

IV. Károly király

Vadász rajza

A MI KIRÁLYI CSALÁDUNK

ÍRTA

HUSZÁR KÁROLY

GRÓF APPONYI ALBERT, TÚRI BÉLA ÉS RÁKOSI
JENŐ ELŐSZAVAIVAL : VADÁSZ
MIKLÓS RAJZAIVAL

BUDAPEST 1918

KIADJA AZ ÚJSÁGÜZEM KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R.-T.

VIII, RÖKK SZILÁRD-UTCA 9

Előszó

A király és a nemzet lelki harmóniája, az uralkodó és a nép kölcsönös bizalma, a fejedelem és a polgárok egymás iránt való hűséges szeretete az a fundamentum, amelyen a jobb jövőnek fel kell épülnie. Lelkiösszhang, bizodalom, hűség, megbecsülés és szétretet csak a kölcsönös megismerés útján jöhetnek létre. A háború miatt még mindig nincs magyar udvari élet Budavárán, az ezerfelé elfoglalt király minden vágyakozása ellenére csak ritkán jöhet szép hazánkba. Pedig az új királyt, jószágos királynőnket és az ő kedves gyermekeiket közelebbről megismerni — elsősorú hazafias kötelesség és nagy nemzeti érdek. E magasztos célt szolgálja Írásom. Ilyen szellemben ajánlom a magyar olvasóközönségnek könyvem, a mely rövid összefoglalása akar lenni mindannak, amit a mi királyi családukról minden művelt magyarnak tudnia kell.

Bár derülne ki hazánk borús ege és sütne ki a béke napja minél előbb, hogy halvány képek és gyöngybetűk helyett a maguk felséges valóságukban minél gyakrabban láthatná hazánkban és minél tökéletesebben megismerhetné a magyar nemzet apostoli Királyát, koronás Királynéját és a szépséges Királyi Gyermekeket.

Budapest, 1918 augusztus 17:én.

Huszár Károly.

A király

A magyar királyi hatalom és annak mai letéteményese

Nem lehet céлом, hogy e rövid cikk keretében kis merítő közjogi rajzát adjam a magyar királyi hatalomnak, vagy éppen felsorolását azoknak a jogoknak, amelyek konkrét tartalmát alkotják. Ezt az olvasó minden közjogi tankönyvben megtalálja; fölteszem, hogy — legalább nagyjából tudja is. Ezzel a pusztá tudással azonban nem lehet megérteni a magyar királyság különleges természetét, amely azt minden más fejedelmi hatalomtól megkülönbözteti, nemzetfenntartó szerepét megállapítja, érzelmi világunkba egészen sajátos módon beülteti, királyhűségünket hazafiságunkkat összeforrasztja. Ez az, amit tőlem telhetőleg kidomborítani, megértetni, átéreztetni óhajtanék.

Miért nem tudja a magyar ember hazáját király nélkül elgondolni- Miért veszi körül nálunk, szabadságszerető népnél, a koronás király személyét valami mystikus dicsfény- Miért csak a koronását- Hogyan élte túl éz az érzelmi világ azokat a századokat, amelyeken át királyaink a nemzettől többnyire idegenek, nem egyszer a nemzeti gondolat ellenségei voltak- Csodálatos intézmény lehet az, amelynek ereje az egyesek tulajdonságaitól, vagy szereplésétől ennyire függetlenül érvényesül.

És valóban csodálatos a magyar királyi hatalom intézménye; legsajátabb alkotása a magyar nemzeti gé-

niusznak. Azért oly drága neki; azért oly megdöntheti len, hogy még maguk a királyok sem tudták megdönteni.

A magyar király egyenes örököse a honfoglalás-kori vezéreknek; Szent István és az ő jogán IV. Károly egyenes utódja Árpádnak. Ezt nem úgy kell érteni, hogy jogaik terjedelme, gyakorlásuk formája nem változott; hanem úgy, hogy hatalmuk természete ugyanaz: a nemzet egyetemétől reájuk ruházott, közjogi jellegű uralkodói hatalom.

Mind a két tétel egyaránt fontos és egyaránt jellemző.

Átruházás és közjogi jelleg.

Átruházás útján juthat a hűbéres, vagy a germán „Gefolgsherr“ is hatalmához; ámde ez a hatalom egyfelől az oltalom-nyújtás, másfelől a személyi hűség fogalmain alapul, tehát személyi, a magánjoghoz hasonló, többnyire magánjogi jogosítványokhoz fűzött kötelék. A magyar király ellenben a köznek legfőbb szerve, személyesítője; az iránta való hűség a köz iránti hűség; e hűség kötelessége a közhez tartozás tényéből ered, semmi egyéb hozzá nem kell. Aki magyarnak született, vagy magyarrá lett, ezáltal a magyar király alattvalójává is lett. A magyar király pedig, bár természetesen hivatalnokai által végzi az uralkodói teendőknek legnagyobb részét, és bár törvény és szokás némely hivatalt és hatáskört (p. o. a nádorét) a királyi akaratói függetlenül állapít meg, uralkodói jogait önálló és állandó birtoklásként másra nem ruházhatja (Aranybulla 16. cikk), hanem maga tartozik gyakorolni. Így lesz a királyság a nemzeti egység fenntartójává; így rendelkezik, már a középkorban is, védelmi célokra a

nemzet egész erejével (Aranybulla 7. cikk); így magyarázható meg, hogy a magyar nemzet a határain levő sokkal hatalmasabb, de részint a hűbériség által széttagolt, részint kényuralom által elgyengült nemzetek; kel szemben meg tudta őrizni függetlenségét.

A magyar királyi hatalomnak átruházott és közjogi természetét tömör szavakkal következőképp jellemzi Verbóczy hármaskönyve az első rész harmadik címében: „Mióután a magyarok a szentlélek malasztjának sugallatától és magának a szent királynak (Istvánnak) működése folytán az igazság fölismeréséhez és a katolikus hit birtokához eljutva, őt szabad akaratukból királylyá választották és meg is koronázták, a nemesítés és ebből folyólag birtok-adományozás joga és teljes hatalma az uralkodás és kormányzás jogával együtt, a közönségtől és a közönség hatalmánál fogva (a communitate et communitatis auctoritate) e királyság szent koronájának jogkörébe és ennek folyán fejedelmünkre és királyunkra vitetett át.“

Visszatérünk majd a szent korona fogalmára, mely ebben az idézetben jellemző módon állítatik elénk. De elébb még azt is megállapítjuk, hogy az átruházás útján nyert közjogi jellegű királyi hatalom a dolog természete szerint nem lehet korlátlan. A magyar királyi hatalom nem is volt az, bár korlátainak természete a szokásjogi evolúció során változott, hol tágult, hol szűkült. A XIII. század óta kétségtelenül áll az, amit Verbóczy a hármaskönyv II. részének 3-ik címében kifejt, hogy t. i. törvények csak a nemzet hozzájárulásával alkothattak meg; ugyanakkor keletkezik több törvény, mely magának a királyi kormányzati hatalomnak mikénti gyakorlását is szabályozza. Kétségtelennek látszik tehát, hogy

Verbőczy nemcsak theoriát, hanem ős-magyar jogi felfogást adott elő, amidőn a hármaskönyv II. részének ötödik címében, fölvetvén a kérdést, hogy kit köteleznek a törvények azt válaszolja: „mindenekelőtt magát az uralkodót kötelezik, aki azokat a nép kívánságára alkotta“ és jellemző módon hozzáteszi: „máskép áll ez a pápánál és a római császárnál, akikről ereszből itt semmi sem mondatik“. Tehát nem általános érvényű elméletet, hanem magyar jogi tudatot fejezett ki a fentebbi tételben.

A magyar királyi hatalom sajátos természete azonban, valamint egyáltalán a közhatalomnak a magyar jogfejlődésből kialakuló egyensúlya, csak a szent koróná elméletébe illesztve érthető meg valóban. Ez a magasztos tan és az abban gyökerező gondolatvilág az államalkotó magyar géniusznak legsajátabb, legeredetibb alkotása; oly alkotmány-biztosíték, mely egyforma szilárdságot ad a királyi hatalomnak és a nemzet szabadsági jogainak, mert egy szerves egészben kapcsolja őket össze, akkép, hogy az egyik a másik nélkül nem lehet, egy közös forrást jelöl meg számukra, ami által egyenrangúakká válnak. A modern tudomány ezt a szerves egészet habozás nélkül „állam“-nak nevezné; ámde az állam abstract fogalom és — a maga organikus egységében — aránylag új gondolat. A magyar géniusz a „szent korona“ neve alatt már a középkorban is érthető nyelven alkotta azt meg, mint élő valóságot és egyszersmind felruházta azzal a mystikummal, amely nélkül semmiféle társadalmi intézmény a lelkek mélyébe nem eresztheti gyökereit. Éppen akkor, amikor egy hatalmas nyugati dynastiának, az Anjouknak, fényes uralkodása utat tört a nyugat hűbéri

eszméinek köz- és magánjogunkba, midőn tehát a köz-hatalmak közjogi jellegét hazánkban a legnagyobb veszély fenyegette, alakult ki ez az elmélet, mely a nyugáti alakú reformokat magyar nemzeti szellemmel toltötte meg és ezzel az elhübériesedés veszélyét elhárította. Az összes (nemesi) földbirtok királyi adomanyon alapulónak mondatott ki ugyan, de a jus eminentis nem a királynál, hanem a szent koronánál nyüg-vónak tekintetett, azaz annál a legmagasabb jogi személyiségnél, amelyben király és nemzet összeolvadnak, amelynek feje a király, tagja a nemzet minden teljes jogú fia, régebben minden nemes ember, ma minden állampolgár. Verböczy, amint azt előbbi idézetünkben is láthatjuk, minden magyarázat nélkül, a közfelfogás szerint magától értetődő gondolatképen, a „szent korona“ jogából vezet le minden királyi jogot. De ugyanebből a gyökérből nőnek ki a nemzetnek szabadsági, az állampolgároknak egyéni jogai is, úgy hogy a királynak és a legkisebb alattvalónak joga közt nincs a sért-hetlenség, a „szent“-ség tekintetében különbség, úgy hogy a király nem támadhatja meg az állampolgárok, a nemzet jogait anélkül, hogy saját hatalma gyökereit meg ne sebezze és viszont, a király törvényes hatalmát sem lehet megtámadni a közszabadságok veszélye nélkül. Cziráky tehát joggal nevezhette a királyi hatalmat a közszabadság kiváló biztosítékának; hozzátehetjük, hogy a közszabadság viszont a királyi hatalom nélkülözhetetlen támasza. És mivel ezt a csodálatos viszonnossági rendszert nem holmi államtudós találta föl íróasztalánál és építette ki elmés okoskodással, hanem a magyar nemzet alkotta meg saját lelke mélységeiből és fejlesztette és véste bele egész gondolat- és érzelmi vi-

lágába viharos történetének századokon át a mai napig: ezért vált az olyan élettényezővé, amely az időnként megzavart összhangot szinte automaticæ tudta és tudja helyreállítani; mert az egymásra utalt erők egymástól elszakadva csakhamar megérik benuátlásukat és akaratlanul is visszatörekcsenek a természetes egyensúly állapotába.

Verböcxy szerint (H. K. I, 9. cím 6. és 7. §.) a király és nemesség (-nemzet) osztatlan egysége abban is nyilvánul meg, hogy a király adja a nemességet, a nemesség pedig választja a királyt. Ma, midőn az állam; polgárság, mely a nemességnek helyébe lépett, nem alapszik királyi adományon és a királyi hatalom nem ruháztatik a királyra választás útján, ez a kölcsönös-ségi viszony még sem szakadt meg. Kifejezésre jut; tatja ezt a koronázás, melyet az országgyűlés eszközöl és amely által lép a király a főhatalom lényeges alkotó részeinek birtokába. Az országgyűlés pedig csak akkor koronáz, ha a koronázandó király elfogadja azt a hit-levelét, amely minden lényeges közszabadsági biztosítékot tartalmaz. Így jut minden egyes trónváltásnál kifejezésre a királyi hatalomnak a nemzettől átruházott jellege. A Verböcxy-féle kölcsönösség másik oldalának pedig megfelel az, hogy viszont az országgyűlést a király hívja össze.

Ha szemügyre vesszük a magyar királyi hatalomnak imént csak néhány vonásban vázolt sajátos természetét, melyhez hasonlót egyetlen más nemzetnek géniusza sem alkotott, melyben csodálatosan vegyül össze az egységet, erőt és szabadságot egyaránt biztosító észszerűség a vallásos érzelmi mystikummal, mely ennél fogva a biztosságnak páratlan mértékét nyújtja

és a fenség legmagasabb fokán áll, valóban csodálkoznunk kell, hogy valaha valakinek agyában megszületőhetett az a gondolat, hogy ezt a fejedelmi hatalmat egy másik, mindenestre tiszteletreméltó, de újdontű s hagyományokban szűkölködő uralkodói hatalomba beolvassza, vagy azzal fölcserélje. A kísérlet mégis megtörtént és — természetesen meg is hiúsult s ha százszor ismétlődnék, százszor hiúsulna meg újra; de milyen pusztítások árán!

S ez a gondolat természetszerűen oda vezet, hogy a magyar királyi méltóság mai bírlalójának, IV. Károly királynak egyéniségére egy pillantást vessünk; nem abból a célból, hogy uralkodásának egyes tényeit méltányoljuk, ami e cikknek keretén kívül esik, sem azért, hogy émelygős hízelkedéssel akarjunk hozzá közeledni, ami nekem soha sem volt kenyerem; hanem csupán abból a szempontból, hogy miként illeszkedett be ő, aki több koronának viselője, vegyes természetű hagyományok örököse, abba a magyar királyi méltóságba, amelyet e sorokban ismertetni iparkodtunk.

A tények szólnak.

Alig lépett a trónra, az ifjú király, hónapokkal megelőzve a törvényes határidő lejártát, sürgetőleg ki; vánta megkoronáztatását, öröklött hatalmának a nemzet által való megerősítését és teljességre emelését.

A koronázási hitlevél kiadásával kapcsolatosan ünnepélyes hitvallást tett a magyar királyi hatalomnak az osztrák császári hatalomtól különállóságáról, függetlenségéről, az utóbbival paritásos helyzetéről. Egyetlen elődje ily világosan még nem szakított azzal az osztrák összbirodalmi elmélettel, mely az osztrák császári hatalmat Magyarországra is kiterjedővé, a

magyar királyi méltóságot annak részévé akarná tenni. Az országgyűlés mindkét háza ezt a királyi hitvallást tudomásul vette és jegyzőkönyvébe iktatta.

Ugyanakkor megígérte a király, hogy gondoskodni fog az uralkodóház összes ivadékainak, de főleg a trónörökösnek és a trón közelebbi várományosainak magyar szellemű neveléséről és hogy — mihelyt a háború viszonyok megengedik az évnek jelentékeny részét állandóan Magyarországon fogja tölteni.

Mindezeknek a kijelentéseknek betetőzéséül, biztosítékául pedig újabban kormánya által közölte az országgyűléssel azt az elhatározását, hogy a magyar nemzeti élet legfájóbb csonkaságát, nemzeti véderő hiányát, orvosolni kívánja, hogy a nemzettel egyetértve megalkotja az önálló magyar hadsereget.

Föllélegzünk ennek hallatára s minden más nyomoruságunkból is bizakodva nézünk a jövő elé. Íme egy magyar király; íme egy mélységesen vallásos, a békét szenvedélyesen kívánó, szociális érzékkel telt uralkodó, akiben élő valósággá akar válni a költői nyelven kifejezett jogi fikció:

„A legelső magyar ember a király.“

Apponyi Albert.

Károly király gyermekkora

A Duna egyik hajlásánál áll a romantikus szikla, amelyen a rómaiak ősi vára, *Persenbeug* épült. ELragadó nyaralóhely. Festői tájék. Csöndes vidék. A folyam tükre most a nyugalom szépséges képeit tünteti elénk. A múltban azonban zajos volt ez a környék. A niebelungeni idők harcainak színtere ez a gyönyörűsége tájék. Itt száguldozott harciparipáján a bechelarni Rüdiger és a Duna hullámain e sziklánál a hunok, avarok, törökök és franciák vére festette pirosra különböző korszakokban. Históriai föld ez, amelyen minden fának és kődarabnak külön története van.

A vár maga külsőségeiben egyszerű vonalak szerint épült tornyos kastély, amelynek kilátójáról át lehet tekinteni az egész vidéket. Csupa történelmileg nevezetes hely környékezi. Bechelam, amelyről a niebelungeni ének szól, Artstetten, ahová Ferenc Ferdinánd lett eltemetve saját végrendeleti akarata szerint, a monumentális melki apátság és az időtépte Dürenstein, ahol az oroszlánszívű Richárd volt elzárva.

Persenbeug szép várában, a várnak egyik intim, egyszerű és kedves szobájában ajándékozta meg a daliás *Ottó* főherceget szép és bájos fiatal hitvese, *Mária Jozefa* szász királyi hercegnő elsőszülött fiával, *Károlylyal*. 1887. évi augusztus 17-ét írtak akkor és zászlódiszben pompázott a kedves nyaralóhely. A népszerű főhercegi család ünnepében résztvett az egész környék lakossága. Nagyszerű keresztelő volt. Az újszülött kised *Károly Ferenc József* nevet kapott a keresztség szent-

ségében. Senki se gondolt arra, hogy ez a kiseded lesz valamikor a császára Ausztriának és az apostoli királya szép Magyarországnak. A trónöröklés sorrendjében többen voltak még előtte. Mikor napvilágot látott, oly távol állott a tróntól, hogy emberileg színe kizártnak látszott, hogy megérje az időt, mikor reá kerülhet a sor. A tragédiák egész sora távolította el útjából azokat, akiknek kor és verség szerint közelebb volt jussuk a két trónra. Bölcsője felett a jólétnek, a békének, a nyugalomnak és a boldogságnak angyalai röpködtek. Nagy és súlyos hivatásának nyomasztó gondja nem árnyékozta be a kiseded bölcsőjét és az aranyos gyermekkor gondtalan éveit is úgy vonultak el fölötté, hogy nem direkt uralkodónak nevelték, hanem csak boldog gyermeknek.

Vitéz huszártiszt, valóságos dalia volt az édesatyja, *Ottó főherceg*. Olyan délceg férfi, akinek hetedhét országban keresni kellett mását. Hatalmas alakja, fekete haja, szikrázó, villogó, tüzes szeme olyan gyönyörű látvány volt, hogy mindenkit elragadott. Közvetlen kedvességéről, huszáros jókedvéről valóságos legendák forogtak közszájon. Híres lovas volt. Merész ugratásaival sokszor bámulatba ejtette a közönséget. A jó soproni burgerek még ma is emlegetik azt a gyönyörű huszárezredet, aki nem egyszer kapta fel a nyeregbe a promenádon sétáló kis fiát, Károly főherceget, aki már akkor is az egész városnak dédelgetett kedvence volt. Minket magyarokat melegen és őszintén szeretett néhai Ottó főherceg. Szívesen és örömmel öltözött díszmagyarba, így örökítjük meg könyvünkben is. A király atyja szerette a magyar társaságot. Megértette a magyar nemzet lelkét, azért volt olyan népszerű nálunk s azért lett fiából is magyarán érző király.

A király édesanyja 1867-ben született Drezdában. *Mária Jozefa* főhercegnő György szász király és Mária Anna portugál infánsnő leánya. 1886-ban, október 2-án kelt egybe Ottó főherceggel, királyunk atyjával. Bájos, gyöngéd és érzékeny lelkű teremtés volt a fiatal me-

Ottó főherceg, a király édesatyja.

Mária Jozefa főhercegnő, a király édesanyja

nyecske, sok tekintetben éppen ellentéte robusztus, szenvedélyes és erőtől duzzadó férjének. Házasságuk első éveiben követte férjét a különböző katonai állomásokra. Egy évig laktak a kies Klagenfurtban, azután átmenetieig Emsben, három évig Brünnben, majd ötnegyedévig Prágában a Hradzsinban, azután az ősi Sopronban, végre 1896-tól kezdve Bécsben, az augarteni palotában. Nyaralni vagy Persenbeugban, vagy Reichenauban, a Wartholz-villában szoktak. A királynak az öcscse, Miksa főherceg 1895 április 15-én született.

Mária Jozefa a mélyen vallásos, szociális érzéstől eltelt, jótékonyszivü, egyszerű, nemes és felvilágosított női típusnak valóságos mintaképe. Bár Erzsébet királynénk és Mária Terézia főhercegnő halála után ő lett az udvari fogadtatásoknál a rangidős, reprezentáló főhercegnő és így hivatásszerűleg; a legfényesebb pozíciók egyikét töltötte be a bécsi udvarnál, mindig a régi, egyszerűen nemes és fenköltén szerény asszony maradt, akinek egyetlen gondja az volt, hogy mint édesanya, hogyan töltsen be legtökéletesebben a hivatását. Ellensége volt minden zajos mulatságonak de azért aranyos volt a kedélye. Szívjósága pedig a szent Erzsébetére emlékeztet. Anyai gondoskodása és bölcsessége pedig rendkívüli volt.

A király anyja!... Minő fenséges gondolat!... Minden édesanya szent és magasztos a nép szemében. Mennyivel nagyobb tisztelet, hála és szeretet dukál annak az édesanyának, akinek magzata, lelkétől lelkedzett virága, gonddal nevelt fiacskája az ország királya. *Mária Jozefa* nem cézárt, hanem embert akart nevelni az ő buksi fejű, szőke hajú Bubijából. Nem uralkodói szerepre nevelte gyermekét az udvari szabályok rideg formái szerint, hanem első sorban és mindenkifelett engedelmes gyermeknek, törekvő ifjúnak, meggyőződéses, intelligens keresztény férfiúnak. Ez a nagyasszony ösztönszerűleg megérezte, hogy nagy és jó király csak akkor lesz belőle, ha *jó és tökéletes ember*. Király

atyja sokat betegeskedett. A nevelés minden gondja a jó édesanyára hárult. És ha ma a népek milliói áldják Ő Felsége nemes idealizmusát, modern életfelfogását és a kor szellemét megértő bölcsességét, akkor ez első sorban a király édesanyjának az érdeme. Nekünk magyaroknak pedig különös érdemül kell be tudnunk azt a király édesanyjának, hogy fiát kora ifjúságától kezdve magyar szóra fogta és minden lehető megtett aziránt is, hogy magyar érzéssel, a magyarság megbecsülésével, a magyar história ismeretével vérteljeze fel őt.

A magyar kereskedők és iparosok 1909-ben tanulmányutat tettek Boszniában és Hercegovinában. Visszajövet megtekintették Raguzát is. Az Imperial fogadóba szálltak. Ott lakott akkor Mária Jozefa főhercegnő, új királyunk édesanyja is. A nyilvános étteremben ebédelt. Amint a magyarok megtudták, hogy a főhercegnő Raguzában időzik, remek virágbokrétát készíttettek s bejelentették a főhercegasszonynak, hogy tisztelegni óhajtanának nála.

Főudvarmestere értesítette a magyarokat, hogy öfensége kész fogadni őket. A magyar kereskedők és iparosok bevonultak a főhercegnő lakosztályába, félkörbe álltak Mária-Jozefa előtt s Thék Endre lelkes üdvözlő beszéd kíséretében átnyújtotta a főhercegnőnek a gyönyörű bokrétát, amely széles nemzeti színű szalaggal volt átkötve.

Mária Jozefa bájos mosollyal vette át a remek bokrétát, megköszönte a meleg üdvözlést, aztán így folytatta:

— *Végtelenül fáj nekem, hogy az önök gyönyörű nyelvén nem tudom köszönetemet kifejezni. De neveltem önöknek két olyan fiút (Károly és Miksa főhercegek), akik épp úgy beszélnek magyarul, mint önök s majd el fog jönni az idő, amikor ezt ők fogják önöknek magyarul megköszönni.*

Csodálatos jóslat, amelyet sokkal gyorsabban beváltott a végzet, mint gondolni lehetett volna.

Ez a szász királyleány egy olyan Habsburg királyt nevelt a magyar trón számára, aki talán minden elődjénél jobban megérti a magyar faj százados keserveit és a magyar nemzet tiszta aspirációit. Ő nemcsak uralkodik a milliók felett, hanem atyai szívvvel szolgálja népe javát.

Mária Jozefa főhercegasszony az édesanyák és kisdedek jótevő angyala volt mindenkor. Fényes palotájában a karácsonyfát nemcsak a fiai számára állította fel, hanem a környék szegény gyermekei számára is. *Károly* főhercegnek és *Miksa* főhercegnek bukszait ilyenkor szintén kiürítették és amit egész éven át megítakarítottak, azt a kis Jézuska nevében az utca szegény gyermekeinek adományozták. Nemcsak ruhát varrt, harisnyát kötött a főhercegné a nyomortanyákon lakó sápadt és vézna embercsemetéknek, hanem a palota nagy éttermében ünnepnapokon a szegényeknek ugyanazon fehérneművel és edényekkel terítettek, amelyeket a fenséges Család használt. A király anyja konyhakötényt kötött maga elé és leírhatatlan kedvességgel szolgálta ki éhes vendégseregét. Az anya- és csecsemővédelem terén úttörő és példát statuáló tévékenységét fejtett ki. Kedvenc tartózkodási helye Miramare kastély volt és sokszor beutazta a szép Dalmáciát, amelynek háziipara fellendítésében igen nagy érdemei vannak.

A háború alatt teljesen visszavonult életet él a mi királyunk édesanyja. Az anyai szívek nagy bánatát, a hadiözvegyek gyászatát, a katonafeleségek aggodalmát talán senki sem érzi át olyan magasztos bensőséggel, mint *Mária Jozefa* főhercegnő. Mióta az ő fia lett a legfőbb Hadúr, azóta még nagyobb odaadással áll a Vöröskereszt szolgálatában és sebesült és rokkant magyár bakák és huszárok sokat tudnának mesélni a *Mária Jozefa* főhercegnő által a bécsi Augarten palotában

fentartott hadikórházban élvezett kitűnő gondozásról és a rokkantakért hozott nagy áldozatokról. A komoly időkhöz méltóan a király anyja a háború alatt a legnagyobb bűnnek tartja a nők luxusát, dévajságát és azért az egész idejét betegápolással, imádsággal és alimizsnáskodással tölti. Ez alól kivételt csak a koronázási ünnepélyen tett.

Milyen boldog lehet a mi királyunk, ha édesanyjára gondol, aki az emberszeretet és a szívjóság tündöklő mintaképe!...

Milyen boldog lehetett *Mária Jozefa*, mikor az ő elsősülöttének fejére tették szent István koronáját! Láttuk a király anyját a budavári templomban, a koronázási ebéden. Nemcsak a szülői büszkeség és az anyai öröm sugárzott az arcáról, hanem az imádságos gondolat és vágy, hogy az új király legyen méltó arra a nagy hivatásra, amelyet Isten rendelt számára.

A király anyja nem politizál, mint külföldi udvaroknál szokás. A király anyja felnevelte nekünk fiát és most nyugodtan nézi, mint válnak milliók áldásává Károly királynak az ő nemes lelkétől örökölt emberi erényei.

Ha ma egy fess, tiszta vérű, vallásos, egészséges lelkű, családján csüngő és népei iránt emberileg érző fejedelmünk van, akkor ezt *Mária Jozefa* hercegasz; szonynak köszönhetjük. Az ő keményen szigorú, öntu; datosan SZÍVÓS és emelkedetten nemes munkájának a gyümölcse Károly király jelleme. Az édesanyja nevelte beléje a felelősség tudatát, a kötelességtudást és a buzgó, mély vallásosságot. Oly szépen írja róla egyik krónikása: „Ennek a nagyasszonynak az érdeme, hogy az ifjú király humánus a szó legszebb értelmében, abban, hogy önmagát is csak embernek érzi és ember; társaiban is meglátja a szeretetreméltó vonásokat. Hogy a mi királyunk nem trónol elérhetetlen hideg magasságokban, hogy leszáll Mátyás király módjára a nép közé, hogy a nemzet ütőerén tartja a kezét, hogy király, de

ember is és hogy embervoltában hordja legékesebb koronáját, — az mind a jó édesanyának az érdeme.“

Mikor a szőke fürtű, kék szemű fiúcska beszélni kezdett, az édesanyja tanította meg imádkozni. Összeszukulcsolta kis kacsóit és úgy beszélgettek minden reggel, minden este a jó mennyei Atyával. A királyi családnak egyik legdrágább ereklyéje az a gyönyörű fényképfelvétel, amely a mi királyunkat mint imádkozó kisdedet örökíti meg. Arany János szép versét hívja emlékezetünkbe ez a bájos kép, de leolvassuk róla azt is, hogy nemcsak a szegénynek drága kincs a hit, mert tűrni, remélni megtanít, hanem ott fenn a trón magasságában is, mert az istenfélő jámborság az uralkodók lelkében áldást áraszt az egész emberiségre. *Mária Jozefa* tanácsadója Mária Terézia főhercegnő volt, aki különösen szerette Károly főherceget.

Királyunk első gondozója egy derék Írországi nevelőnő volt, aki játszva tanította meg az angol nyelvre az élénk felfogású főherceget abban a korban, mikor más sok még iskolába se járnak. A fenséges tanítvány olyan kitűnő eredményt ért el az angol nyelvtanulás terén, hogy csakhamar hibátlanul tudott társalogni e nyelven nemcsak édesanyjával hanem a fenséges család előkelő vendégeivel is.

A király játszóhelyei a persenbeugi kastély parkja, a malom, a tó, az ottani szép lugasok voltak. Legkedvesebb óráit a vízesésnél töltötte. Volt egy kis játékvasútja, amelylyel órák hosszán át kocsizott a vadregényes kertben. Nagy öröme telt a kis főhercegnek saját virágültetvényeiben, amelyeket megható lelkiismeretességgel gondozott. A földet sajátkezüleg ásta fel, a locsolást minden nap maga végezte, a gyomlálást is és azután lelkendezve örült, mikor kivirult a kertje és a saját virágaival kedveskedhetett szüleinek és nevelőinek.

Kora gyermekkorától kezdve arra nevelte az édesanyja Károly királyt, hogy életboldogságát az embertársainak tett szolgálatokban és jótéteményeiben ke-

resse. Mikor Mária Jozefa inkognitóban felkereste a szegények hajlékát és a betegeket, nagyon sokszor elvitte magával fiait, hogy azok megismerjék az élet mélységeit, a társadalom nyomorultjait és a világ hiúságát. Ezek az élmények mély nyomot hagytak a kis herceg érzékeny lelkében és most rugóivá lettek nem egy értékes és bölcs királyi rendelkezésnek.

Hét éves volt *Károly* főherceg, mikor kinőtt a női kezek gondozása alól. Casey Brigitta helyett gróf *Wallis* György kapitány vette át a nevelés irányítását. Óriási felelősség hárult arra a férfiúra, akinek gondjára bízták a leendő trónörökös tanítását és nevelését, az ő tanítómestereinek a kiválogatását. Gróf Wallis, ez a lovagias lelkületű főúr, aki rendkívüli emberismerettel és világtapasztalatokkal rendelkezett, szerencsés megoldást talált. Nem fogadott fel világraszóló nagy tudósokat, akik talán az elméleti tudás túlhalmozásával ártottak volna a gyermek gyöngéd fizikumának, hanem egy nevelőre bízta, aki még maga is ifjú volt. *Holzlechner* Józsefnek hívták azt a szerencsés egyetemi hallgatót, akire rábízták *Károly* főherceg tanítását. Az új nevelő ideális lelkületű, művészi hajlamú, kedves modorú, nagytudású jogász volt. Ő tanította meg az elemi tudásra a királyt Sopronban, ahol Ottó főherceg akkoriban a 9. huszárezrednek, a limanovai csatában olyan hősiiesen küzdött Nádasdy-huszároknak a parancsnoka volt.

A gróf Pejacevich-féle házban volt a fenséges család szerény hajléka.

A német nyelvű oktatással egyidőben megkezdődött a magyar nyelven való oktatás is. A király első magyar tanítója *Tormássy* János, a soproni katolikus elemi iskola híres és kiváló tanítója volt, aki úgy pedagógiai, mint nemzeti szempontból rendkívüli érdemeket szerzett. Családja körében sokszor mesélte az öreg tanító, hogy milyen élénk és fürge az ő kis tanítványa és hogy napról-napra milyen gyors előhaladást tesz a

tudományokban. A betűvetés mesterségének elsajátításában és az olvasásban állandóan gyakorolta a herceget az édesanyja is, aki különben is nagyon élénken érdeklődött mindenkor fiai tanulmányai iránt.

Holziechner együtt lakott fenséges tanítványával. Együtt imádkoztak, együtt étkeztek, együtt tanultak, együtt sportoltak, még egymásba nyíló szobákban aludtak is.

Ottó főherceg határozott kívánsága folytán a Berlitzféle módszer szerint történt a magyarul való tanulás.

A soproniak még élénken emlékeznek a kis főhercegre. Sokat játszadozott a domonkosok kertjében pajtásaival. 1896. májusában vezérőrnagy lett Ottó főherceg és Bécsbe helyezték át. Szükségessé vált, hogy magyar tanítót is vigyenek magukkal. A választás *Tormássy Arthurra* esett, a soproni tanító érettségizett fiára, aki beiratkozott a bécsi egyetemre hallgatónak. Naponkint járt be a palotába órákat adni, hol reggel hétkor, hol délután ötkor. Az ő érdeme, hogy királyunk valamennyi Habsburgnál szebben és tökéletesebben beszélt magyarul.

A kis főherceg minden reggel hat órakor kelt és hét óra előtt már tanultak. Katonai pontossággal percekre ki volt szabva minden idő. Tanulás közben egy fél órát lovagolt, vagy tornázott. Délután hosszabb sétát tettek és azután újra két-három óráig tartó tanulás következett. Az ebéd után szabad volt a királyi herceg. Az asztalnál rendesen boldogan elmesélgette Károly főherceg újonnan szerzett ismereteit.

Tanítás közben csak a tanító és a tanítvány voltak jelen. A nevelők éltek szükség esetén minden fegyelmi eszközzel. Károly főherceg azonban oly jó tanuló volt, hogy komoly büntetésre sohasem került sor. Magyar tanítója, Tormássy Arthur külön megemlíti figyelmességét, tanulékonyágát, szorgalmát és rendszeretét. Mikor a magyar nyelvben már akkora előhala-

dást tett, hogy emlékezetből le tudta írni az egyik elbeszélést, a boldogságtól eltelve elrohant megmutatni a fenséges anyának, ki ezért keblére ölelte fiacskáját. Később bevonták a tanítás keretébe Magyarország földrajzát, történelmét, irodalmát és alkotmányának a megsismertetését is.

Párhuzamosan folytatta dr. Holzlechner József a németnyelvű oktatást az osztrák iskolák tanterve szerint. Míg a polgári családok gyermekei tíz havi tanulás után két hónapi vakációt élveznek, Károly főhercegnek a szünidőben franciául és magyarul kellett tanulnia. A kis fenség élénk levelezést folytatott tanítóival. Télen Abbáziában tartózkodott a család. Ilyenkor nagy kirándulásokat rendeztek. Bejárta Károly főherceg Fiume, Terzatto, Lussinpiccolo, Buccari, Volosca és Lovrana gyönyörű tájait. A fiumei kormányzónak, gróf Szapáry Lászlónak a yachtján egész napra terjedő utakat is tettek a tengeren. Egy ilyen kirándulás alkalmával, amelyben résztvett gróf Széchenyi Viktor is, nagy vihar lepte meg a főherceget és kíséretét a nyílt tengeren. Az egész utazóközönség betegje lett a viharos utazásnak, csak a kis főherceg mulatott az érdekes látvány fölött és mikor este mamája nagy örömmel zárta szívére, leírhatatlan kedvességgel mesélte el a tengeri kalandot.

A király tanítása a természetben való szemléltetés útján történt. Nem betűkre tanították, hanem az élet ismeretére. A természettudományokat nem szürke és unalmas könyvekből tanulta, hanem sétaközben a mezőn, az erdőben, a hegyek között és a tengeren. Minden meglátott növény, madár, lepke, hegycsúcs, vízesés, híd, gyár, mozdony és épület a tanítás anyagává vált. Az Adria partján egyszer élénken felháborodott, mikor az olaszok a vándormadarakat ezerszámra pusztították. Az olasz gyermekekre botot fogott és úgy védelmezte a költöző madarakat. Így szerette meg a gyermek az Isten szép világát, így tárgult napról-napra szemhatára és kedvelte meg magát a tanulást. A kis tanítvány a

kérdések egész özönével ostromolta tanítóit. Egészen egyéni felfogása sok gondot adott a nevelőknek. Egyet azonban egybehangzóan konstatáltak, hogy minden cselekedete a legtisztább forrásokból fakad. Más fiúknál a szülőknek és az iskolának sok gyomot kell a gyermek lelkéből kiirtani. Károly főhercegről pedig azt írta egyik nevelője e sorok írójának:

„A fiatal főherceg mentes volt dactól, hiúságtól és beképzeltségtől. Sohasem hagyta el hazug szó az ajkát, még játék közben sem. A világosságot kereste mindenben. A nevelők egyetlen feladata az volt nála, hogy nemes hajlamait erősítsék és hagyják jellemét szabadon kifejlődni és kivirágzani.“

Már kora ifjúságában, 1895 nyarán csaknem életveszélyben forgott a kis főherceg. A kastély udvarán lévő vízmedencében csónakázott Károly főherceg. Valóságos tengeri csatákat rögtönzött. A játék hevében fejfel a vízbe zuhant. Elképzeltető a nevelő riadalma. A király anyja azonban azzal vigasztalta a mentegetődő tanítót, hogy „katonadolog, ilyesmi fiúknál előfordul máskor bizonyosan óvatosabb lesz.“

Ebből is látható, hogy a király anyja nagy súlyt helyezett arra, hogy el ne kényeztessék fiát, hanem éppen ellenkezőleg, edzék meg az élet nehéz küzdelmeire. Nem zárták el a gyermeket a külvilágtól, mint az akárhány főúri családnál szokás és nem szorították lelki fejlődését présbe, hanem az életrevalóságra nevelték legelső sorban. Tanulósobájának a falán még virgács is lógott, de nem volt szükség a használatra sohasem. A testi edzésre is nagy gondot fordítottak. Minden nap hideg fürdőt vett. A legnagyobb hidegben sem használt sált és mikor leesett a hó, együtt korcsolyázott, szánkózott és hólapdázott a soproni diákokkal.

Egy alkalommal tifuszban feküdt a főherceg kedves professzora. Más előkelő család ilyenkor a legnagyobb óvatossággal elzárkózik. Mária Jozefa főhercegasszony megengedte a fiának, hogy minden nap megjelenjen a

beteg tanár ágyánál. Ez a korán beleplántált bátorság eredményezte később, hogy Károly főherceg a világháborúban nem riadt vissza semmiféle nehézségtől, fáradságtól és veszedelemtől és mint trónörökös bejárta az összes lövészárkokat, tábori kórházakat, meghódított tartományokat, csatamezőket és még a járvány-kórházakat is.

Károly főherceg növése nagyon hirtelen volt. Külön kúrát kellett tartania, hogy ez további fejlődésére visszahatással ne legyen.

Játékszerei közül legjobban szerette a virágokat és a méheket. Volt szép bélyeg- és kagyló-gyűjteménye is. Később sok öröme telt ásvány-gyűjteményében. A holt tárgyaknál azonban mindig többre becsülte az eleven természetet.

A király hitélete igen meghatározó és mély volt már kora ifjúságában is. Reggeli imáját, amelyet az édesanyja fogalmazott számára, soha el nem mulasztotta volna elmondani. Minden nap misét hallgatott. Sokszor ministrált az Úr oltáránál a legájtatosabb hangulatban. Az esteli imát a kápolnában végezte el minden este mamájával. Ugyanott volt a mindennapi lelkiismeret-megvizsgálás is. A hittant előbb a jó Geggerle páter, majd Marschall Gottfried dr. prelátus, későbbi bécsi segéde püspök tanította, aki a fenséges családnak meghitt tanácsadója volt.

Dr. Tormássy Arthur, a király magyar nevelője következőképpen írja le *a király első áldozását*:

„Mély megilletődéssel gondolok még mindig a király vallásos életének legemlékezetesebb mozzanatára. 1899 november 19-én járult először a szent áldozáshoz a király. Minden katolikus gyermek lelkében felejthetetlen nyomokat hagy ez a nap. Így történt Károly főhercegnél is. Már napokkal előbb sürgés-forgás volt az egész wartholzi kastélyban. Egész sor vendég érkezett. Díszítették a kápolnát, hangolták az orgonát és az énektanár próbákat tartott az edlachi zárdából jött leány-

kákból és a bécsi árvaházból kihozott fiúkból alakult gyermekkarral, amelynek a szent mise alatt énekelnie kellett. A gyónás előtt a kis főherceg felkereste valamennyi tanítóját, de még a régi dajkáját és cselédjét is és mindnyájuktól bocsánatot kért, ha valamivel megbántotta volna őket. Könnyek gyűltek a nevelők szemébe. A kis főherceg, a trón várományosa, öreg cselédjének bocsánatát kéri mély alázatosságában! ... Reggel hét órakor az egész háznép gyónt és áldozott. Nyolc órakor kezdődött az igazi szertartás. Mikor az Úr Jézus szenteséges testét nyújtotta a pap a kis főhercegnek, szem nem maradt szárazon. A kegyelemnek nagyságát Károly főherceg is teljesen *átérezte* és még ma is meghatva emlegeti azt a felséges pillanatot, mikor az édes üdvözítő először egyesült földi szolgájával.“

A főherceg ifjú korában és férfi korában is mindenkor mélységes hitéletet élt. Az olasz fronton, mint az offenzívát kezdő csapatok fővezére ministrált a tábori papnak és minden nagyobb vállalkozása előtt a szentségekhez járul. Vallásgyakorlata nem külsőségekben és sablonos formaságokban nyilvánul, hanem őszintén átértzett, bensőséges érzésekből fakad.

Hogy a kis főherceg megtanulja a pénzzel való bánást is, tizenötéves korától kezdve havonként kétszáz korona zsebpénzt kapott, amelyből saját magának kellett keztyűit, írószereit és hasonlókat vásárolnia.

Ebben az időben a német, magyar, angol, francia és cseh nyelven kívül már latinul és görögül is kellett tanulnia a kis főhercegnek. Nagyon szeretett olvasni és különösen kedvelte a klasszikusokat, első sorban Hornért. Kedvenc tárgya volt a fiatal főhercegnek a história, amelyben valóban bámulatos előhaladást tett.

Ekkor egy nagy reform történt a nevelés terén. Károly főherceget beírták a bécsi gymnasiumba rendes tanulóknak. Ő volt az első Habsburg-sarj, aki nyilvános iskolába járt. A polgári családok gyermekei *között* ült a padokban és épen úgy kellett mindennap

felelni, mint a többi diákoknak. Tanulótársai nagyon szerették a vidám, közvetlen és szerény főherceget és egymás közt csak „Erzkarr“-nak nevezték.

Később ponny lovakat, kocsit, puskát, biciklit kapott vizsgák után a kis herceg és vígan üzte a sport minden fajtáját, különösen az úszást, a tennisjátékot és a hegymászást. A turista kirándulások ideje alatt mindig magyarul folyt a társalgás..

Unalmas téli délutánokon és esteiken társasjátékok-kai szórakoztak az Augartenben, amelyre meghívták a gróf Wilczek, Auersperg, Draskovich és Montenuovo családok hasonlókorú fiait is. Fesztelenül és zajosan folyt ilyenkor a labdázás, birkózás, csigázás, kergetődzés és versenyugrás, ők is csak úgy hancúroztak, mint más gyermekek. Csak azzal nem volt kibékülve a kis herceg, hogy játszótársai nem merték „visszategezni“. Kellemes és felejthetetlen napokat töltött Károly főherceg a szünidőkben *Vörösvávon* és *Vépen* Vas megyében, a gróf Erdődy-családnál, ahol a fiatal grófokkal pompásan mulatott, de elszórakozott nem egyszer a falu népével is.

A magyar tudományban nagyszerű előmenetelt tanúsított a fenséges tanítvány. A históriából már tudta az egész anyagot II. József császárig. A további eseményeket az irodalomtörténettel kapcsolódva adták elő neki. II. Józsefet Ányos Pálnál, a nemzetietlen kort Kazinczynál, a szabadságharcot Petőfinél. Így mélyedt bele a magyar lélek megértésébe a fiatal főherceg. A főelv az volt a tanítónál, hogy sohase térjen el egy hajszálnyira se a történelmi igazságtól. Olyan keretekben és azt kellett tanulnia a királynak, amit és ahogyan a magyar középiskolákban tanulnak a magyar históriából.

A király már diák korában olvasta Kazinczyt, Kisfaludyt, Katona Bánk bánját, Vörösmartyt. Legnagyobb hatást Petőfi Sándor költeményei tettek a királyra ifjú korában, különösen hazafias költeményeit szerette nagyon. Nem egy versét Petőfinek ma is könyv

nélkül tudja, közöttük különösen az „Egész úton hazafelé ...“ és a „Szülőföldem“ című remek költeményeket. Elolvasta Petőfi forradalmi verseit is. Ebből az időből egy kedves epizódot jegyzett fel róla Tormássy Arthur.

„Egyik napon akadályozva voltam abban, hogy a kitűzött órát megtartsam. Megüzentem az akadályoztatást és utasítottam a kis herceget, hogy maga foglalkozzék a magyar anyaggal. A következő órán megkérdeztem, hogy mivel töltötte el az órát. „Nem mondom meg!“ — volt a piruló válasz. Minthogy ilyen feleletet nem igen volt szokása adni, követeltem, hogy most már mondja meg csakugyan, hogy mit csinált a múlt órán. „Ki fog nevetni!“ — volt a válasz. „Dehogy, csak mondja meg bátran!“ — biztattam. Erre kiállott a terem közepére és szép gesztusokkal kísérve elkezdte szavalni a nemzeti dalt: „*Talpra magyar, hí a haza!...*“

Ekkor tanító és tanítvány úgy belemelegedtek a magyar hazafiságba, hogy még a Kossuth-nótát is eí kellett énekelni a magyar tanítónak.

A magyar prózairók közül Jókait, Keményt, Jósikát és Rákosi Viktort olvasta a főherceg. Egyik legkedvesebb olvasmánya volt a „Korhadtt fakesztek“, de olvassattak valamennyi remekírot.

Ferenc József király élénken érdeklődött Károly főherceg tanulmányi előmenetele iránt. Sokszor felhívta magához referálni a kis herceget. Gyakran megkérdezte azt is, hogy mint halad a magyar nyelvtudásban.

Az utolsó évben a magyar alkotmánytant és különösen a 67-iki kiegyezést kellett részletesen tanítani a főhercegnek. Gróf Wallis magyar előadóval taníttatta a leendő királyt mindazokra a tantárgyakra, amelyeket osztrák ember nem is tud elfogulatlanul előadni.

Tizenhét éves korában már érettségi vizsgát tett Károly Ferenc József főherceg, miután tizenhat éves korában már hadnagygyá nevezte ki Ő Felsége, az I. dzsidás ezredbe, amely Ottó főherceg nevét viselte.

Végzetlen volt a fiatal királyi herceg öröme, mikor a kinevezést megkapta. Azonnal megrendelték számára az új egyenruhát és már két nap múlva ebben mehetett Ő Felseje elé a kinevezést megköszönni.

1900-tól kezdve minden évben utazásokkal töltötte el a trónörökös a vakációt. Végigutazta Tirolt, Boszniát és Hercegovinát, Dalmáciát. 1901-ben inkognitóban végigutazta gróf Wallissal az egész Magyarországot. Hosszabb időt töltött Budapesten. Innen Békéscsabára, Debrecenbe, majd Kolozsvárra utazott. Megtekintette a Hortobágyot és annak méneseit és gulyáit is. Lefényképezte a híres debreceni ötös fogatot. Pusztaszeren Pallaviciniéknél részt vett egy aratóünnepen. Bukovinából átjött a Máramarosi havasokba, honnan márványemlékeket hozott kíséretének minden tagja számára. Mikor Budapesten tartózkodott, a Hungária-szállóban lakott és onnan lefotografálta a budai várat. Vájjon gondolt-e az ifjú arra, hogy rövid néhány év leforgása után, mint e királyi várnak koronás ura fog átnézni a Hungáriára . . .

Kolozsváron és Gyulafehérváron gróf Mailáth erdélyi püspök vendége volt a főherceg. Itt különösen jól érezte magát. Megtekintette a fogarasi ménest. Megnézte a marosújvári bányát, Segesvárt, Brassót, Predeált, Vajdahunyadot. Ki hitte volna akkor, hogy néhány év múlva e szép helyeket a magyar honvédség élén, mint hadvezér és mint legfőbb Hadúr fogja védelmezni az oláh orvtámadás ellen? ... Magyar tanítójának Vajda; hunyadról egy képes levelezőlapot küldött és csak azt írta reá: „Ki áll amott a szírtetőn, Hunyad magas fala; nál-“ Bejárta a főherceg a Tátra gyönyörű vidékét, sőt ott hosszasabban tartózkodott is.

1902-ben Franciaországot utazta be. Először megnézte Páris, többnapos látogatásokat tett híres francia kastélyokban, így például a bretagnei Josselin;kastélyban, az elhunyt Roban-Chabot herceg birtokán, ahol a régi francia nemesi családok legkiválóbb tagjaival talál-

kozott. Az akkor még csak tizenöt éves főherceg szeretetreméltó modorával mindnyájuk szívét meg tudta hódítani. Olyan szívélyes volt az érintkezés, hogy ma gondolatnak is borzasztó az, hogy ezekkel az urakkal ötödik éve háborúban vagyunk. Visszatérőben megtekintette a főherceg a metzi várat és a szép strassburgi dómot.

1903-ban Angliában utazott a főherceg és Londonból való hazatérőben végignézte Svájc vadregényes szépségeit.

A következő évben a Riviérán járt, ahol Cannesben együtt volt az egész királyi család. Ott időzött akkor Ferenc József is. Királyunk anyja ekkor egy gyönyörű fényképfelvételt készített róluk, amely azóta egyik féltett ereklyéje a családnak.

1907-ben augusztus 19-én nagykorúnak nyilvánították a királyi herceget. A wartholzi villában rendezett nagy ünnepségen valamennyi tanítója meg volt híva. Hálás szívvel köszönte meg mindnyájuknak fáradózásait. Amint csak tehetett, megragadta a legelső alkalmat, hogy nevelőit magas kitüntetésekben részesítse. Gróf *Wallist* a trónralépés után telefonon nevezte ki valóságos belső titkos tanácsosnak, „örvendek Önt ki-nevezhetni, — mondotta — mert hálával tartozom önnek.“ Szép kitüntetést kaptak dr. Holzlechner és Tormássy Artúr is, de nem feledkezett meg a király még Kati néniről, a dajkájáról sem.

Károly főherceg nagyon szerette olvasni a meseket, az utazási naplókat és a kalandokat. Hosszú estén nevelőjével együtt olvasták Grimm, Andersen örök-szép meséit, az ókor regéit, az ezeregyéjszaka tündérmeséit. Kipirult arccal és tágra nyílt szemekkel hallgatta az ifjú herceg Harun al Rasid históriáját, mikor a kalifa éjnek idején inkognitóban bejárta birodalmának utcáit és mindenütt személyesen kutatott alattvalóinak baja és nyomora, panasza és követelése után. A kalifa mindent a saját szemével akart látni és min-

denütt enyhíteni kívánta az ínséget, diadalra segíteni az igazságot, megszüntetni a zsarnokságot és a néppel szemben elkövetett visszaéléseket.

A napkelet tanító meséi úgy látszik kitörülhetetlen nyomot hagytak az ifjú lelkében, mert amióta uralkodó lett, éjt-napot összesz, hogy alattvalóinak helyzetét személyesen megismerje, hogy a nép bajain gyökérisen változtasson és hogy a jókat jutalmazza és a gonoszokat büntesse.

Így múlt el Károly király aranyos gyermekkora. Gondtalanul és boldogan növekedett erőben és érényekben Isten és emberek előtt kedves családjának nagy örömére. A jó édesanya és a kitűnő nevelők tagadhatatlanul hozzájárultak ahhoz, hogy olyan nagy műveltségű,-nagy tudású és fényes jellemű ifjú lett belőle. De nem külső nevelőhatásoknak köszönheti a király lényének legnemesebb értékeit, hanem Isten után önmagának, mert régi igazság az, hogy csak királyi lélekből lehet igazi királyt faragni. Károly királyt nem nevelték királyivá, ő annak született, érényei és kiválóságai a legnagyobb magyar királyok sorába fogják őt emelni és utódját és gyermekeit bizonyára éppen olyan demokratikus egyszerűséggel és bölcs körültekintéssel fogja neveltetni, mint ahogy őt magát nevelték.

Károly kirly ifjúságából.

A király születési helye Persenbeugben.

A király dolgozó-szobája a budai várban.

A király ifjúsága és katonai nevelése

1904 őszén lett hadnagy Károly főherceg, de már 1900-ban beosztották melléje katonai nevelőül Mattencloit bárót. A tulajdonképpeni katonai instruktorai Dittl Rudolf vezérkari őrnagy és Bisenius Ede vezérkari kapitány voltak. Sajnos, ma már egyik sem él. Az első járvány áldozata lett, a másik mint alezredes, rohamozó csapata élén mindjárt a világháború elején, hősi halált halt. A jeles vezérkari tisztek a katonai akadémiák elméleti anyagát adták elő az ifjúnak. A vívásban pedig Kaunz Hermann hadnagy volt a mestere. A katonai nevelés is főképpen szemléltetés útján történt. A tanév folyamán felkeresték a legfontosabb katonai intézményeket, az arzenált, a műszaki bízottságot, a hadsereg lövésziskoláját Bruckban, a korneuburgi vasút és távírda ezredet, a klosterneuburgi hidászszertárat, az összes gyakorlótereket és valamennyi kaszárnyát. Nem a betűket, hanem a valóságot akarta tanulni és látni a főherceg.

1905-ben a tengerészetet tanulmányozta a helyszínen Károly főherceg. Sokáig időzött a tengerészeti arzenálban és részt vett néhány hadihajó gyakorlatain is. A király rendkívüli módon szereti a tengert. Ifjúságának legszebb napjait Miramareban és Brioniban töltötte és különösen a Dalmát nevű hajón szokott kirándulni.

1905. október elsején át lett helyezve a főherceg a 7. dragonyos ezredhez, amelyhez azonnal bevonult szolgálattételre. Az ezredtörzs állomáshelye akkor Kutterschitzben volt. Ide osztották be a fenséges rekrutát is.

Az ifjú hadnagy szívvel-lélekkel lovastiszt volt. mint bármelyik más alantas tiszt. Olyan ambiciózusan látta el a „komisz szolgálatot“. Önállóan vezette szakaszát, lovakat idomított, felügyelt az istállórendre és a kaszárnyaszobákra. Minden egyes közlegénynek a sorsa, fejlődése és előmenetele közlőről érdekelte és az egész szakasz lovait egyénekenként gondozta. Mondani sem kell, hogy mint szakaszparancsnokot rajongásig szerették közlegényei és tisztársai irigyelték szorgalmát és általános népszerűségét.

A lovasságnál szolgáló főurak és gentryk régi rossz szokása, hogy a katonaéveket féktelen mulatozással és dorbézolással töltik el. Károly főherceg Cutterschitzben valóságos spártai életet élt. Mindössze két szerényen bútorozott kaszárnyai szobából állott a lakása, amelyben előtte közlegények laktak. Étkezni a közös tisztisétközbe járt. Részt vett a tisztikar családi összejövetelein és barátságos estélyein, de mihelyt a hangulat kissé zajosabb lett, visszavonult. Jobb szerette a kirándulásokat a mulatozásnál. Többször meglátogatta a szomszédos herceg Lobkowitz, Hohenlohe, gróf Ledebour, Waldstein és Westphalen, valamint báró Nadherny családokat. Néha-néha egy-egy vadászaton is részt vett. Dicsérik, mint kitűnő vadászt.

1906iban újév napján szabadságon volt Bécsben és fivérével, Miksával korcsolyázni ment a Práterbe. Itt szerencsétlenség érte, eltörte alsó lábszárát. Több hétig feküdt az Augartenben és csak hónapok múlva tudott bevonulni csapat jához Bilinbe. A lábadozás ideje alatt szorgalmasan magyarul tanult a főherceg. 1906. júliusában századával az Elbe mentén levő Brandeisba helyezték át. Itt már annyira felépült, hogy a tisztek versenylovaglásán díjat is nyert Oku nevű pej paripa-

ján. A dandárgyakorlatokon is részt vett a főherceg és ott kitűnt, mint önálló parancsnok. A tizenkilenc éves hadnagy nagy lelkiismeretességgel végezte a hadi gyakorlatok minden fázisát, ott nyerte első gyakorlati képzését későbbi fényes hadvezéri pályájához. A fegyvergyakorlatok után a Pilsen melletti Dobran lett az új állomáshely, de itt nem sokáig maradt, mert csakhamar új feladatok vártak rá.

Meg kellett válnia kedves lotharingiai dragonyosaitól, hogy az állam és jogtudományok tanulmányomzásának szenteljen két teljes esztendőt.

A prágai Hradzsín lett a székhelye. Már november 1-én kellett volna elfoglalnia az új lakást, mikor főhadnagy lett, de ekkor következett be atyja halála. A gyász elteltével a főherceg szorgalmasan hozzálátott a tanuláshoz. 1907-ben meglátogatta őt Prágában Ferenc József is és mindenkinek feltűnt, hogy az ősz uralkodó milyen kitüntető szeretetben részesíti fiatal rokonát.

Braf tanár, udvari tanácsos vezetése mellett sorra járta a főherceg a nevezetesebb ipari üzemeket és így betekintést nyert a gyáripár világába is. Már akkor is különös érdeklődést tanúsított a gyárak szorgalmas hangyaserege, az ipari munkásnép iránt, amelynek boldogulása és sorsa iránt most is úgy érdeklődik.

1907. évi augusztus 17-én nagykorú lett a főherceg és külön udvartartást kapott. Gróf Wallist, az öreg nevelőt felváltotta herceg Lobkovitz Zdenko, aki udvarmestere lett a főhercegnek, szolgálattelvő kamarasokul gróf Ledebour Ferenc és gróf Walderdorf főhadnagyk lettek melléje beosztva.

A jogi tudományokban Ulbrich és Pfaff német és Ott és Braf cseh egyetemi tanárok oktatták Prágában. Különös gondot fordítottak a történelem, a közjog, a pénzügy és a nemzetgazdasági anyagra.

Ebben az időben élénk érdeklődést tanúsított a tanulmányok iránt Ferenc Ferdinánd, Károly főherceg nagybátyja. A tanároknak időnkint írásbeli jelentése-

ket kellett küldeniök Konopistba és a Belvederbe az elért eredményekről.

A nyelvtanulmányokat sem hanyagolta el a fonerceg és cseh tanárai mindenfelé mesélték, hogy egészen folyékonyan bírja az ő anyanyelvüket is. Az előadások azonban mindig német nyelven lettek megtartva.

1908-ban búcsút vett a királyi fenség Prágától és újra bevonult ezredéhez, Alt-Bunzlauba, illetve *Brandeisba*. Itt Lajos Salvator szép kastélyában lakott. Dittel ezredes és báró Zeidler-Sterne a felsőbb katonai tudományokba is bevezették a főherceget, körülbelül azon keretek között, mintahogy az a hadiiskola anyagát képezi.

A király- és császárgyakorlatok alkalmával, Veszprémben, St. Veitnél és nagy Mesericznél Ferenc Ferdinánd szűkebb kíséretébe lett beosztva Károly főherceg, hogy betekintést nyerjen a magasabb parancsnok^ságok teendőibe is. Ferenc Ferdinánd valóságos katonai mentora volt az ifjú főhercegnek.

Köztudomású volt már akkoriban, hogy Károly főhercegnek nemcsak a hadsereg szervezetében és az egész véderő gépezetében van tájékozottsága, hanem a haditudományok elméleti részét és a katonai technikai irodalom szakmunkáit is szorgalmasan tanulmányozta.

Közben 1909. november 1-én kapitány és századparancsnok lett Károly főherceg. Ebben a minőségben is kiválóan mutatkozott. Minden legcsekélyebb feladatot szívesen vállalt személyesen is és éppen úgy tördött a legénység élelmezésével, mint a folyosók betört ablakaival. Ha a század kiutalt pénze nem volt elegendő, akkor a maga költőpénzét fordította a drago nyosok apró-cseprő bajainak enyhítésére.

Károly király maga átélt a kaszárnyák életét, ismerte a legénység lelkivilágát, a tisztek gondolkozását. Innen van azután, hogy most olyan közvetlenül tud társalogni vitézeivel a harctéren és a front mögött.

A király eljegyzése és esküvője

1911. június 1-kén érkezett az örömhír a monarchia mindkét országába, hogy Károly Ferenc József főherceg eljegyezte a szépséges pármái hercegkisasszonyt, *Zitát*, Róbert Bourbon herceg és Mária Antónia pármái hercegnő tizenkilencéves leányát. A közvélemény számára élénk meglepetést hozott a hymenhír, bár a voiegeny úgy látszik régebben döntött már ebben a fontos kérdésben.

A közönség nagy szimpátiával fogadta a pianorei kastélyban történt eljegyzés örömhírét, mert mindenki tudta, hogy ennek a frigynek a létrejötte mentes minden politikától, és más zavaró mellékkörülménytől, hogy itt két szerető szív talált egymásra és hogy a jegyeseket a boldogító szerelem legtisztább szálai kapcsolták össze.

Zita hercegnő alighogy átlépte a nevelőintézet kii-szöbét, a zangbergi zárda kapuját, Károly főherceg a gyermekszívű daliás kapitány fiatalságának egész idealizmusát és hótiszta lelkének üdeséget vitte nászajándékul arájának.

A királyi családnak boldogsága azon alapszik, hogy itt mindkét fél a szent házasság magasztos felfő-gásától megihletve ment az oltárhoz és mikor gyűrűt cseréltek, akkor a nép egyszerű gyermekeinek naiv egyszerűségével és szeplőtlen érzésvilágával fogadtak örök hűséget egymásnak.

A fenséges menyasszony egyéniségéről külön feje-

zetben fogunk megemlékezni. Itt csak arra szorítko-
zunk, hogy az eljegyzéstől kezdve még komolyabb lett
Károly főherceg életfelfogása. Messziről leolvashatta
mindenki arcáról boldogságát, mindennap hosszú leve-
leket váltottak a jegyesek, gyakran találkoztak, de
azért a hivatalos kötelességeit sem hanyagolta el a fői
herceg. Utolérhetetlen volt azonban azokban a kedves^
kedésekben és figyelmességekben, amelyekkel hön
szeretett aráját elhalmozta.

Az esküvő 1911. október 21-én volt Schwartzauban,
a páрмаi herceg gyönyörű kastélyában, Bisleti pápai
követ, a páрмаi család régi barátja eskette a fenséges
párt, mint asszisztens közreműködött Miksa szász
herceg, püspök, a király egyik nagybátyja.

Az esküvőn résztvettek Ferenc József, Ferenc Fer-
dinánd, Frigyes Ágost szász király és az egész Habs-
burg család legkiválóbb tagjai. A szertartás után
átnyújtotta Msgr. Bisleti *X. Pius pápa* gyönyörű nász-
ajándékát, a Megváltónak a képét és felolvasta a szent-
atjának következő üzenetét:

„A pápa az isteni Gondviseléstől minden szeren-
csét és áldást esd az itt kötött frigyre. Isten óvja meg
a jövőben az új házaspárt, amely minden erényekben
gazdag. Nehéz órákban bízzanak az új házások az Is-
tenben, aki mindig küld segítséget, ha élő hittel és tö-
kéletes áhítattal fordulunk Hozzája. Az itt nyert szent-
ség, amelynek nagyságát mindnyájan ismerjük, legyen
alapja egy szerencsés családi életnek!“

Az asztalnál az agg király köszöntötte fel az új
párt, örömeinek adván kifejezést, hogy Zita főhercegnőt
családja tagjai között üdvözölheti és azt kívánván
mindkettőjüknek, hogy egymásban találják meg élet-
céljukat és életboldogságukat.

A kastély fölött repülők keringtek és virágot szór-
tak a lakodalmas népre. Ausztriában és Magyarország
gon milliók imádkoztak az új pár üdvéért.

Boldog napok következtek. Zita főhercegnő bájos

lénye napsugarat varázsolt Károly főherceg lelkébe is. A fiatal főhercegnő, — csakúgy mint bármelyik más tisztiasszony, — követte férjét a különböző katonai állomáshelyekre.

Csak természetes, hogy a lotharingi ezred tisztí gavallérai a boszniai nászútról hazatérő ifjú párt nagy ünneplésben részesítették. Virágosó között vonult be az új menyecske a brandeisi kastélyba. Itt azonban nem sokáig maradhattak, mert az ezredet áthelyezték Kelet-Galíciába. A dragonyosok lóháton tették meg az utat Trübau, Littau, Teschen, Biala, Jaszlo, Sambor, Chirow, Sanok, Strij és Sztaniszlau városokon át *Kolomeáig*. Ki sejtette volna akkoriban, hogy ezek az utak, amelyeken végig lovagolt századával Károly főherceg, mint kapitány 1912-ben, már 1914-ben a hadak útjává válnak, amelyeknek egy-egy állomásán a világháború legvéresebb csatái folytak le s amelyeken a legfőbb Hadúr megbízásából két-három év múlva a monarchia minden népéből összetoborzott milliós hadsereg halálmegvetéssel védekező hős csapatait fogja inspicálni és vezetni a főherceg, mint a trón várományosa-asztalánál a főherceg.

Tavaszi, szeszélyes időjárásban, hol verőfényben, hol hóviharban, hol esőben, hol porban, közei hat hétig tartott a lovasok útja. Egyik nap egy kastélyban, más nap valami kunyhóban aludt a főherceg, mindig ott, ahova estére értek. *Zita* asszony ilyenkor vonaton akárhányszor eléje utazott férjének és egy-egy állomáson epedve várakozott reá. Az ilyen látogatás nagy ünnepségek között ment végbe az ezred tisztikaránál.

Kolomeába érve, a feleségével együtt mentek lakást keresni és egy egyszerű, verendás, földszintes házban béreltek lakást a főhercegek. Nem úgy éltek itt a fiatalok, mint az uralkodóház tagjai, hanem csak úgy, mint a legegyszerűbb kapitány. Itteni tartózkodása alatt katonai tanulmányokat folytatott Károly főherceg a kelet-galíciai terepeken, amelyek később csak-

ugyan nevezetes katonai döntések és mérkőzések színhelyei lettek.

A Kolomeában élő tiszti családokkal a szokásos társadalmi összeköttetést tartották fenn a főhercegek és mindenkinél viziteltek. Senkivel sem éreztették magas rangjukat és mindenkit elbűvöltek szeretetreméltóságukkal. Boldogok voltak, akik velük érintkezettek. Minden tisztársát családjával együtt vendégül látta asztalánál a főherceg.

Jellemző erre a kedves időre a következő történet: A fenséges pár egyszer kirándult Kolomea vidékére. Rettenő hőség volt és az út pora egyre elviselhetetlen nebb lett. A főhercegasszony egy pohár tejet kívánt. Károly főherceg feleségével együtt bement egy nyomórukt kis faluba, *Nadwornába*. Betértek egy kis korcsmába, amelyik egy szatócsüzlettel volt összekötve. A korcsmárosné nagyon boldog volt, hogy ilyen úri vendégei vannak, bár sejtelve sem volt arról, hogy kikhez van szerencséje. Mikor Zita főhercegasszony már elfogyasztotta a tejet, a korcsmárosné nagy bizalmaskodva, következőket mondotta Károly főhercegnek:

—Kedves zugsführer úr! (A három kapitányi csillog tévesztette meg.) Van nekem egy fiam, aki a bakáknál szolgál Kolomeában. Ma akartam neki öt koronát küldeni postán. Nem volna olyan szíves drága zugsführer úr, a pénzt személyesen elvinni neki.

—Nagyon szívesen megteszem, — feleie a főherceg, akinek nagyon tetszett ez a kis kaland, — ha ön csakugyan megbízik bennem.

A korcsmárosné ettől a jóságtól nagyon nekibátorodott és hamarosan átadta a pénzt és előkotorászott a szekrényből valami tiszta fehérneműt, összecsomagolta és újra megostromolta a főherceget:

— Talán lenne olyan szíves és ezt a batyut is elvinné szegény fiának, hiszen a zugsführer úr bizonyosan tudja, hogy a mosás milyen sokba kerül Kolomeában.

— A fehérműt majd én viszem el néni a fiának!
 — mondotta nevetve Zita főhercegné és már is magához vette a paksamétát.

A kolomeai zsidó baka persze szörnyen csudálkonzott, mikor még aznap este kézhez vette a főhercegektől személyesen anyja küldeményét és megállapította, hogy a pénzküldemény útközben tetemesen megszapordott.

A kolomeai otthonban gyönyörű kis majorságot rendezett be magának Zita főhercegnő. Kedvence volt az udvaron legelésző őzike.

Így teltek a napok a kolomeai kapitány házában, míg Ő Felsége ki nem nevezte a debreceni 39. közös gyalogezred őrnagyává.

1913. év februárjában vonult be Károly főherceg a híres 39-esekhez, Debrecen aranykoszorús ezredéhez, melynek akkor három százada Bécsben állomásozott. A Stift-kaszárnyában lévő első zászlóalj parancsnoka lett a főherceg, hogy a gyalogságnak, ennek a legfontosabb fegyvernemnek a dolgaival is tökéletesen mégismerkedjék. Lakóhelyül a hetzendorfi kastélyt adta a király az ifjú párnak. A hetzendorfi kastélyt Mária Terézia építtette 1744-ben, édesanyja, Erzsébet császárné, Károly özvegye számára. A gyönyörű kastély tele van drága műkincsekkel. Meytens híres képeivel, Gran fali szőnyegeivel és sok becses szoborral. Nagy ünnepek között ment végbe a zászlóalj átadása. A hajdúsági fiúk egészen el voltak ragadtatva, mikor az új zászlóaljparancsnok német üdvözlő szavak után egyszer csak magyarra fordította a szót és az édes hazai anyanyelven üdvözölte a bécsi kaszárnya udvarán „édes fiait.“ Ekkor érezték legelőször a magyar bakák, hogy Károly főherceg új szellemmel, új lélekkel, új szeretettel közeledik a magyar nemzethez és a nép fia ösztönszerűleg mindjárt megérezték, hogy ezzel a néhány szívből jövő szóval a trón leendő várományosa egy új és boldogabb korszak perspektíváját tárta fel. A

hős debreceni bakák, akik kiéreztek az eljövendő legfőbb Hadúr keresetien szavaiból a magyarság őszinte megbecsülését, rajongó szeretettel vették körül új parancsnokukat és a harcmezején bizonyították be száz és száz csatában, hogy a minket megértő fejedelem legszilárdabb támasza a magyar véderő.

A főherceg *vezette* az altiszti iskolát, oktatta az egyéves önkénteseket, vezényelte a gyakorlatokat, intézte a zászlóalj anyagi ügyeit, volt döntőbíró fegyvergyakorlatok alkalmával. Nagy súlyt helyezett azonban mindenkor a tisztikar önképzésére, mert főcélul vallotta mindig, hogy csak egy magas képzettségű tisztikár képezheti a hadsereg valódi gerincét és komoly időkben csakis egy ilyen tisztikar fog tudni megfellelni a reá háramló titáni feladatoknak.

A főherceg személyes kötelességtudásával, pontosságával és rendszeretével példaképet mutatott mindenkor úgy a tiszteknek, mint a közlegényeknek. Nem bizta soha sem másokra a gyakorlótéren folyó kiképzés ellenőrzését, hanem azt mindig személyesen gyakorolta. Nagyon sokszor zászlóalja élén lovagolt ki a gyakorlótérre.

1914. május elsején alezredes lett Károly főherceg.

A 39-esek is boldogan és büszkén emlékeznek azokra az időkre, amelyeket Károly főherceg körükben töltött. Jellemző a fenség kedves bajtársi gondolkozására az az eset, amely az 1913. karácsony estéjén történt. Egyik tisztársának, aki nagyon szeretett volna a szent estén családjá körében időzni, át kellett vennie az éjjeli ügyeletes szolgálatot. A főherceg meghallotta, hogy „bajtársa“ mennyire sajnálja, hogy éppen karácsony estéjén van kiszakítva szerettei köréből. Azonnal átvette tőle az éjjeli szolgálatot és személyesen látta el a „Garnisons-inspektion“-t. Büszkén viselte a főherceg a 39-es ezred színeit, mikor a sarajevói bomba egy csapásra lángbaborította az egész világot.

A világháború kitörése derékban ketté szakította a huszonhétéves főherceg ifjúságát és egyik napról a másikra titáni feladatok elé állította. A baka alezredesből az I. huszárezred ezredese lett és a gondtalan főshegeből két ország trónörököse.

Az elaggott király mély gyászában magához hívatta Károly főherceget, zokogva keblére ölelte és felsóhajtott:

— Attól talán mégis csak megkímél a sors, hogy még ezt az ifjút is túléljem!

Az öreg király nem ülhetett lóra, nem utazhatott a frontra hősei közé, elküldötte maga helyett leendő utódját, szemefényét, Károly főherceget . . .

Károly főherceg ezzel belépett a világtörténelembe. Nevével összekapcsolódott két hatalmas birodalom sorsa és az ő egyéni befolyása döntő tényező lett milliók sorsára nézve.

A trónörökös a világháborúban

1914 Június 28-án, a fekete, vasárnapon a Princzip golyója kioltotta Ferenc Ferdinánd trónörökös és hü és áldott lelkű nejének, Hohenberg Zsófiának az *életét*. A fájdalomtól, a felháborodástól, a résztvétől, a bosszúvágytól reszketett és remegett az osztrák és magyar monarchia minden becsületes embere. Ösztönszerűleg érezte mindenki, hogy az orgyilkosság nem egy elvetemült rajongó izolált rémtette, hanem hogy a gyilkosság messze szétágazó összeesküvés kirobbanása. Az egész világ népei megremegtek, mert megérezték, hogy itt a történelmi végzet borzalmas eseményeket hord méhében. Azonnal Ischlbe sietett a trónörökös és ott hosszasan tanácskozott az ősz uralkodóval, aki még akkor is mindent elkövetett, hogy a béke áldásait megmentse az emberiség számára. A diplomaták boszorkánykonyháján azonban, akkor már javában főzték a világháború tervét. A véres összeütközés elkerülhetetlen lett, mert a nagy orosz birodalom sok millió katonája már felvonulóban volt a galíciai határon.

A világtörténelmi események egymást kergették. A sarajevói gyilkosság!... A belgrádi ultimátum!... A részleges mozgósítás! ... A hadüzenetek! ... A világháború borzalmas kezdete ...

A pártoskodó, két táborra szakadt Magyarország egy csapásra egyesült az önvédelmi harcra, mihelyt az orosz megmozdult. Amint Szent István kardját a ki-

rály megsuhogtatta a levegőben, egy esapásra átáitakult a magyar nemzet. Nem voltak itt többé pártok és régi haragosok, politikai ellenfelek. Az egész magyar nemzet, mint egy ember sietett a zászlók alá megvédeni a hon határait. A hadbaszálláskor felséges képet, legyőzhetetlen erkölcsi erőt mutatott a magyar nép. Nótaszóval, lobogó nemzeti zászlókkal, hazafias tunteések között vonultak a csataterre a magyar fiúk.

„A magyar talán sohasem volt magyarabb, mint most, amikor a lelke keményebbek fele került kívül.“

Nem rendezett itt senki háborús uszító gyűléseket, nem mozgatta senki az utcát, a magyar közönség a maga erkölcsi felháborodásában és életrevalóságában egyszerre felfogta, hogy számára fel van vetve a lét, vagy nem lét kérdése és minden attól függ, hogy a nagy világmérvőzésben mennyi erőt mutat az ezeréves magyar államhatalom és a testvériden magyar faj ...

Az utcákon felharsant a Kossuth-nóta. „Mindnyájunknak el kell menni!“ — énekelték százezrek és úgy mentek el lelkesedve százezrek, küzdeni a magyar jövőért, hazánk fennmaradásáért. Most is, mint a múltban annyiszor, a magyar új véráldozattal váltotta meg jussát e szép hazához. A honfoglalás, az államalkotás, a pogányság levetkőzésének, a török, tatár rablás leverésének és a szabadságharcnak áldozatos és dailias szelleme töltötte el a lelkeket.

Az évezredes nemzetvézésnek egy új állomásához értünk. Mi nem kerestük és nem akartuk a háborút, de mikor a fél világ reánk tört, akkor el voltunk szánva arra, hogy az utolsó talpalattnyi földet is megvéddmezzük a betörő hódítók ellen.

A nyilas honfoglalók, a buzogányos törökverők, az előltöltő puskás kurucok és a piros sípkás honvédek hagyományos katonai erényei újra kivirultak a magyar szivekben. Nem azért, hogy másokat elnyomjunk, leigázzunk és hazájukból kizavarjunk, hanem azért, hogy a szabad fejlődés lehetőségét és a békés munkát bizto-

sítsuk a magyarság eljövendő nemzedékei számára e szép földön. Kezdjük megérteni a magyar história lelkét. Megérezzük, hogy csak egy összetartó magyarság számára biztos itt a jövő. A magyar faj fennmaradása, a magyar állam megerősödése és a magyar nemzeti élet gyönyörű kivirágzása csak úgy válik lehetségessé, ha ellenségeinknek az a szándéka, hogy széttépjék Szent István birodalmát és ledöntsék a trónt, — kudarcot vall. Az állami összetartozandóság, a nemzeti egység gondolata diadalmaskodott ezekben a kritikus napokban. Gyönyörűség volt látni, olyan nagynak és hatalmasnak a magyart.

Az édesanyák és a honleányok leszedték a nyárnak minden virágát és a frontra rohanókat felékesítették bokrétaikkal. Tüzes, izzó csatadalokkal, magyar nótaszóval és háromszínű zászlókkal eresztették el a harcmezőkre a virtuosos fiúkat és a harcos lelkű apákat. A nemzeti áldozatkészség szelleme töltötte el a magyar-szíveket és ez birkózott mindenütt, ahol magyar vér folvt és magyar könnyek hullottak, a hazáért és a magyar királyért. A magyar királyság fénye dicsőségesen ragyogott. Igaz magyar ember a maga nemzeti dicsőségét el sem képzelheti a királyi hatalom tündöklő ragyogása nélkül.

A ma élő magyar nemzedék zúgolódás nélkül több véradót szolgáltatott be a boldogabb jövőért, az ország birtokállományának megőrzéséért és a dinasztia megmentéséért, mint a honfoglalók és a honmegtartók ezer év alatt. Több rab magyar sínylődik ma is még Ázsiában, mint amennyi magyar onnan ezer év előtt bejött Árpád apánkkal.

Mindezt a nagy vér- és anyagi áldozatot meghozta a magyarság, *mert saját élethalálharcáról volt szó és mert koronás királyának trónját és ősei szent földjét védelmezte magyar hűséggel.* Mikor annyi sok ingadozás és árulás gyengítette a monarchiát sorsdöntő viaskodásában, jóbarátnak és ellenségnek egyaránt feltűnt,

hogy a Habsburg-család történelmi pozíciójának legszilárdabb támasza, rendíthetetlen sziklavára *a magyar nép királyhűsége és vitézsége*.

Miként minden történelmi krízis idején, most is bizalommal fordult az ősz uralkodó szózatában a magyarsághoz oltalomért. Az ősi erényekben most sem csalatkozott. Megújultak a „moriamur“ felséges jelenei. A királyi hívó szó és a haza becsülete, mindenkit fegyverbe állított a gonosz szándékú ellenség ellen.

Ebben a lázas lelkiállapotban élt Budapest népe, mikor *Károly Ferenc József és neje, Zita főhercegné* eljött bemutatkozni, mint új trónörökösspár a magyar nemzetnek. Az egész dinasztíának a magyarságba vetett bizalmát akarta jelképezni ez a látogatás. A lovas magyar nemzet tényleg mesés lelkesedéssel fogadta az új párt. Ilyen komoly idők által adott alkalom a szívek teljes egybeforradására, évszázadok alatt nem adatott a nemzetnek és a trón várományosának, örökre szétéphetetlen kötelékekkel lett egybeforrasztva az ifjú pár szíve és az egész magyar nép lelke.

Mikor az új trónörökös megérkezett Magyarország szép fővárosába, így köszöntött be:

„Őfelsége, akit nehéz uralkodói kötelességek viszatartanak, engem méltóztatott megbízni, hogy a mai komoly időkben magyar székvárosába jöjjek. Ezen, szívem óhajának megfelelő megbízás a legmélyebb örömmel tölt el. Emelkedett érzésekkel jöttem most Magyarországra, midőn a magyar nemzet élén az ország fővárosával osztály, párt, felekezeti és nemzetiségi különbség nélkül, öröklött királyhűségben és hősi tettekben mutatkozó hazafiságban egybeforva, lélekemelő látványt nyújt. Büszkeséggel és bizalommal tölt el, hogy a nemzet múltja, legnagyobb korszakaihoz méltó elszántsággal és áldozatkészséggel és a legteljesebb együttérzésben a trónnal, — megy eléje a sors által reája mért megpróbáltatásnak. Ezen érzelmektől áthatva, mondok köszönetet a lelkes fogadtatásért és

kérem köszönetemet Budapest lakosságának tudomására hozni.“

Ezek a szavak századok múlva olvasva is lelkesítőleg fognak hatni minden magyar szívre, aki azonban ott a keleti pályaudvaron hallotta ékesen zengő szóval, pattogó magyar nyelven a leendő király ajkáról, az sohasem fogja elfeledni. A boldogságtól mámoros lett az egész közönség és az éljéntől visszhangzott napokig az egész főváros. És a nagy ünneplésből bőségesen kijutott Zita főhercegasszonynak is, aki állandóan a trónörökös oldalán volt. Kissé alacsonyabb, mint a férje. Termete karcsú. Arca leányos. Éj sötét szemei beszédesek és úgy ragyognak, mint a szikrázó gyémánt. Egyszerű fekete selyemruha volt rajta. Szép szemével mindenkit megigézett.

A trónörökösön huszárezredesi egyenruha volt. Az alakja karcsú, de mégis erőteljes. Rózsásan üde, finom arcát gyenge bajusz díszíti. Szemeiből remény-nyel és akarással teli lélek sugárzott. Egészen magvarosan hangzott a szó ajakán. Mikor augusztus 4-én a főváros népe szerenádott rendezett a trónörökös par tiszteletére a királyi vár udvarán, akkor a trónörökös és neje már együtt énekelték a magyar nép tízezreivel ... „Isten áldd meg a magyart, jó kedvvel, bőséggel, nyújts feléje védő kart, ha küzd ellenséggel! ...“

A királyi várból a Kossuth-nóta dallama mellett vonult ki a tömeg és a dunai szellő röpítette tovább a dalt, amely újra véres komolyság lett: „*Mindnyájunknak el kell menni!*“ És a nemes Habsburg-sarj a szabadságharc dallamaiban hallotta kicsendülni a magyarságnak hagyományos királyhűségét. Százados félreértések árnyéka és köde oszlott el. A nemzet és eljövendő királya egymásra találtak.

A körülötte álló uraknak egyre csak azt mondotta a trónörökös a lelkesedő tömeg barátságos fogadtatásától elragadtatva:

— Nagyon boldog vagyok! Nagyon boldog vagyok!

ᄒ királyi pár esküvői képe.

Kitüntetett hősök tisztelgése a király előtt.

VÁROSI
KÖNYVTÁR

A király beszélget sebesült magyar honvédekkel.

A trónörökös pár pesti tartózkodása alatt nagyon egyszerű életet folytatott a budai várban.

A trónörökös szemlét tartott a lovassági csapatok fölött a Rákoson és részt vett az egyik ezred gyakorlatain Törökbálinton.

A trónörökös né meglátogatta a kórházakat és az orvosokkal mindenütt magyarul beszélt.

Zita királyné első útja a templomba vezetett. Onnan pedig az Erzsébet-múzeumba ment. Mikor Szalay Imre, a Nemzeti Múzeum igazgatója bemutatkozott, a főhercegnő barátságosan üdvözölte és így szólt:

— Mutassa meg kérem az egész Erzsébet-múzeumot, mert engem itt minden tárgy nagyon érdekel.

Különösen tetszett Zita főhercegasszonynak boîdogult Erzsébet királynőnek az az imakönyve, amelynek azon lapjainál, amely a népeiért való imádságot foglalja magában, be van illesztve Deák Ferencnek, a hazai bölcsének és a kiegyezés létrehozójának a fényképe.

A többi emlékezetes tárgyakat is nagy meghatottsággal nézte végig a főhercegasszony és meglátszott rajta, hogy eltökélt szándéka az, hogy a magyar nép lelkét ugyanúgy meghódítsa, mint néhai Erzsébet királyasszonyunk és hogy a trón számolyánál ő is szószólója, őrangyala és patrónája legyen Magyarországnak.

Künn az utcán zászlódíszben pompázott a város. A falakon nagy mozgósítási parancsok voltak kiragasztva. Nem nagy szükség volt a szigorú hangra, a magyarság önként ment a harcmezőre. Az utcákon vadonatúj formaruhában huszárok, honvédek, tüzérek, katonaladás bevonuló civilek és virágbokrétás rekruták. Amerre a szem ellátott, mindenütt családjajuktól búcsúzkodó honvédek. A templomokba csak úgy özönlött a nép.

Ragyogott a nyári napsugár, de komor volt a hangulat, mintha a magyar föld maga indult volna meg. A

lobogó zászlók, illatos virágok, nemzeti dallamok és harsány katonazene mind azt mutatták, hogy itt egy halálosan elszánt nemzet megy a becsület mezejére kivívni a maga jövődjét.

Künn a ferencvárosi pályaudvaron a levegőbe emelik a menetszázad tisztjei a trónörökösöt és mintha Arpadot emelték volna újra pajzsra, úgy repülnek ki a hűségükre a kardok hüvelyekből. Most érzi mindenki, hogy nem frázis a hazafiaskodás, mindenki egy életet tesz a haza oltárára.

A háború réme már ráborította árnyát a fővárosra. A halál kaszájára támaszkodva már itt ólálkodott ezrek és tízezrek háta mögött, de még nem voltak sebesültek, hősi halottak, árvák, özvegyek és rokkantak és menekültek...

Az utcákon födetlen fővel énekelték a himnuszt és áradt az éljen. És a dacos pesti magyarok között hol itt, hol ott tűnt fel a trónörökös pár, a fess huszártiszt, leheletfinomságú szép nejevel...

Csak pillanatok voltak, míg látta őket a tömeg, de ezek a pillanatok elegendőek voltak ahhoz, hogy megszeressék örökre egymást, a fegyverben álló nemzet és a jövődjé királyi pár.

„Egy ország szeme találkozott a trónörökös né szemével, — írja olyan szépen Tormay Cecile — a trónörökös né szép, fejedelmi szemével, amely asszonyiasan kért védelmet -a magyar nemzettől. És a magyar nemzet, melynek válaszó tekintete abban a pillanatban mindent megígért, férfiasan meg is tartott mindent.“

A világháború drámai fordulatú kezdetén a főparancsnokság székhelyén Frigyes főherceg és Hötzendorf Konrád vezérkari főnök mellé volt beosztva a trónörökös. Fontos missziókkal lett megbízva. Ő volt az összekötő kapocs a király és a fővezérlet között. Ugyancsak ő közvetítette a legfontosabb szóbeli üzenetekét a német császárral is.

1914 október 3-án a győri 19. gyalogezred tulajdo-

nosává nevezte ki a király a trónörökösét. Ekkor kapta meg Ő Felsége a katonai érdemkeresztet a hadiékítménnyel és később a Szent István-rend nagykeresztjét.

1915 július 15-sén tábornok és ellentengernagy lett Károly főherceg.

A trónörökös a gyengélkedő király helyett sorra meglátogatta a fronton az összes csapatokat és ez úton megismerkedett nemcsak a különböző hadszínterekkel, hanem a véderő valamennyi elsőrangú vezetőjével és csapataival is és így mély bepillantást nyert a monarchia összes népfajainak a lelkébe.

A háború legelső napjait Przemysiben töltötte a főherceg, mert ott volt a hadsereg főparancsnokság székhelye. Minden reggel autóval utazott innen a véres csaták színhelyére, amelyek a lembergi csataterén lejátszódtak. Különösen részt vett a Grodeck környékén lefolyt izgalmas és nehéz csatákban. Nem egyszer komoly életveszedelemben forgott.

1914. évi szeptember 10-én volt a király tűzkeresztése.

A ponyván és az üzletekben árulnak valami képet, amely a trónörökösöt lobogó attilával ellenséges tűzéréség golyózáporában mutatja, amint huszárcsapatja élén délcegen rohamra lovagol. Hát ez a kép a fantázia szüleménye. Ilyen helyzetben sohasem volt és nem is kerülhetett a trónörökös. Ő Felsége nemes ízlése és igazságszeretete tiltakozott az ellen legélénkebben, hogy a történelmet így meghamisítsák. Nem ilyen volt a trónörökös tűzkeresztése! ... Sokkal többször látták a mi királyunkat az ő hű katonái a csaták hevében, semhogy megengedhető volna az, hogy bármiféle célból egyesek meghamisítsák a történelmet, mikor ez a póz éppen Károly király lelkétől áll legtávolabb.

A trónörökös tűzkeresztéséről az egyedül hiteles feljegyzéseket *Werkman* Károly kapitány közli, az ő írása nyomán álljon itt a való tényállás.

„A Przemyslany csata szerencsétlen kimenetele^ amelyben 40 orosz hadosztály küzdött ellenünk, nem riasztotta vissza a mi hadvezetőségünket attól, hogy újból felvegyék a harcot az orosz kolosszussal és így magukra vonják és lekössék az orosz főerőt. így került a sor a más.odik lembergi csatára, amelyhez felvonult a mi II. és III. hadseregünk a Wereszyca—Grodeck—Kamienobrod vonaltól nyugatra. Szeptember 8-án és 9-én támadásba mentek át csapataink és szép előhaladást tettek, de sajnos, szeptember 11-én újra vissza kellett vonni a csapatokat a Szán mögé.

Szeptember 10-én, egy szép őszi reggelen a hadse- regfőparancsnokok kimentek egy Grodeck mellett lévő magaslatra, hogy onnan szemmel kísérik a csata me- netét. Autóval utaztak Grodeck első házáig. Itt látta a király először a háború képét. Több ház romhal- mázzá löve. A bádogtető letépve, a földön hevert. Tréncosik, sebesültszállítmányok és menekülő lakó- sok lepték el az utat. Grodecktől keletre dúlt a csata és nemcsak az ágyúk dörgését lehetett hallani, hanem a fegyverzörejt és a géppuskák kattogását is. Az elő- kelő társaság folytatta az utat Grodeken keresztül. A város az utcai harcok képét mutatta. Minél beljebb ha- toltak a községbe, annál több elpusztított házat talál- tak és az utcákban egyre sűrűbbek lettek a lövészárkok. A gépkocsinak el kellett maradnia, mert az ellenség számára túlságosan előnyös célpontot mutatott volna. A trónörökös és kísérete néhány száz lépésnyire gya- log folytatták az utat. A csatazaj egyre nagyobb lett. A grodeki út egyik kiemelkedő pontjánál foglalt állást a társaság, akiknek soraiban a trónörökösön kivüi még ott voltak Frigyes főherceg, Hötzendorfi Konrád és von Freytag porosz generálison kívül a vezérkar legkiválóbb tagjai.

A törzs előtt egy kis paraszttanyán egy rögtön- zött segélyhely volt és a fák mögött néhány eldugott tüzéregünk. Fedezetül az 5. dragonyos ezred egyik

százada szolgált. A trónörökös állomáshelyéről szép kilátás nyílt északkeletre és keletre az erdővidékre, ahol véres tusákat vívott az orosz túlerővel von Gelb tábornok gyaloghadosztálya. Ez az ütközet sem úgy nézett ki, mint ahogy a régi iskolás könyvekben és képeslapokban szokták lerajzolni. Nem lehetett látni rohamra futó gyalogos oszlopokat és vágató huszárokat és egy összefüggő, sűrű csatafrontot. A csatater inkább üresnek látszott, de azért az ádáz küzdelem minden pillanatban benn reszketett a levegőben. Az ellenséges tűzéség állandóan lőtte a mi állásainkat, a felvonuló pótlásokat, a muníciós oszlopokat és a harc-terre siető gyalogos csapatokat. Gránátok és srappellek robbantak a trónörökös körül jobbról, balról, de azért nem tágitott a helyéről.

Így történt Károly király tűzkeresztsége 1914. évi szeptember 10-én a késő délelőtti órákban.“

Másodszor 1915. évi február 4-én volt a trónörökös az ellenséges tűzhatás körében, *Böhm-Ermolli* hadseregénél a 69-es székesfehérvári bakák állásában a Czarnafolyónál. A vezérlő tábornok meghívta a felséges urat a legszélsőbb lövészárokbá. A vezérkari főnök Bardolff ezredes, aki szemtanúja volt a szarajevói tragédiának, élénken tiltakozott ez ellen. Különben is Ferenc József király legszigorúbb parancsa volt, hogy a trónörököst nem szabad exponálni, mert egy leírhatatlan katasztrófa volna az egész monarchiára, ha neki is valami baja történne. A trónörökös minden tilalom ellenére ki-ment a legelső rajvonalba. Bakaköpenyt vett magára, visszaküldte az urakat és azután másodmagával előre ment egészen addig, míg már áthallatszott a szemben-álló orosz lövészárokból a muszka katonák beszélgetése. Közel 200 lépésnyire feküdt egymástól a két raj s vonal és a puskák és a gépfegyverek egyre szóltak. A kíséret csak úgy remegett a fenséges úrért. Ő azonban nem tágitott és hosszabb időt töltött a híres Hindenburg-bakák fedezékében.

A trónörökös még alig tette ki a lábát a lövész-árokból, megkezdődött az ellenséges tüzértámadás és a derék ezrednek sok halottja és sebesültje volt. Nagy kő esett le valamennyi tiszt szívéből, mikor a bátor trónörököst újra veszélyen kívül tudták. Tisztek, akiknek komoly gondot adott, ha a trónörökös cigarettázva, mosolyogva és tréfálgatva járt a tűzvonalban, mondták, hogy a fenséges úr jelenléte milyen bátorítólag hatott a csapatokra. Csak akkor komorodott el, mikor sebesülteket, vagy halottakat látott. Arcáról gyöngéd emberi részvét, hű bajtársi együttérzés sugárzott le és hangja olyan melegséget áruolt el, amely mindenkit megindított.

A trónörökös végigjárta az egész frontot. Leírhatatlan az az érzés, amely átjárta a csukaszürke, sáros, fáradt, hol csüggedő, hol lázban égő katonákat, mikor Károly főherceg megjelent közöttük egyszerű mentében, szemére húzott bakasapkával és szuronynyal és távcsővel az oldalán.

Dr. Gáspár Arthur írja ezekről a frontlátogatósokról:

„Az érkezését nem jelezte háromszoros kürtjel, fegyverbe hívó vezényszó, dobpergés, zöldforgós csákok és egyenruhák ragyogása. A magyar bakák csak akkor vették észre, hogy valaki áll a hátuk mögött a lövészárokból, amikor jó magyarosan rájuk köszöntött:

— Jó reggelt fiúk, hogy vagytok?

Károly Ferenc József a háború első nagy csatáitól kezdve minden fontosabb mozzanatnál ott járt a csapatok között. Hogy a mi uralkodónk oly emberségesen gondolkodik, hogy a mi királyunk olyan hűn óhajtja a békét, azt annak köszönhetjük, hogy ő látta a fronton a katonák szenvedéseit és hálás szívvel gondolt mindig vitézeinek hősiességére. Politikusoktól, diplomatáktól, hivatalnokoktól és könyvekből ő se tanulta volna talán meg őszintén a magyar virtust, a magyar hűséget és a magyar kitartást, de ott künn a becsület

mezején saját szemével látta az ifjú király a magyar nép nagy erényeit és azért hisszük, hogy ennek a királynak a történelmi érdeme lesz az, hogy a régi százados felreértések és bizalmatlanságok örökre élnéműlnak.“

Ugyancsak dr. Gáspár Arthur írja le azt a hatást, amelyet a trónörökös frontlátogatásai a csapatokra tettek.

„Arra felé vitt a hadiszerecsény, ahol huszonnégy órával előbb a Habsburgok trónjának és Szent István koronájának várományosa, Károly Ferenc József járt. Az utam egyik hadseregünk összes vonalain vitt végig. Városokon, falvakon át, végnélküli trének mellett elhaladva, majd a csapatok sorai közt országúton és toronyiránt vegyesen, autón száguldva és gyalog botorkálva jutott el a fenség a szélső lövészárkig. Beszéltem tiszttel, katonával, egyszerű paraszttal, jómódú polgárral, galíciai menekülttel. Volt ott magyar huszár a Horskobágyról, baka a Dunántúlról, német jáger, lengyel népfelkelő, mindenféle nemzetiségű katona és civil.

—Itt járt tegnap! — ezzel fogadtak. A szemek ragyogtak, az arcok kipirultak, mikor újságolták:

—Szép szál katona!... Fiatal! ... Komoly a nézése, mikor a katonákkal beszél. Úgy beszél magyarul, mint ha a Tisza mentén nőtt volna fel... Mindegyik népnek a nyelvét tudja. Tovább a lövészárkokban csak ennyit mondtak:

— Itt állt az én standomon, mellettem! ... És fiúknak szólított! . . .

Az arca kigyúl és a szeme ragyog minden katonának, mikor a trónörököséről beszél.“

Amikor a hadsereg főparancsnokság Neusandezbe és onnan újra Teschenbe tette át a székhelyét, a főherceg tovább költözött, de onnan is naponkint kijárt a frontra.

Közben október utolsó napjaiban meglátogatta a haditengerészetet Pólában. A hadikikötő berendezését

és a flottát, az erődöket nagy szorgalommal tanulmányozta. December közepén a trónörökös Bukovinában tetr hosszabb időre terjedő látogatást. Különösen nagy lelkesedéssel fogadták Kimpolungban és Dorna-Watrán. A románokra nagy hatást tett, hogy őket is saját anyanyelvükön szólította meg a király. Karácsony után a máramarosi hegyvidéken küzdő és táborozó csapatokat látogatta meg a trónörökös. Máramarosszigeten nagy fáklyásmenettel ünnepelték. Hasonló tiszteletben részesítették Munkácson is.

Fontos megbízatásban a német császárnál is járt Károly főherceg és meglátogatta a francia fronton a német trónörökösöt is.

Krakkóban a lengyelek rendeztek a tiszteletére nagy ünnepségeket és ottani látogatása alkalmával tett *nyilatkozatai* voltak az egész lengyeliségre oly nagy hatással, hogy azóta őt kívánják a lengyel nemzet trónjára ültetni.

Ezután orosz földre lépett a mi trónörökösünk és a monarchia minden nyelvén hangzott feléje a hű katonák üdvözlése. Volt ott nagyon sok magyar és volt mindenféle más nemzetség is. Vegyesen harsogott fel az éljen, a hoch, a slava, a setreasca, az evviva, a nyezsije és zsivió. A nyelvek bábeli zűrzavara mellett összeolvadtak a szivek és a trónörökös iránti hódoló tisztelet volt az az abroncs, amely a különböző fajokat egyesítette a nehéz harcban.

A főherceg meglátogatta a híres csnstochovai kolostorban lévő Mária képet és az ottani kincseskamarát, a limanovai csatateret, a kárpáti küzdelmek helyszínét, a Visztula és a Dunajec folyóknál lévő állásokat és újból a Bukovina legveszélyeztetettebb pontjait. Mindenüvé új lelkesedést, a kitartás szellemét vitte magával a magas látogató. Az ő ellenőrző szeme sok bajnak elejét vette. Az ő kritikája sok hibán és mulasztáson segített. És magas befolyásával sok fontos és igazságos ügyet vitt előbbre.

Áldásos és üdvös volt a trónörökös minden frontlátogatása, mert személyes varázsán kívül a katonai szakértelem fölényével avatkozott be mindenkor és mindenhol a csapatok érdekében. Dicsőséges kitartásunk, a hadsereg szellemének fentartása nagy részben az Ő fáradozásának az eredménye.

A trónörökös a világháború drámai izgalmassá vált fordulatai között, a nagy megpróbáltatások és a nagy diadalok napjaiban személyes megtestesítője és representánsa volt a magyar királyi hatalomnak és lelke az egész magyar véderőnek. Károly főherceg ifjú energiája és az ő bizakodó optimizmusa közkinccse lett nemcsak a hadsereg magyar részének, hanem az egész véderőnek. A frontmögötti országrészekben is az ő biztató szava tartotta fenn a lelkesedést, az áldozatkészséget és az ő bölcsessége és tapintata forrasztotta össze a széthúzó elemeket.

Korona még nem volt a fején, élt még az öreg császár, kormányon voltak még az agg király miniszterei, de a lelkek felett már Károly főherceg volt az úr . . .

A népek előlegezett szeretete és bizalma fordult feléje, mert milliók lelke megérezte, hogy Károly eljövetele egy új és boldogabb jövőndő hajnalhasadását jelenti majd mind a két birodalomban.

A gyopárhadtest diadalmas hadvezére

1915 a fellélegzés és az új reménykedések eszten-deje volt a monarchia haderejére nézve. Gorlicénél megállítottuk az orosz hengert és elkezdtük visszafelé gurítani. Galícia felszabadult és Oroszország jelenté-kény része birtokunkba jutott. Szerbiát és Montegrót megszállták csapataink. Csak a délnyugati fronton szorítkoztunk pusztá védekezésre. Négy diadalmas Isonzó-csatába hevenyészve készült állásokban, infer-nális tüzéségi fölényvel szemben hősiezen megállót-ták helyüket Boroevics seregei. A sereg és a vezérkar azonban égett a vágytól, hogy a Karszt és Tírol szíklái-ról lerohanhasson az olasz síkságra, leszámolni az orv-támadókkal.

A németek Verdun ellen készültek rohamra, a mi ármádiánk haditerve pedig az volt, hogy Déltírolban Bassano és Vicenza irányában áttöri az olasz frontot és így a hátába kerül az olaszoknak az Isonzónál küzdő seregének. A Trient és Trieszt elleni nyomást így akarták ellensúlyozni hadvezéreink. A feladat egyike volt a világháború legnehezebb vállalkozásainak. Ta-vaszi hóolvadás, lavinaomlás, árvizek és fagyos, hideg időben ezer méternél magasabb hegycsúcsokat és az ellenség egész erődvonalát elfoglalni valóban csak egy hős sereg és egy klasszikus hadvezér műve lehet. A támadó ék a 20. hadtest válogatott csapataiból lett összeállítva. A monarchia legkiválóbb ezredei lettek itt

összegyűjtve és a vezérkar legzseniálisabb tisztjei állottak az élükre. 1916 március 16-án Ferenc József ennek az elite-gárdának a fővezérévé Károly főherceg trónörököszt nevezte ki. Bárá Waldstätten lett a vezérkari főnöke és gróf Berchtold, gróf Hunyady, gróf Ledochowsky tartoztak a szűkebb környezetéhez. A vezérkar a többi frontok legkiválóbb és legtapasztaltabb ifjú erőiből lett összeállítva. Az új formációt maga a trónörökös „gyopárhadtestnek“ keresztelte el.

A vadregényes *Aquavia* községben volt a főhadiszállás. Ott folytak az összes előmunkálatok. A rossz időjárás azonban hátráltatta a hadműveleteket, pedig minden perc drága volt, mert az oroszok új offenzívája fenyegetett. Brusszilov még egyszer összeszedte az orosz birodalom minden erejét és egy utolsó kártyára tette fel a cár minden reménységét. Délnyugaton döntésre kellett vinni a dolgot, mielőtt az északi óriás megmozdul.

Károly főherceg személyesen bejárta naponként az összes állásokat és nem egyszer közvetlen mellette tépte szét a gránát legkedvesebb katonáit. Joggal mondhatta egy alkalommal a trónörökös egy semleges újságírónak:

— Én tudom, hogy mi a háború! Láttam kimúlni mellettem egy katonát, akinek az ellenséges golyó szét-tépte az altestét. Én ismerem a háború borzalmait.

Máskor az ellenséges repülőket üldöző tüzérségünk tűzhatása alá került a főherceg, mikor az egyik csapat gyakorlatán vett részt.

Fáradhatatlan volt a trónörökös és mindenüvé harcikedvet és munkakedvet vitt, ahol csak megjelent. Nemcsak technikailag szerelte fel kitűnő ármádiáját, hanem erkölcsileg is.

Május 14-én nagy tábori istentiszteletet tartottak Aquaviában, a főherceg és vezérkara térdre borultak a felséges Isten előtt és onnan kértek segítséget hatalmas vállalkozásukhoz, Tirol felszabadításához. Innen

felmásztak a Vielgereuth tető egyik kavernájához és az offenzívát onnan nézte végig távcsövön a vezér.

Gyönyörű reggel volt 1916 május 15-én. Az alpesi világ a maga szűztiszta szépségében pompázott. Festői panoráma tárult a szemlélő elé. Hóval voltak fődve a szemben álló csúcsok, hegyoldalak és hegytetők. A fenyők csakhogy össze nem törtek a hó súlya alatt, így volt kora reggel. De estére már a tüzerharc a Dante fekete poklává varázsolta ezt a szép vidéket. Reggel 6 órakor adta meg a parancsot a támadásra a 20. hadtest vezére és ezzel egy csapásra derékban ketté ropantotta az olasz védelem gerincét. A főérem kitűnő tűzérésünké. Különösen a 30 $\frac{1}{2}$ -sek és a 42-ek tüntették ki magukat.

Károly főherceg a Costillan volt és onnan nézte az ütközet fejlődését. Észrevették az olasz repülők és hét egységből álló repülőrajjal bombatámadásra indultak a trónörökös szállása ellen. Szerencsére nem történt baj. Mikor a nap kibújt és ráterítette arany terítőjét az alpesi tájra, már a szétlőtt olasz állások drótsövényét pusztították a mi utászaink és a zárótűz fedezete alatt rohamra indultak a trónörökös derék tiroli vadászai és magyar bakái. Délben már itt főztek ebédet a folyton bátran előrenyomuló gyopárhadtestnek. Az olaszok nem bírták kivédeni a mi támadásunk elementáris erejét. A mi bakáink azt még is csak jobban csinálták a Doberdon, a Monte Michellén stb! . .. Hasonló gyorsasággal foglalták el hőseink az 1778. számú magaslatot, a Costa d'Agrát és a Monte Costont. A megvert taliánsereg vezérestül együtt futva menekült. Csak a szembenálló erődök között folyt még a tüzerpárbaj. A Serreda erőd és a Borcola hágón felállított nehéz mozsarak viaskodtak egymással. Egymásután estek el a magaslatok: Cima di Campoluzzo, Coston d'Arserio, Monte Maronia, Monte Milegna, Monte Maggio. Május 19-én büszkén és boldogan jelentette Károly főherceg, hogy „a 20. hadtest valamennyi csapatja olasz földön áll.“

A trónörökös, mint hadvezér pompásan megoldotta feladatát és egy csapásra a legkiválóbb vezérek közé írhatták be nevét. Első osztályú vaskoronarendet küldött számára Ferenc József és a Pour le mérité rends jelet Vilmos császár.

A diadalmas hangulatot csak fokozta az az örömhír, amelyet maga a király telefonon tudatott a győztes vezérrel, hogy fiacskája született.

Egy kis pihenő következett, míg a műszaki csapatok helyreállították az olaszok által felrobbantott viaduktokat és hidakat. Azután újból előretört a gyopárhadtest és egymástán foglalta el a Col del Coston, Cima dei Laghi, Monte Ma jo, Seluggió és a Monte Cimone hegyeket. Casaratti olasz erőd úgy került a kezünkbe, hogy érintetlen ütegeivel üldözőbe tudtuk venni a menekülő taliánokat. Csapataink bevonultak Arsieroba és birtokukba kerítették a Monte Cengiot, ahonnan már biztató kilátás nyílt az olasz síkságra. A hadtörténelem aranylapokra fogja felírni a trónörökös-hadvezér példátlan sikerét, pedig május utolsó és június első napjaiban még újabb babérral gyarapították dicsői segítségüket a gyopárhadtest vitézei. A Monte Priafora, a Monte Cogola és a Monte Alba elfoglalása tetőzte be és koronázta meg az eddigi fényes sikert.

Forni község egy kis házikójában lakott a trónörökös és állandóan ki volt téve a repülők és a nehéz ütegek tűzhatásának. Egyetlenegy magaslatot kellett volna még leküzdeni és akkor megnyílt volna az olasz alföld ígéretföldje a győztes vezér és diadalittas serege előtt és talán végkép eldőlt volna az olasz háború.

Sajnos a világháború más csataterén lejátszódó események, nevezetesen két millió orosz támadása Kövel irányában június 4-én és a Csernovitz elleni offenzíva új taktikát kényszerítettek a hadvezetőségre. Nagy csapattömegeket kellett elvonni az olasz frontról és hirtelenül az orosz áradat elé vetni gátul. A trónörökös hadteste nem aknázhatta ki elért sikereit. Front-

rövidítés céljából vissza kellett vonnia csapatait. A főparancsnokság által taktikai okokból elrendelt visszavonulást is kifogástalanul hajtotta végre a főherceg serege. Mikor az új állásokba érkeztek a csapatok, Ferenc József az északkeleti harctérre nevezte ki hadseregparancsnoknak Károly főherceget. Julius elsején fájó szívvel búcsúztak a népszerű vezértől a gyopárhadtest tisztjei és közlegényei, akiknek hű őrizetére bízta Károly főherceg továbbra is „Tirol szent hegyeit“. Rohr vezérezredes napiparancsában gyönyörű szavakkal méltatta a búcsúzó hadtestparancsnok érdemeit, aki soha el nem hervadó babért vívott ki magának és akinek a tiroli csatatéren szerzett dicsőségének híre nemzedékről nemzedékre fog szállni.

Károly főherceg, mint harcvonalparancsnok Galiciában

A lucki áttörés utolsó nagy fellobbanása volt a moszkovita erőnek. Brusszilov minden áron el akarta foglalni Lemberget és Csernovitzot, fel akarta göngyölníteni a kárpáti frontunkat és beakart törni újra Felső-Magyarországba. Amit az entente erőben kölcsön tudott adni, azt mind rendelkezésére bocsátotta a cárnak, hogy döntse el a nagy mérkőzést a szövetségesek javára és mentse meg a hadisiker kápráztató fényével a saját országát a felfordulástól. Pffianzer-Baltin, Kirchbach, Böhn-Ermolli, Kövess és Bothmer seregei viaskodtak a rettenetes túlerővel. Váltakozó szerencsével folytak a nehéz harcok.

A csapatok szellemének felfrissítésére és az egységes vezérletben rejlő egységes vezetés biztosítására a fővezérletet az egész orosz fronton *Hindenburg* vette át és két szakaszra osztotta a csatavonalat. Északon *Lipót bajor herceg*, délkeleten *Károly főherceg* lett a harcvonalparancsnok. Válságos körülmények között sietett a trónörökös az olasz diadalok színhelyéről a galíciai harctérre, ahol a vereség folytán nagy lehangoltság és fejetlenség uralkodott. Csakis a trónörökös személyes varázsa és jelenléte volt képes a pánikhoz hasonló hangulatot megváltoztatni és a csapatokat új ellenállásra tüzelni.

Chodorowban volt Károly főherceg szállása, egy tönkrement kastélyban, amelynek még a romjai is régi fényről és régi dicsőségről beszéltek. A falu is a teljes pusztulás képét mutatta. Nem a kényszerű utcai harcok sebeit mutatta a község, hanem a barbár vandalizmus hegyetlen pusztításainak szomorú képét. A szomszédos cukorgyár néhány épségben maradt épületében volt elhelyezve a harcvonalparancsnokság. Két öreg tiroli császárvadász állott őrt a bejáratnál és a telefonhálózat sűrűsége mutatta, hogy itt szellemi gócpontja van a frontnak. Károly főhercegnek kellett a széttépett kötelékeket újra helyreállítani és a vert hadat új és még nagyobb küzdelmekre előkészíteni. Egész éjszakákon át aktái és térképei fölött virrasztott *Károly főherceg* és kivitte azt, ami még keveseknek sikerült, lépésről-lépésre hátrálni kénytelen, de még is dicsőségesen védekező csapatával felmorzsolta az orosz túlerőt és újra megállította a muszka gőzhengert.

Rettenetes, idegölő és kétségbeesett harcok voltak ezek. Sokszor csak egy hajszálon függött a sorsunk. Brusszilov gépfegyverekkel hajtotta tömegrohamra embereit és az orosz tisztek revolverekkel a kezükben kényszerítették előretörésre a pusztuló orosz sereget. Ember-ember ellen küzdött itt. Ez volt a világháborúnak legborzalmasabb fejezete. Stanislau, Halics, Tlumác véres mezőin egy millió orosz lelte halálát, de a trónörökös serege, amely több mint felerészben magvárokból állott és amelyben törökök és németek is voltak, nem tágított. Katonai szempontból és történelmileg nagyobb jelentősége volt a trónörökös galíciai és bukovinai védekező sikerének, mint az olasz front elleni támadásnak. A laikus közönség szemében az olasz földön való diadalmas előnyomulás szimpatikusabb és népszerűbb katonai vállalkozás volt, mint az oroszok elleni szívós ellentállás. Klió azonban feljegyzi majd, hogy a halálos dőfést a pyrhusi győzelmet arató orosz koloszusznak tulajdonképpen a trónörökös serege adta meg.

Ottó trónörökös és Stelka főhercegnő.

A véreskezű cár és a lelketlen Brusszilov utolsó nagy erőfeszítését Károly főherceg, a keleti hadsereg harc-vonalparancsnoka tette semmivé. Neki köszönhetjük és hős csapatainak, hogy 1916-ban újra el nem özönlöt-tok a kozákok a magyar Felvidéket. A trónörökös helytállása és sikere rendkívüli fontosságú volt, mert kudarc és balszerencse esetén az erdélyi oláh betörés még sokkal végzetesebb következményekkel járt volna.

1916 augusztus 16-án lovassági tábornoknak nevezte ki Ferenc József a trónörököst.

Chodorowbari meglátogatták a főherceget a bolgár cár, a bolgár trónörökös és Enver pasa is. Diplomáták, politikusok, miniszterek, magasrangú katonák jöttek állandóan tanácskozni ő fenségéhez. Milyen komolyan fogta fel a trónörökös hadvezéri feladatát, az mutatja, hogy mindössze egy napot töltött családja körében, mi-kor hivatalosan Bécsbe utazott.

Pedáns módon gondoskodott a csapatok szükség-leteiről, az élelelről, a lőszeréről, a ruházatról, a tá-bori egészségügyről. A keze, a szeme, a gondja mindé-nüvé elért. Benézett a konyhába, a tábori pékműhelybe, a repülő hangárba, a fertőtlenítő intézetbe, a lókor-házba, a ruharaktárba, a zsákmánygyűjtő állomásra, a fogolytáborba, az üdítőbarakkba, a páncélvonatba és a postahivatalba. Mindenről akart tudni és mindenben önállóan intézkedett.

A környezete sokszor kérte a fenséges urat, hogy kímélje egy kicsit magát, hiszen mindenkinek feltűnt, hogy mennyire lesoványodott. Ő azonban nem hagyta magát befolyásolni, érezte, hogy ezreknek kell példát mutatnia a kötelességteljesítésből, mert csakis így tudja helyrebillenteni a katonák lelkiegyensúlyát. Ha méltó tollak megírják majd *a chodorowi harcvonalparancs* "nokság működését és azokat az emberfeletti nagy nehézségeket, amelyeket le kellett küzdenie ott Károly főhercegnek, akkor csak a bámulat és a legteljesebb elismerés hangján fognak írni fenkölt személyéről és halhatatlan érdemeiről.

Károly trónörökös Erdély felszabadítója

Románia kormánya 1916. augusztus 27-én megüzente a monarchiának a háborút.

Aminthogy azóta kétségbevonhatlanul kiderült a hitszegő és álnok kormánya a szomszéd államnak nem volt elkészülve technikailag és hadászatiilag a háborúra. Ők csak az ántánt biztatására és nagyzó, lelkiismeretlen politikusok uszítására mentek bele a háborúba, hogy nézetük szerint immár elgyengült középponti szövetségtől elrabolják legszebb tartományát, Erdélyt. A románság egy részének fanatikus, beteges utópiájáért. Nagy Romániáért léptek be a világháborúba az oláhok. Nekik, mint semlegeseknek, akiknek temérdek felesleges nyersterményük volt kivitelre, nagyszerű dolguk volt. Az országban annyi arany forgott közkézen, hogy azt sem tudták, hogy mit kezdjenek vele. Az ántánt fizetett ügynökei és a román közélet megvásárolható egyénei, főképen azok, akik a háborútól jó üzleti konjunktúrát reméltek, mégis belesodorták a román királyságot a reájuk nézve olyan végzetes háborúba.

A vérmes reményű dákó-románok arról ábrándoztak, hogy kitördelik Szent István koronájából a legszebb gyémántokat. Olyan nagy volt az étvágyuk, hogy azt hitték, hogy Bukovinát, Erdélyt a Tiszáig, a Bánátot és a bolgár Dobrudzsát megszállhatják. Milyen keservesén kellett csalódniuk.

Bratianu az olasz árulók példáját követte. Az oláh

vezérkar azonban nem akart az olasz vezérkar taktikai hibájába esni. Cadorna ugyanis nem merete merészen a monarchia ellen támadásra küldeni csapatait, holott a határon úgyszólván védtelenek voltunk. Bratianuék meglepetésszerűleg akarták megrohanni és előzölni Erdélyt, mert kémeik útján nagyon jól tudták, hogy csaknem egészen védtelenek vagyunk.

Egész haderőnk le volt kötve az orosz és olasz harctereken. Az I. hadsereg, amelynek *Arz* generális volt a parancsnoka, még csak papiroson létezett és csak a keretei voltak meg. A betörés napján *Goldbach* tábornok serege, akire a határvédelem bízva lett, 3000 puskával, három lovasszázaddal és két ágyúval védte a 234 kilométer hosszú határvonalat az Uz völgyétől a Királyhegyig. Első nap három és fél román hadosztály lépte át a határt. Az oláhok megrohanták a határ mentén felállított csendőrörsöket és sok helyen fel is koncolták. Ahol azonban a legcsekélyebb ellenállást tapasztalták, ott egyszerre óvatosak lettek.

Wild József vezérkari százados mondta Vilmos császárnak Brassóban tartott előadásában:

„A tömös-szorosban a 82. számú székely gyalogezred állott 600 puskával, két gépfegyverrel és ágyúk nélkül egy egész román hadosztály tizenhatezer puskái jávai és három komplett tüzérezredével szemben. Midőn ezeket az embereket harcolni láttam, az volt az érzésem, hogy itt minden ember egy-egy sarokbástyáinak tekinti magát. A töröcsvári szorosban ugyanennek az ezrednek két zászlóalja két napon át *húszszoros* túlerővel szemben tartotta magát.

Ez a szoros Magyarország Termopiléje lett.

Szomorú volt az a kép, mely ebben az időben Erdélyben, a front mögött tárult a szemlélő elé. A menéskülő székelyeknek és szászoknak teljesen vagyontalanul kellett szeretett szülőföldjüket elhagyni és szemükben égett a kérdés: Miért áldoztátok fel Erdélyt védtelenül? Egész Magyarország felszisszent fájdalmában

és minden magyar katona haza akart jönni a távoli frontról az erdélyi harcterre.“

Nem voltunk még elég erősek a komoly ellentállásra. A gyenge népfölkelő osztagok parancsot kaptak lassú hátrálásra. Mint a tördöfések, úgy hatottak a hírek egész Magyarországon Gyergyószentmiklós, Csík-szereda, Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Brassó, Nagyszében és Petroszény elvesztéséről. Az oláhok minden szoroson csak úgy ontották a katonákat és a mieink kénytelenek voltak a Küküllőig és a görgényi havasokig visszavonulni. A románok azonban olyan előkészületlenek voltak, hogy gyengességünk idejét nem tudták kihasználni.

A mi hadvezetőségünk pedig az alatt a rövid 2—3 hét alatt, míg az oláh hadsereg megteremtette az összeköttetést a túlságosan előre merészkedett csapatok és az anyaország között, felvonultatta a rendelkezésére álló erőket. A IX. német hadsereg, amelyben azonban magyarok is voltak, Falkenheim német generális vezetése alatt dél felé vonult, a mi I. hadseregünk *Avz* generális vezérlete alatt pedig keleti irányba vonult fel az oláhok ellen. Észak felé a VII. hadseregünk csatlakozott Kövess vezérlete alatt. A három hadseregnek egységes operatív terve volt, de mivel a közvéleményt nem lehetett tájékoztatni, igen nagy volt a magyarság idegessége és nyugtalansága. Aggodalommal tekintett mindenki a jövő elé és a parlamentben is heves jelek voltak Erdély védelmének elhanyagolása miatt.

Csakhamar hire jött, hogy az I. és a VII. hadseregünket és a IX. német kombinált hadsereget összevonják egy arcvonalparancsnokságba és az egész keleti front élére Károly trónörökös áll, mint hadvezér. Október 12-én érkezett Károly főherceg Nagyváradra, az új hadiszállásra és ott elkészítették *Erdély felszabadításának a tervét.*

Károly főherceg operatív terve volt az, amelyet később József főherceg, Arz, Falkenheim és Mackensen

közösen megvalósítottak, de amelynek végsőkéig való keresztülvitelében megakadályozta a trónörököszt Ferenc Józsefnek hirtelenül bekövetkezett halála. József főherceg hadserege déli szárnyának az egyesülése a Dunától északra törő Mackensen armádiával és a nagyszebeni, hátszegi, brassói, parajdi, libánfalvai és többi csaták mind az ő tervei szerint mentek végbe. Csakhamar kiűzték a szorosokon vitéz és hősi csapataink a tízszeres túlerőben lévő ellenséget. A IX. hadsereg fényes sikerei után az I. hadsereg is akcióba léphetett. A csíki és a gyergyói vidéket is megtisztították a honvédek az ellenségtől és az ellenséget a határhegység magaslataira vetették vissza.

Károly főherceg az oláhok félrevezetésére állandó támadásokat parancsolt Predeálnál és a vöröstoronyi szorosnál. Tanárky generális csapatai példátlan vitézseggel harcoltak. A valódi haditerv elleplezése céljából oly erővel folytak ezek a demonstratív előtörések, hogy csapataink Rirnik Valceáig és Curtea de Argesig jutottak előre. A román hadvezetőség azt hitte, hogy seregeink a predeáli és a vöröstoronyi szoroson át Bukarest felé akarnak betörni. Ide toltak minden rendelkezésre álló erőt.

Ezalatt Kühne német generális hadteste november 11-én a szurdoki szorosnál nyomult be Romániába. Hat nap múlva döntő vereséget szenvedtek a románok Targu Jiu-nál. Schmettov generális híres lovashadosztálya, von Morgen hadteste, Szívó dandárja mélyen bentjártak Oláhországban szorongatva az oláhokat. Az Erdélyből és Bulgáriából koncentrikusan előretörő szövetségesek az Argesul melletti csatában találkoztak és Bukarest 1916 decemberében birtokunkba került. 160 ezer foglyot és 400 ágyút veszített Románia. És az orosz segítségre hiába várt Bratianu kalandos társasága.

Károly főherceg hadiszállását Kolozsvárra tette át. Ide eljött fenséges neje is és valóságos mentőangyala lett az erdélyi hadikórházaknak és az erdélyi

szegény gyermekeknek, később Segesvár lett a trónörökös állomáshelye. Innen kellett Ápolna irányítania a Románia elleni további hadműveleteket. A Gondviselés azonban máskép rendelkezett.

Erdély felszabadítása még teljesen a Károly főherceg műve volt, ezt az örömet még Ferenc József is megérezte. Románia megbüntetése és letörése azonban másokra várt, mert a segesvári hadiszállásra szomorú hír érkezett.

Ferenc József, aki 66 évig uralkodott népei fölött, belefáradt az életbe és egyre gyengült. Gyergyó Ditróban volt csapatszemlén Károly trónörökös, mikor megkapta az első lesújtó hírt, hogy az agg király állapota igen komoly aggodalomra ad okot. Székelyudvarhelyen már új sürgöny várta Károly főherceget, hogy azonnal siessen Bécsbe, mert az uralkodó állapota egyre aggasztóbb. Este már vonatra ült a trónörökös. Megható volt a csapatok parancsnokaitól való búcsú a segesvári állomáson, mindenki érezte, hogy Károly főherceg nem tér vissza többé mint „trónörökös“. Úgy is volt. November 22-én a közben trónralépett király az arcvonalparancsnokságot átadta József főhercegnek. Búcsúlevelében meghatva mondott köszönetet a hősöknek, akik szép Erdélyországot megtisztították az orvtámadó eh lenségtől.

Károly főherceg erdélyi hadvezéri szereplésével örökre beírta nevét a magyar história legfényesebb lapjaira. Az ő hadvezéri zsenialitása és a csapatokba szuggerált erkölcsi felfogása adott erőt az Erdélyért küzdő „tigriseknek“. Károly főherceg méh tóképen ragadhatta később erős markába Szent István országvédő kardját, hiszen ő már trónralépte előtt is Magyarország védőlovagja volt északon, keleten és délen egyaránt. Erdély egész népe imádságba foglalva említi a nevét Erdély felszabadítójának.

Károly király trónralépése

November 12-én érkezett Bécsbe Károly főherceg. Zita főhercegné már Stadlauban várta, onnan egyénesen Schönbrunnba hajtattak. Megható volt az életalkonyára eljutott beteg Ferencz József találkozósa leendő utódjával. Bármily gyenge és szenvedő volt a király, annyira erőt vett az egyre törekenyebb test fájdalmain, hogy még hosszabb tanácskozásokat folytatott a trónörökösrel és igen nagyjelentőségű tanácsokkal látta el úgy külpolitikai, mint belpolitikai kérdésekben. A lövészárk dicső népe után tudakozódott folyton az öreg király. Ferencz József érezte, hogy már a túlvilág kapujának kilincsén van a keze. Keresztény megadással készült a nagy útra, ahonnan nincs többé visszatérés. Egyre fáradtabb lett. Már aláírni sem tudta a legfontosabb aktákat sem. Érezte, hogy ifjabb erőknél kell átadni magas hivatalát. Károly főherceget felmentette az erdélyi front főparancsnoki tisztétől és utódjául ki-nevezte *József* főherceget, a magyar vitézek legkedvesebb vezérét, akinek egyúttal a vezérezredesi rangot és méltóságot is adományozta. A trónörökösnek pedig meghagyta, hogy többé ne távozzék Bécsből.

Két hatalmas birodalom leste a schönbrunni betegszobából jövő híreket. A nagy beteg annyira összeszedte erejét, hogy már újra bízni kezdtek felépülésében. Fokkor azonban, november 21-én este 9 órakor, váratlanul bekövetkezett a katasztrófa. Ferencz József kilehelte nemes lelkét.

A haldokló ágyánál *Seydl* várplébános hangosan imádkozott és halkán zokogva ott térdeltek Károly főherceg, Zita főhercegnő, Mária Jozefa, Mária Valéria Erzsébet és Gizella főhercegnők. Mikor a lélek elszállt a sokat próbált és szenvedett porhüvelyből, az első virágokat a kis *Otto* királyi herceg tette Ferencz József holttestére.

Felbontották Ferencz József végrendeletét, amelyben legelső helyen következő megható szavakkal bucsuzott el népeitől és hadseregétől:

„Szeretett népeimnek igaz köszönetet mondok azért a hűséges szeretetért, amelylyel Irántam és Házam iránt úgy boldog napokban, mint súlyos időkben viseltetek. E ragaszkodás tudata jól esett szívemnek és abból merítettem erőt nehéz uralkodói kötelességeim teljesítéséhez.

Őrizték meg ugyanezeket a hazafias érzületeket utódom számára.“

„Hadseregemről és Haditengerészetemről is a megtett köszönet érzelmeivel emlékezem meg bátorságáért és hűséges odaadásáért. Győzelmeik örömteljes buszkeséggel, az őket önhibájukon kívül ért balszerencse fájdalmas bánattal töltöttek el.

Abban a kitűnő szellemben, amely a hadsereget és a haditengerészetet, valamint mindkét Honvédségemet mindenkor lelkesítette, zálogát látom annak, hogy éppen úgy, mint Én, Utódom is mindenkor számíthat rájuk.“

A népek millióinak mély részvéte és őszinte gyásza kísérte utolsó útjára Ferencz József kihült tetemét a kapucinusok sírboltjába.

Mihelyt az orvosok konstatálták a halált és az udvari pap ezt kihirdette, a kastélynak Mária Terézia termébe vonultak az uralkodóház tagjai és az udvari méltóságok. Nostitz Nóra grófnő, Kállay Erzsébet, Mária Jozefa főhercegnő, Pallavicini Crescenc ögrófnő, herceg Lobkovitz Zdenko és gróf Ledochowsky kéz-

csókkal üdvözölték a mély gyászba borult új uralkodópárt. Könyvelábadt szemekkel köszönték meg e gyászos órában az első hódolatot ... A jelenet megrázó volt.

Még az éjjel a kiscsarnokban egybegyülekeztek az udvari, állami és katonai méltóságok, a bécsi városparancsnok és mások. Jelen voltak mindazok, akik idejekorán megérkezettek. Miután félkörbe álltak fel, egyenruhában megjelent a trónörökös, akinek a kabinetiroda igazgatója már előzetesen átnyújtotta a titkos kulcsokat. Főudvarmestere, gróf *Berchtold* Lipót állott a trónörökös mögött, aki a terem közepén levő nagy asztal mellé lépett. Az asztalon égő gyertyák között a feszület állott.

Ezután báró *Burián* külügyminiszter, mint a császári és királyi ház minisztere, rövid szavakban tudatta vele az uralkodó halálát és tolmácsolta az udvari és állami méltóságok mély részvétét és alattvalói hódolat-teljes ragaszkodását.

A trónörökös fejhajtással és pár szóval válaszolt.

Ezután a külügyminiszter újból előlépve, háromszor meghajtotta magát és hódolva a trónörökös előtt, azt a kérést intézte hozzá, hogy *kegyeskedjék nyilatkozni, vajjon hajlandó-e a reá származott trónt, melynek ő legjobb tudomása és lelkiismerete szerint egyedüli jogos örököse, átvenni, illetőleg kormányra lépni.*

Ünnepélyes csend uralkodott a teremben, amikor ezután *Károly Ferenc József* főherceg kijelentette, hogy miután a mindenható Istennek rendelkezése szerint nagyon tisztelt nagybátyja, a császár és király az élők sorából elhivatott, *el van határozva a reá származott örökséget átvenni, a trónra lépni és a törvények értelmében öt megillető legfőbb uralkodói hatalmat elfogadni.*

Erre a külügyminiszter újból előrelépve, háromszöri meghajlással hódolt és kérte a legmagasabb rendelkezések megkezdését.

Az új uralkodó erre az udvari és állami méltóságokhoz fordulva, biztosította őket kegyéről és tudatta velük, hogy esküjük megújítását nekik elengedi. Ezután egyenkint megszólítva a felelős állásban levő méltóságokat, felszólította őket, hogy a szükséges intézkedéseket tegyék meg és haladéktalanul terjesszék elébe jelentéseiket és javasolataikat.

A nagy veszteség fölött érzett fájdalmat azonban háttérbe szorították az új kötelességek, az uralkodói feladatok. Meg kellett fogalmazni a népekhez intézett első szöveget. A hivatalos lap külön száma a következő legfelsőbb kéziratot közölte:

Kedves gróf Tisza!

A kormányzást a mai napon átvettem és megérintem önt és a magyar minisztérium többi tagját állásukban.

Egyszersmind megbízom Önt, hogy a Népeimhez intézett, idezárt proklamációt közhírré tegye.

Kelt Bécsben, 1916. évi november 21-én.

KÁROLY s. k.

Gróf Tisza István s. k.

A király első proklamációja, amely a gyermeki szív meleg hálaérzésével parentálta el Ferenc József egyéniségét, egyuttal új reményt és bizodalmat váltott ki a monarchia minden népéből. Különösen szimpatikusan és megértő lelkesedéssel fogadták az új király első szövegét Magyarországon. Az új idők demokratikus szellemének friss levegője áradt a kiáltvány minden sorából és a békére való komoly törekvés elszánt akaratára csendült ki minden szavából. Örök időkre szóló hatalmas megnyilatkozása ez az új fejedelem élet-programjának és azért e könyvben is szószerint megörökítjük a proklamációnak fenséges gondolatait. A szöveg így hangzik:

NÉPEIMHEZ!

Házammal és hű népeimmal együtt mély megindulással, megrendülve állok ama nemes uralkodó ravatálánál, aki közel 70 éven át viselte gondját a monarchia sorsának.

A Mindenható kegyelme kora ifjúságában hívta a trónra őt és erőt adott neki, hogy késő aggkoráig, súlyos emberi szenvedésektől meg nem ingatva és meg nem törve, kizárólag uralkodói tiszte és népeinek forró szeretete által eléje szabott kötelességeinek szentelje magát.

Az ő bölcsesége, belátása és atyai gondoskodása alkotta meg a békés együttélés és szabad fejlődés állandó alapjait- súlyos zavarok és veszélyek közül, jó és rossz időkön át ő vezette Ausztria-Magyarországot a béke hosszú, áldásos idején keresztül a hatalomnak arra a magas polcára, amelyen ma, hű szövetségeseikkel karöltve állja a harcot a mindenfelől rátörő ellenséggel szemben.

A ő művét kell folytatnom és befejezmem.

Viharos időben lépek őseimnek fenkölt, elődöm által teljes fényében, reám hagyott tisztos trónjára.

A cél nincsen még elérve, nem tört még meg ellenségeimnek az a balhiedelme, hogy támadásaik folytatásával legyőzhetik, sőt szétrombolhatják a monarchiát.

Egynek érzem magam népeimmal abban a hajthatatlan elhatározásban, hogy végigküzdjem a harcot olyan béke kiküzdéséig, amely biztosítja a monarchia fennállását és a zavartalan továbbfejlődés szilárd alapjait.

Büszke bizalommal számítok reá, hogy hős véd-erőm, népeim áldozatkész hazaszeretetére támaszkodva, hű fegyverbarátságban a szövetséges haderőkkel, Isten segélyével vissza fogja verni az ellenség összes támadásait és győzelmes befejezéshez juttatja a háborút.

Éppen olyan megingathatlanul bízom abban, hogy monarchiám, melynek hatalma a benne egyesült két államnak régi törvényekben megírt, harcban és veszélyben újra megpecsételt elválaszthatlan sorsközösségben reilik, be- és kifelé megedzve és megerősödvé fog ebből a háborúból kikerülni. És bízom abban is, hogy az ösz-

szertartozandóság tudatától és mély hazaszeretettől áthatva a külellenség leverésére áldozatkész elszántsággal egyesült népeim együtt fognak működni a békés erőtöltés és megújulás munkájában is, hogy a belső virágzás, fejlődés és megerősödés korszakát biztosítsák a monarchia két állama s a hozzájuk csatolt tartományok: Bosznia és Hercegovina számára.

Amidőn az Ég kegyelmét és áldását kérném magamra, házamra és szeretett népeimre, a Mindenható színe előtt fogadom, hogy az őseim által reámhagyott örökségnek hű sáfárja leszek.

Mindent meg akarok tenni, hogy mielőbb elmúljanak a háború áldozatai és borzalmai- újból meg kívánom népeimnek szerezni a béke áldásait, amint ezt fegyvereink becsülete, államainak és hű szövetségeseimnek létérdeke és ellenségeink daca megengedi.

Népeimnek igazságos, szeretetteljes fejedelme akarok lenni: alkotmányt és törvényt tiszteletben kívánom tartani. Gondosan fogok őrködni a jogegyenlőség felett. Állandó törekvésemet népei merkölcsi és szellemi javának előmozdítására, szabadság és jogrend oltalmára és arra irányítom, hogy a társadalom munkás tagjai számára becsületes munkájuk gyümölcsét biztosítsam.

Elődömtől örökölt drága örökségem korona és nép kölcsönös ragaszkodása és bizalma is. Magasztos, de súlyos uralkodói hivatásom kötelességeinek teljesítéséhez ebből merítek erőt.

Ausztria-Magyarország elpusztíthatatlan életéréjébe vetett hittel, népeim iránt érzett mélységes szereitől áthatva állítom életemet és minden erőmet e magasztos feladat szolgálatába.

Kelt Bécsben, 1916. november hó 21-én.

KÁROLY s. k.

Gróf Tisza István s. k.

A népek milliói kiéreztek ebből a szózatból, hogy egy békefejedelem és egy népkirály lépett a trónra, aki teljesen tudatában van nagy kötelességének, magasztos hivatásának és az idők komoly járásának, az emberiség nagy szociális problémáinak.

Károly király első fejedelmi ténye *a béke útjának az egyengetése volt.* Fialat uralkodókról a történelem-

ben nem egyszer olvassuk, hogy a hadi dicsőség és a hódítási vágy kápráztató fénye gyakran elvakítja szemüket. Megnyugvást és büszke öntudatot ad az nekünk, hogy *a mi új fejedelmünk a békekötés dicsőségét többre becsüli, mint a hadvezéri babérokat.* Ez a jóleső tudat biztosítja számára mindazoknak rokonszenvét, háláját és hű támogatását, akik a ránk kényszerített háborúból kivezető utat a hazafias lélek komolyságával kutatják és akik az egész emberiség boldogságát nem a nyers erőszak, hanem a jog uralmától várják.

Károly király proklamációja volt az első békegalamb, mely az emberiségnek a világháború vérözönén hanyatott bárkájából az ellenséges országok felé repült és amely egy békés szándékú, munkás fejedelem uralkodásának új korszakát nyitotta meg.

A magyarság szíve azonban akkor dobbant meg igazán, mikor Ő Felsége spontán elhatározásából már november 23-án a következő történelmi fontosságú kéziratot küldte a magyar kormánynak:

Kedves gróf Tisza!

Attól a szándéktól indítatva, hogy Magamat Magyarország s Horvát-, Sziavon- és Dalmátországok királyává *mielőbb megkoronáztassam,* utasítom Önt, hogy az országgyűléssel érintkezésbe lépve, idevágó javaslatait terjessze Elém.

Kelt Bécsben, 1916. évi november hó 23-án.

KÁROLY s. k.

Gróf *Tisza István s. k.*

Kényes alkotmányos érzés és a magyar nemzet teljes megértése csillan ki e nagyjelentőségű elhatározásból. Károly király tudta és érezte, hogy Magyarország szívét csak akkor hódítja meg, ha „koronás” királya lesz a magyarnak. Igaza van Andrássy Gyula grófnak, aki azt írta: „Az új királyt a nemzet tisztelet-

tel, bizalommal és nagy reményekkel fogadta. Igaz szeretetet azonban a király is úgy, mint minden ember, csak egyénisége által szerezhethet. Károly királyt a trónralépés óta minden ténye közelebb hozta a nemzet szívéhez. Bölcs fellépésével megnyerte a nemzetet. A télvíztől sem riadva vissza, mikor könnyű lett volna a háború rendkívüli körülményei mögé sáncolva magát, kitolni a koronázást, sietett esküt letenni a magyar alkotmányra és fejére tétetni Szent István dicső koros náját.“

A koronázás

Jelen voltam a koronázás minden fontosabb eseményénél. Olyan ragyogó, pompás és szívet-lelket emelő magasztos volt minden mozzanata, mintha nem is itt e földön történt volna, hanem valahol az angyalok szférájában. Olyan élénken él az emlékünkből, mintha csak most történne minden.

És mégis mintha csak egy gyönyörű álom leli volna! . . .

Ráért volna törvény szerint még hat hónapig, de Károly király sietett a koronázással, mert tudta, hogy a megkoronáztatás nem csak *trónbiztosítás*, hanem olyan erkölcsi erőforrás, amely kisugárzik az egész nemzetre és érzeteti hatását a fronton és a front mögött is.

Károly király érezte, hogy ha ifjú fejét érinti az öreg szent korona, ha a vállára borul a Szent István palástja, ha oldalára övezik Szent István kardját, kezébe veszi a jogart és az országhalmát, akkor erősebb, hatalmasabb és győzhetetlenebb lesz, mint annakelőtte. Illetvelet akart adni a nemzetnek, esküt tenni az alkotmányra, hogy a magyar nemzet ősi hagyományai és törvényei szerint gyakorolhassa felségjogait. A boldog nemzet ilyen előzékenység láttára felöltötte századok pompáját és úgy tette még ragyogóbbá a magyar királyi trónra vezető utat.

A koronázás napja, 1916 december 30-a örök időkre gyémánt betűkkel lesz beírva a magyar história könyvébe. Bár hideg, sápadt, nedves téli nap volt Budavárában, a szívekben ujjongó melegség tüzelt, az arcokon a lelkesedés rózsapírja égett és a szemekben az öröm gyé-

mántkönyccseppjei ragyogtak. A nemzet királylyá avatott egy „*jeles vitézt*“ és egy angyalszívű nőt, akit „*nap-sugár hercegnőnek*“ hívtak otthonában. Egy ifjú házaspár Isten rendelése, a magyar jogszokás és a nép akaratára és szeretete folytán urává lett húsz millió szívnek és életnek. Az ország főpapja és a nemzet megbízottja a nemzet és az egyház hatalmánál fogva felkenték, megkoronázták, maguk fölé emelték *Károly királyt és Zita királynét*, hogy uralkodjanak erélylyel és bölcsességgel, erénnyel és dicsőséggel, jósággal és kegyességgel a magyar nemzet felett.

Mesébe illő pompával és százados szokások által szentesített ősi formák között ment végbe ez a nagy történelmi esemény az országgyűlésnek egy ülése és egy, a budavári Mátyás-templomban tartott szent mise keretében.

Az ország határától kezdve Budapestig egy diadalút volt a felségek jövetele. A székesfővárosba érkező király az őt üdvözlő polgármesternek azt válaszolta, hogy „*büszke és boldog attól a tudattól, hogy néhány nap múlva már mint megkoronázott király hívni fogja a szent koronában rejlő uralkodói hatalom teljességét.*“

Mikor négy hófehér paripa az aranyos díszhintón a budai várba röpítette a királyi párt, egy negyed millió ember üdvrivalgása között tették meg az utat. Bizonyára érezte az uralkodó is, hogy hű alattvalók szívéből és ajkáról árad feléje az őszinte és igaz hódolat és hűség ragaszkodás kitörő érzése. Ettől a hű tömegtől nem kell félteni a magyar királyt. Erre a népére számíthat a király mindenkor.

A koronázási ünnepélyek tulajdonképpen már december 27-én vették kezdetüket, mikor az országgyűlés által a koronázási hitlevél átadására megválasztott küldöttség tagjai megjelentek a királyi várpalotában.

Magyar tábornoki egyenruhában először ült magyar trónján *Károly király*, — de még nem volt koronája — körötte a magyar udvari méltóságok, zászlós

А király koronázási esküféléte.

Gróbert és Galix királyi hercegek.

1867. 10. 10.
10. 10. 1867.

Ételka, királyi hercegnő és József királyi herceg.

urak. *Csernoch János bíboros hercegprímás* tolmácsolta a nemzet üzenetét, hogy az országgyűlés sietett a *hitlevelet*, a magyar alkotmány legfőbb biztosítékát és az alkotmányos uralkodás zálogát elkészíteni. Ezen alkotmánybiztosító oklevél aláírását és kiadását kérte, hogy az a nemzet alkotmányos hűségének, határtalan áldozatkészségének biztosítéka legyen. Egyúttal kérte, hogy a király és királyné koronáztassák meg magukat. A király következőképen válaszolt:

— *Megelégedéssel fogadjuk a koronázási hiU levél elkészítését. Arra vonatkozó elhatározásunkat már holnap ki fogjuk nyilvánítani.*

Teljes szívünkben reméljük, hogy a koronázási hitlevél megerősítésével teljesíthetjük megkoronáztatásunk törvényes előfeltételét.

A koronázás napjának kitűzése iránt haladéktalanul rendelkezni fogunk és örömmel engedünk az országgyűlés azon kérésének is, hogy egyszersmind Felső Felsőség Hitvesünk magyar királynévá /koronáztassék.

A királyné külön fogadta az országgyűlés hódoló küldöttségét és ő előtte is *Csernoch János hercegprímás* volt a szónok, aki arra kérte Zita királynét, hogy „ösi szokás szerint koronáztassa meg magát férjével együtt, hogy teljessé váljék a királynéja iránt mindig lovasgiasan érző magyar nemzet boldogsága és öröme.“

A hercegprímás beszéde után a megisméltlódó viharos éljenzés csillapultával Zita királyné messze hallható ezüstcsengésű hangon, szintiszta magyar kiejtéssel e szavakkal válaszolt:

— *Örömmel teljesítem a nemzetnek önök által nyilvánított kívánságát, amely saját forró óhajtasommal találkozik. Áldom az isteni gondviselést, hogy e magasztos perct megérem engedte. Vigyék megbízóiknak őszinte köszönetemet és szíves üdvözlésemet.*

A királyné felállt, meghajtotta magát, mire újból percekig viharozva zúgott az éljen. A bájosan közvet-

lenség, hogy a királyné minden kézirat segítsége nélkül mondotta el és az a keresetlen lebilincselő mód, ahogyan ezeket a szavakat elmondotta, mély benyomást tett mindenkire.

December 28-án nyújtották át Ő Felségének a hitlevelet, aki azt legkegyelmesebben elfogadta, aláírta és a törvénykönyvbe való beiktatás végett visszaadta. Mikor a megjelent főrendek és képviselők ezt megköt szönték, Csernoch bíboros hercegprímás kifejezést adott azon óhajának, hogy a szent koronából áradó erő és malaszt győzelemre vinné a király ama nemes szándékát, hogy minél előbb visszaadja népeinek a béke áldását. A király azt felelte, a kiegyezésre célozva, hogy *„amit a király és nemzet őszinte egyetértéssel alkotott, az csak üdvös lehet.“*

Fényes ünnepek között vitték 28-án a koronakamarából a király lakosztályába a szent koronát és a koronázási jelvényeket, amelyek hét pecsét alatt voltak elzárva, ősi szokás szerint a királyné sajátkezűleg igazította ki Szent István palástját. December 29-én ünnepélyes menetben a koronázó főtemplomba vitték a Loreto-kápolnába a koronázási jelvényeket.

December 29-én délután az országgyűlés tagjai az uralkodó családnak a koronázási ünnepeken résztvevő tagjait üdvözltek. A szónok *Szmrecsányi* Lajos egri érsek volt, aki költői lendületű szavakkal méltatta a dinasztia érdemeit, amelynek tagjai együtt küzdenek a fronton a néppel. Az egri érsek szavaira a király öcscse, *Miksa királyi herceg* következőképen válaszolt pompás, mondhatni zamatos magyarsággal:

— Melegen köszönöm úgy a magam, mint az uralkodóház tagjainak nevében, kik a koronázás nagy ünnepében való részvétel végett Budapest székesfővárosba jöttünk, az országgyűlés részéről hozzánk intézett szíves üdvözlő szavakat.

Az országgyűlésnek ősi gyakorlaton alapuló ezen tényében különös bensőségteljes megnyilvánulás.

nulását látjuk annak az őszinte ragaszkodásnak, melylyel a nemzet uralkodója s annak háza iránt mindenkor viseltetett.

E ragaszkodást mi is egész szívünkben viszonozzuk és ez alkalomból hő óhajunknak adunk kii fejezést, hogy a nemzet, mely a mostani nagy harcban erejének és áldozatkészségének oly fényes példáit adta, megtalálja majd jutalmát törekvései teljes sikerében.

Így virradt a fővárosra 1916. december 30-ika. Borús volt az ég, de a szívekben verőfény volt. A város díszbe öltözött. Már reggel fél hét órakor megkezdődött az országgyűlés. A főrendek és képviselők testületileg vonultak a Mátyás-templomba, amelynek díszesen felékesített hajóiban helyezkedtek el az ország legkiválóbb férfiai és hölgyei. Aranyban, ezüstben, gyémántban, selyemben, bársonyban pompázott mindenki. Nemzeti pompánk minden ékességét összehordtuk kerétnek, hogy ebben annál tündöklőbben ragyogjon a koronás király és királyné.

Mesébe illő volt a magyar asszonyok és leányok tündérszépsége és ragyogó öltözete. Az urak díszmagyar járói századok históriája tekintett le reánk. A II. Lajos, a Zrínyi, a Bocskay, a Rákóczy, a Mária Terézia-kori magyar rokokó, az inszurekciós és a Széchenyi-korbéli dísz ezer tarka változatában élénk varázsolták a magyar múlt minden szépségét. Felséges összképet mutatott ez az ünnepség. Irigyelte is tőlünk ezt a napkeleti, ezeréves szépséget minden idegen, aki olyan szerencsés volt, hogy láthatta.

Ágyúdörgés és harangzúgás között indult el a *koronázási menet* kilenc óra felé a várpalotából a katonák és a nép üdvrivalgó sorfala között. Gyönyörű rokokó díszkocsin nyolc habfehér ló vitte a nagy útra a királyi párt és a kis trónörököst. Éljenezték a királyt és a királynét, de a legtöbb éljent *Ottó* királyi herceg kapta, aki igazi mesebeli királyfi volt pompás díszmagyarjában és aki úgy lejtett végig nevelője által vezetve a

templomon, mintha az ezeregyéj tündérmeséiből került volna elő. A templom közönsége önfeledten éljenezte és ő csókokat hintve köszönte az üdvözlést, míglen az oratóriumba nem vitték, ahonnan nagyanyjának, a pármái hercegnőnek társaságában nézte végig a koronázást. Édes anyja kívánságára „*a magyar hazáért*“ imádkozott a kis angyal egész mise alatt. Néha elunta az imádságot és akkor szeretett volna lerepülni szüleire az oltárhoz, mintha a szent korona misztikus ereje vonzotta volna már.

Pont kilencet ütött az óra, mikor kívülről egetverő éljenzés hallatszott a templomban. Megérkezett a királyi pár. A himnusz hangjaira zendített a katonabanda. A bejáratnál a hercegprímás fogadta az uralkodópárt. A Loreto-kápolnába vonultak. Ő Felsége födetlen fővel, a királyné a házi koronával a fején vonultak az oltár elé. A bevonulás menetének szertartásos rendje a következő volt:

Elöl lobogott színesen az ország tizenegy zászlaja zászlósurak kezében. Azután következtek sorra Eszterházy Miklós herceg az ország kivont kardjával, Walter Gyula püspök az apostoli kereszttel, Szegedy-Maszák magyar királyi hírnök, Schönborn gróf, a király főudvarmestere, Andrassy Sándor gróf az ország almájával, Csekolics Endre gróf az ország jogarával, Tisza István gróf a szent koronával. A *király* mellett két oldalt segédkező püspökei, Várady L. Árpád kalocsai érsek és Széchenyi Miklós gróf nagyvárad püspök haladtak, mögötte egymás mellett Bánffy György gróf királyi főkamarmester és Lónyay Albert gróf magyar királyi testőrkapitány haladt, utánuk a két darabontestőrkapitány és Lobkowitz Zdenkó herceg, a király főhadsegéde ment.

A *királynét* főudvarmestere, Eszterházy Sándor gróf kezénél fogva vezette, két oldalt segédkező püspöke, Hornig Károly báró bíboros, veszprémi püspök és Glattfelder Gyula csanádi püspök, mögötte az uszá-

lyát vivő főudvarmesternő, Eszterházy hercegné és még három szolgálattelvő palotahölgy haladt. Végül hármásával hat magyar testőr következett.

A keresztényi alázatosság áhítata tükrözött a király és királyné arcáról, mikor az oltár elé vonultak. A kóruson megcsendültek Liszt Ferenc koronázó miséjének halhatatlan, égbetörő hanghullámai.

A hercegrímás az oltárnál fogadta a királyt. Várady L. Árpád, a kalocsai érsek megkezdte a szertartást, latinul a következő szavakat intézvén a primáshoz: „Főtisztelendő atya, az anyaszentegyház kívánja, hogy a jelenlévő *jeles vitéz* a királyi méltóság magaslatára emeltessék.“ A primás azt válaszolta: „Tudod, hogy ő méltó és alkalmas e méltóságra.“ A kalocsai érsek érces hangon válaszolta: „Igenis tudjuk, hogy hasznos az egyházra és az ország kormányzására.“ A hercegrímás: „Hála legyen az Istennek!“

Erre most helyet foglalt a király, szemben a primással elhelyezett széken, mire a primás a következő tartalmú *intelmet* olvasta fel a király előtt:

Minthogy ma, kiváló fejedelem, a mi kezeink által, kik az isteni Üdvözítő helyett — bár méltatlanul — eljárunk, a szent kenetet és a királyi jelvényeket felvenni fogod, szükséges, hogy téged a nagy felelősségre, mely reád várakozik, figyelmeztessünk.

Ma a királyi méltóságot veszed fel és azt a gondot, hogy hű népeidet kormányozzad.

Az első helyre jutsz a leendő emberek között, mely azonban gonddal, munkával, veszedelmekkel teljes.

Vedd figyelembe, hogy minden hatalom Istenői van, aki által a királyok uralkodnak és a törvényhozók igazságos törvényeiket meghozzák.

Te is számot fogsz adni Istennek a reád bízott nyájról. Mindenekelőtt légy jámbor; szívvel lélekkel imádd az Istent; a keresztény katolikus hitet, melyet gyermekkorodtól fogva követtél, mindvégig sértetlenül őrizd meg és azt ellenségei ellen oltal-

mázd meg. Tiszteld az egyház főpapjait és papjait. Az egyház szabadságát őrizd meg.

Légy igazságos, mert e nélkül semmiféle társadalom sem képes fenmaradni; jutalmazd a jókat, büntesd a bűnösöket.

Védd meg az özvegyeket, árvákat, szegényeket és a gyengéket.

Mindazok iránt, kik hozzád járulnak, légy kegyes, szelíd, jóságos.

Úgy viseld magadat, hogy ne a Te javadat keressed, hanem híveidét s jutalmadat ne a földön, hanem az égben várjad. Ezt adja meg neked az örök Isten! Amen.

A király erre kalpagját átadta a nagyváradi püspöknek és térdre ereszkedve s két kezét a szent evangéliumra tevén, latinul a következő tartalmú esküt tette le:

Én, Isten kegyelméből IV. Károly király igéirem és esküszöm Isten és az ő angyalai előtt, hogy a törvényt, igazságosságot és Isten egyházának békéjét minden igyekezettel megtartom és megőrzöm. A főpapokat tiszteletben tartom s mindazt, amit elődeim az egyházaknak adtak, sértetlenül megőrzöm. Az előjárókat és alattvalókat megbecsülöm. Isten engem úgy segéljen és az Ő szent evangéliuma!

Ezután felállt az esztergomi érsek és egy imát mondott, melyben arra kérte az Istent, hogy valamint Ábrahámot ellenségei felett úrrá tette, Mózeset és Józsuát győzelmekkel halmozta el, az alázatos Dávidot királyivá tette, Salamonnak a bölcsesség ajándékát jutattá: hasonló kegyelmekkel áldja meg ezen szolgáját is az Úr Jézus érdemeire való tekintettel, akitől minden jó árad szét a népekre.

Ezután az evangélium oldalán az oltár lépcsőire elhelyezett három vánkosra térdelt a király s egészen a lépcsőkre borult, az Isten előtt való alázat és Isten törvényei iránti engedelmesség jeléül. Nagyszerű kifejezése ez annak, hogy Isten előtt a király a legnagyobb

hódolattal adózik. Ezalatt a papság térdreereszkedve mondta el a hercegprímás előimádkozása mellett a Mindenszentek Litániáját, amely alatt a prímás az előtte álló királyra kétszer áldást adott e szavakkal: *hogy ezen kijelöli királylyá koronázandót megáldjad és megszenteljed, kérünk téged, hallgassál meg minket.*

Majd kérte az Istent, hogy oltalmazza a királyi, őrizze meg szíve tisztaságát és tegye gyümölcsözővé a koronázás tényét.

A litánia végeztével őfelsége a király, gyámolítva a két segédkező püspöktől, fölemelkedett, átvette kalpagját és a két segédkező püspök, valamint a magyar királyi főudvarmester és a magyar királyi testőrkapitány kíséretében a felkenéshez való előkészülés végett a sekrestyébe vonult s ott letette kalpagját, mentéjét és kardját.

Visszatérvén ugyanazzal a kísérettel, a szertartásmester által az oltár legfelső lépcsőfokára helyezett párnára térdre ereszkedett, mire a hercegprímás a főoltár elé s az előtte térdelő király jobb karját a kézfej, a könyök csuklójánál és a vállán avval a szent olajjal, mely a papszentelésnél használtatik, megkenete azon kérelemmel, hogy Krisztus Isten felkentje, ezen szent kenet által öntse a király fejére a Szentlélek kegyelmét, e kegyelem hassa át a király szívét. Ezen látható olajjal részesüljön láthatatlan malasztokban és szerencsés kormányzás után örök üdvöt kapjon. És így imádkozott tovább:

isten, ki az ószövetségben választottaidat szent kenet, által avattad királyokká, Károly szolgádat, kit mi méltatlanul királylyá felkentünk, szintén halmozd el kegyelmeddel, hogy az összes fejedelmi erényekkel ékeskedjék és Neked dicsőségedre szolgáljon!

Ezután Őfelsége a szent kenet letörlése végett azzal a kísérettel, amelylyel jött, ismét a sekrestyébe vonult, ahonnan kíséretével visszatérvén, a szentély előtt felállított trónhoz visszament és ott letérdelt. A két

segédkező püspök Szent István palástját odahozta és a magyar királyi főudvarmester és a magyar királyi főkamarszmester segítségével reáadta.

A hercegprímás harsona mellett megkezdte a szentmisét „s folytatta a Gradualeban előforduló kettős „Allelujá“-ig, majd a segédkező papsággal a főoltárhoz ment és az annak közepén felállított faldistoriumra ült és a szertartásmester által neki átnyújtott Szent István kardját kivonta.

Erre Őfelsége két segédkező püspöke, a magyar királyi főudvarmester, a magyar királyi főkamarszmester és a magyar királyi testőrség kapitánya kísérés tében szintén a főoltárhoz járult s ott a legfelső lépcsőfokra helyezett párnára letérdelt, fejét a hercegprímás felé meghajtotta s tőle jobbkézszel átvette Szent István kardját.

A kard átadásakor a hercegprímás e szavakat mondotta:

— Fogadd el a mi méltatlanul felszentelt kezünk-bőiben ezen, az oltárról levett kardot, mely Isten rendeléséből az egyház védelmére van rendelve. Ővezd fel ágyékodat e karddal hatalmas Úr és gyakorold általa a méltányosságot, tipord le vele a gonoszságot, védd meg vele híveidet, szórd széjjel az ellenséget, védd meg a gyámoltalanokat, légy győzelmes az erények gyakorlásában is, hogy így üdvözülhess! Midőn magadat e karddal felövezed, *jusson eszedbe, hogy a szentek nem kardjuk erejével, hanem hitükkel győzedelmeskedtek.*

A segédkező püspökök, a főudvarmester és főkamarszmester segítségével a kardot felkötötte Őfelségének s utána a király a templom hajója felé fordult és háromszor suhintott kardjával, jelölül annak, hogy kardját e szellemben akarja használni, majd megtörölte háromszor a kardot bal karján és hüvelyébe visszatette, mire megdördült a kint álló honvédegyalogszázad első üdvözlő lövése.

A király erre letérdelt az oltár fölépcsőjén és a

hercegprimás és a nádorhelyettes Őfelsége fejére tették a koronát, intvén az uralkodót, a szent Háromság nevében, hogy a korona a szentség dicsőségét és hatalmát jelképezi, kívánta, hogy jó uralkodóvá váljék, az erények drágagyöngyeivel ékeskedjék és majd a mennyben az örök boldogsággal koronáztassák meg.

Ezután átadták a megkoronázott királynak a jogart és az országalmát. A jogar a legfőbb polgári hatalmat jelenti, az országalma a kettős kereszttel a területi felségjogot és Szent István kardja a legfőbb haduri hatalom jelképe.

A király elhelyezkedett a trónon. A hercegprimás a következő intelmet intézte az immár megkoronázott királyhoz:

— Állj és tartsd meg a helyet, amelyet a Mindenható Isten jelölt ki számodra!

Gróf Tisza István nádorhelyettes harsányan bekiáltotta a templomba:

— *Éljen a király!*

Egetverő hangon ismételte az egész közönség, az utcák népe, az egész főváros:

— *Éljen a király!*

Megdördült a sortűz. Megszóltak az ország összes harangjai. Ágyúk dörgésétől visszhangzottak a budai hegyek. Újra van koronás királyunk!

A király koronával a fején kérte a hercegprimást, hogy a királynét, akit Isten élettársul adott néki, királynővé koronázni szíveskedjék.

A király megkérte azután báró *Hornig* veszprémi püspököt, hogy a királynőt a házi koronával koronázza meg. Ezután Őfelsége a királyné a szertartásmester által már elébb vánkossal ellátott legalsó oltárlépcsőre térdelt s a mindenszentek litániája alatt az oda helyezett két vánkosra leborult.

Megható volt látni, hogy a királyné mindvégig mily mélyen elmerülve mondotta latinul az imádságot a pap-

sággal. Az egész mindenszentek litániája alatt együtt felelt a papsággal.

Csernoch hercegprímás imádság közben kétszer megáldotta a királynét, majd kérte az Istent, hogy bölcsességével vezesse a királynőt! Aki az ős-szövetségi Sára, Rebeka, Judith és Eszter erényeivel ékeskedjék. Jutalmazza meg majd az Isten örök boldogsággal, e földön pedig oltalmazza meg minden bajtól!

Csernoch hercegprímás ezután Őfelségének a királynénak jobb kézcsuklóját, jobb kar csukló ját és vállai közét megkenté a szertartásmester által aranytálcán odanyújtott olajjal. A felkenés alatt mondott imával kérte az Istent, hogy *hallgassa meg a királyné imáit, tegye őt hosszúéletűvé, tegye boldoggá családi életét, áldja meg őt és tegye majd a menyeyi boldogság részesevé.*

A felkenés után a főudvarmestere által kezénél fogva vezetett királyné Őfelsége kíséretével a kenet letörlése végett a sekrestyébe vonult, de a sekrestyébe csak a kíséretnek női tagjai mentek be, míg a férfiak a bejáratnál várták be a királyné Őfelsége visszajövetelét. Ezalatt a királyné főudvarmestere elhozta a kis asztalkáról a házi koronát és a veszprémi püspöknek átadta- majd a kíséretével visszatérő királyné Őfelségét kezénél fogva az oltárnál álló hercegprímáshoz vezette. *Ott Őfelsége a királyné a legfelső lépcsőfokra helyezett vánkosra térdelt, Hornig bíboros, veszprémi püspök fejére tette a házi koronát, a hercegprímás pedig a nádor helyettese által az oltárról felvett szent koronát a nádor helyettesének segítségével a királyné Őfelsége jobb vállára helyezte, majd az imák elvégeztével a nádor helyettesének visszaadta a szent koronát, aki azt a trónhoz vitte és a magyar királyi főudvarmester segítségével a trónján ülő király Őfelsége fejére visszahelyezte.*

Csernoch hercegprímás ezután odanyújtotta a királynénak a jogart és az országalmát avval az imádság-

gal, hogy mivel a jogar az erényt és igazságot jelképezi, legyen irgalmas a szegények iránt, segítsen az özvegyeken, árvákon- minden jótettért pedig a jó Isten legyen bőséges jutalma.

A kórus a „*Te deum*“ hálaénekre zendített reá. Majd folytatta a primas a koronázási szent misét.

Áldozáskor Őfelségéék a főoltárhoz mentek, az oltár legfelső lépcsőjére helyezett vánkosokra letérdeltek és a szent áldozáshoz járultak a kenyér színe alatt, de utána a gyönyörű rakott művű Corvin-kehelyből bort nyújtott Őfelségeiknek a miséző hercegprimás.

A primás áldást osztott és a királyné és a kis trónörökös az ünnepi közönség leírhatatlan lelkes tüntetése között vissza hajtottak a Várba.

A király koronázási díszben felült a trónszékre és Szent István kardjával *arany-sarkanytyús vitézzé* avatott ötven kiváló magyar ifjút, akik a fronton kitűntek vitézségükkel, közöttük olyan rokkantakat is, akik mankón csúsztak az oltár és király elé.

Következett a *koronázási eskü*. Képviselők, főrenetek, törvényhatósági küldöttek sorai között, díszes zászlóerdő között, elindult a király a templomból a Szent Háromság-térre, hogy a szabad ég alatt, a nép színe előtt letegye az esküt a magyar alkotmányra. Szent István palástjában, a szent koronával a fején, méltóságteljesen, katonásan ment a Szent Háromszagoszoborhoz a király. Jobbra a hercegprimás, balra a kalocsai érsek kísérte. Előtte az apostoli keresztet hordó Walter püspök, balról herceg Eszterházy Miklós az ország kivont kardjával. Mögötte a kormány és a főpapság és az országgyűlés elnökei.

A király arcán ragyogott a templomi szertartás ihlete, szeméből a megkoronázottnak királyi öntudata sugárzott, fején pompásan nyugodott Szent István legendás koronája, amely nem bizánci ékszer, nem szimbolikus fejdísz, hanem egy nagy és erős és győzedelmes ország minden törvényes és alkotmányos hatalmának

élő kútforrása. A király a kormánypalcát és az országalmát átadta a zászlósoknak, átvette az ezüst feszületet, fölemelte jobbját; Csernoch János bíboros herceg primás csöndet intett és kezdte olvasni az esküt szavankint.

Halotti némaság volt köröskörül. A kucsmák lerepültek a fejekről, hajadonfővel álltak az ország nagyjai, a vármegyék urai, a képviselők, a nép emberei, csak az érsekek és püspökök infulái maradtak helyükön, hogy növeljék a királyi eskü mélységes vallási jelentőségét. A koronás ifjú pedig beszélt. Esküdött a magyar alkotmányra. Minden szava tisztán, élesen, tudatosan csengett és oly feddhetetlen magyarsággal, hogy már ebbe is belédobbant a szívünk.

— A koronázási eskü így szólt:

— Mi I. Károly, Isten kegyelméből Ausztria császára, Csehország királya, mint Magyarország e néven negyedik apostoli királya esküszünk az élő Istenre, a boldogságos szűz Máriára és az Istennek minden szentéire, hogy az Isten egyházát, Magyarország és Horvát-, Szlavón-, Dalmátországok törvényhatóságait s egyházi és világi minden rendű lakosait jogaikban, kiváltságaikban, szabadságukban, szabadalmaikban, törvényeikben, régi jó és helybenhagyott szokásaiban megtartandjuk. Mindenkinek igazságot szolgáltatunk, Magyarország és Horvát-, Szlavón-, Dalmátországok alkotmányát, törvényes függetlenségét és területi épségét sértetlenül fentartandjuk; dicsőült II. András király törvényeit (kivéve mindazáltal azon törvények 314-ik cikkének záradékát, mely így kezdődik: „Quodsi vero nos“, egészen azon szavakig: „In perpetuum facultatem“) megtartandjuk: Magyarország és társországai határait és ami ezen országokhoz bármi jogcím és címen tartozik, el nem idegenítjük, sem meg nem csonkítjuk, sőt amennyire lehet, gyarapítjuk és kiterjesztjük, megteendjük mindazt, amit ezen országaink közjávára, dicsőségére és

öregbítésére igazságosan megtehetünk. Isten minket úgy segítjen s ennek minden szentjei.“

Ebben a pillanatban kisütött az égen a nap. Új fényt kapott a Szentháromság-tér ragyogó tündéréke. Mintha egy varázsütésre megelevenedett volna minden. A katonazenekar rázendített a Himnusra és király és nép, főméltóságok és rokkant katonák együtt énekelték a szépséges nemzeti imádságot:

— *Megbűnhődte már e nép a múltat és jövődőt.* »

És e pillanatban zengett-bongott Magyarország minden legkisebb falujának a harangja is és gyermekek és vénék együtt fohászokdtek a királyért a templomokban és ideszállt a gondolata és az érzése a lövészárkok hősi népének is. Magyarország lelke Isten elé járult zsolozsmás imával:

— Nyújts feléje védő kart, ha küzd ellenséggel!

A király átszellemült arccal hallgatta. Bizonyára az ő lelkét is magával ragadta az imádság, mert a király meghatottsággal mondotta környezetének, hogy *milyen botdog, hogy így összeolvadt lélekben a magyar néppel.*

A király az eskütétel után visszament a templom bejáratához, ahol felkantározva várta már tüzes arab paripája, Krözosz. Lóra kapott a király és elindult a koronázási menet a Szent György-térre, a *kardvágás* színhelyére. Táncolt, ficánkolt alatta a táltos, de engedek meskedett az erős kéznek. Remek látvány volt. Király minden ízében. Mindenki érezte, aki látta, hogy a harcok vezére lesz, ha kell és a béke őrangyala, ha lehet. Felfejlődött a menet. Ősi magyar ruhákba öltözött csatlósok pompás aranyveretű szerszámú telivér paripákat vezettek elő. Sorra nyeregbe szálltak a zászlós urak, az ország keresztjét hordozó püspök, a nádorhelyettes. Gyalog mentek mindazok, akik hivatalosan, mint kiküldöttek vettek részt a koronázáson. Az ország minden gazdagsága, a nemzet színe-virága ott volt ebben a díszmenetben, amely a koronázási domb felé tartott.

A Szent György-téren volt felépítve a koronázási

domb. Az ország minden vármegyéjéből hordták össze a földjét a legnevezetesebb történelmi helyekről. Az ezeréves haza megszentelt földjének véres és verejtékes rögéből készült ez a domb. Voltak itt porszemek Pusztaszerről, a mohi pusztáról, a keresztes mezőről, hol szent László harcolt, a rákosi mezőről, az aradi golgotháról, a világosi csatatérről, a körmöcbányai és munkácsi várból, a hunyadi várhegyről, Pannonhalmáról, Eger várából, a Tatárhágóról, — melyet az új király védett mint hadvezér, — a magyarosi csatatérről, ahol 1916-ban erős csaták voltak a románokkal, a nógrádi várakból, a nyitrai bástyákról, Visegrádról, Zboróról, Kupa vezér földjéről, a nyíregyházai hősök temetőjéből, a majtényi síkról, a cserhalmi ütközet helyéről, a temesvári vár sáncaiból, ahonnan a szerbek elleni offenzívánk elindult, a trencsényi várból, a szentgotthárdi csatatérről, Zircről, Deák szülőházának kertjéből, a kárpáti csaták színhelyéről, a brassói Cenk tetőről és a brassó-bertalani csatatérről, a karcagi Kunhalomról, ahol a monda szerint Attila sírja van és a csiki havasokról, ahol még akkor kemény harcok folytak az ellenséggel. Ez, a domb igazán ezer év verejtékes és véres munkájából épült. Erre a történelmi dombra vágtatott fel a király, hogy jelképesen megsuhogtassa az országot védő királyi pallost az égnek mind a négy tája felé. Az aranypalástos, aranykoronás vitéz fellendült a dombra. Rövid kantárra fogta paripáját, amely úgy engedelmeskedett neki, mint a mesebeli hősnek, A király a kard markolatához kapott erős kezével s kivonta súlyos szablyáját a szent királynak és sújtott vele *északnak*, aztán fordult a paripa és sújtott *keletnek*. Aztán fordult a paripa és sújtott vele *nyugatnak*. S mikor *dél* felé is lesújtott a kard, kantárt megeresztve rohant le a dombról, ifjan, szilajon, egy ablakra tekintve — mintha egyenesen oda akarna berobogni — egy gyönyörű királyasszony és egy gyönyörű királyfiú felé.

A királyi vár ablakából egy szépséges királyné és

Magyarországi Magyar
Munkások

Párizs, 1918. július 16-án
L. Károly

Ö Felsőségének, a királynak e könyv számára adományozott kézírata

egy angyalfejű királyfi tapsoltak lelkenedezve ennek a történelmi négyvágásnak, amelynek ezen a koronázáson még mélyebb volt az értelme, mint ezelőtt bármikor. Akik pedig olyan boldogok voltunk és láttuk ezt az elragadó, felséges jelenetet, azok mind éreztük, hogy, aki oly erősen fogja a gyeplőt és, aki oly mesterien forgatja a szablyát, az a *honvédek dicsőséges királya*. Tombolt a nép örömeiben és a király vágtatva repült a palotájába. Boldog volt, aki a koronázási dombról néhány porszemet haza vihetett ereklyének ...

Vége volt a koronázásnak, csak még a koronázási ebéd volt hátra. A királyi vár legszebb és legnagyobb termében folyt le ez a szép ünnepség. A koronázáson részt vett előkelőségek mind ott voltak, de az asztalhoz csak hatan ültek: a király, a királyné, a hercegprímás, a nádorhelyettes, a kalocsai érsek és a pápai nuncius. De ők se nyúltak az ételekhez. Jelképes ünnepség volt ez csak. Méltóságos és kegyelmes urak voltak a felszólalók. Sorba hozták aranytálcákon a szakácsművészet remekeit. A sorrend a következő volt: Hódolati pecsenye. Fácán köntösben. Csírkefagyalék királyné módra. Gombás libamájpástétom. Szárnyas saláta. Vadhabarék szarvasgombával. Koronázó-sódar. Kocsonyázott fogoly. Özremek töltve. Hortobágyi sertésgerinc. Nyárson sült kacska. Pulyka középkori módra. Király-jérce. Tatrai sziklapisztráng. Tokaji gyümölcs-szörp. Apró sütemény. Finom cukorkák. Vegyes gyümölcs. Trónörökös-kosár.

Az ebéd kezdetén a főpohárnokmester bort öntött két aranyserlegbe. A király felállt, ajkához emelte a serleget, ugyanezt *tette* a királyné is, s miközben mindenki felállt, a király messzehallható csengő hangon megszólalt: *Éljen a haza!* Szavát az egész terem lelkesült éljenzéssel fogadta s ugyanakkor megszólaltak a gellérthegyi ágyúk is. Szemben a királyllyal ült az édesanyja és *könyezett a boldogságtól*. Pár pillanat múlva a főpohárnok mellé rendelt főrend a hercegprímás poharába ön-

10. Károly király

A család búcsúja a frontra utazó királytól.

A király az *olasz* fronton.

tött bort, a *hercegprímás* felállott és ajkaihoz emelte a serleget, harsányan kiáltva: *Éljen a király!* A terem zúgott a lelkesedéstől. Ezután a főudvarmester a király fejére *tette* a szent koronát. A hercegprímás halkan asztali hálaimát mondott s *Őfelségéik* áhítatosan keresztet vetettek és lelkes ünneplés között kivonultak a tereméből.

Az éljenzés pedig csak zúgott egyre a távozók után és azoknak, akik utánuk távoznak. Különösen forrón a *király anyjának*, aki selyemcsipke zsebkendővel törölte kiáradó, boldog könyeit és *Augusztá* királyi hercegaszszonynak, aki oly csodás szavakban tolmácsolta minden magyar nő érzéseit a királyné szívének.

A koronázást az országháza kupolacsarnokában rekészttette be az országgyűlés együttes ülése, amelyen báró Jósika Sámuel, a főrendiház elnöke megállapította, hogy *„a koronázás magasztos ténye megtörtént és hogy a király az alkotmányos esküt letette.“* Szász Károly, a képviselőház elnöke azzal a fohásszal zárta be a koronázó országgyűlést, hogy *„a nagy ünnep hosszú és dicsőséges uralkodás kezdete legyen Őfelségéiknek és királyunk igazságos jogara alatt a gyarapodás és fejlődés forrása legyen a nemzetnek.“*

Az ezeréves nemzet és a harmincéves király szent frigye, vérszerződése volt a koronázási ünnep. A történelmi patinát a szent korona varázsa adta meg. Az egyház mystikus erkölcsi ereje telítette tartalommal az ünnepséget, amelyet a nemzet pompája tett olyan fényessé. Az ünnepet bensőségessé azonban a királyi pár nemes egyénisége tette. Károly király és Zita királyné valahogy eltalálták a módját annak, ahogy a magyarral beszélni és bánni kell. Ők nemcsak a törvény szerint akarnak uralkodni, hanem a magyar nép szeretetét is ki akarják érdemelni. Az új király minden szava, minden tette a reménységek bethlehemi csillagát gyújtja ki a nemzet egén. Az új királynében minden jóakarát és te-

hetség meg van ahhoz, hogy védőangyala legyen a magyarságnak a trón zsámolyánál.

Szentül hihet és bízva-bízhatik a magyar nemzet abban, hogy a koronázás napján elhangzott *hűségeskü*, amely után a király rázendített a himnuszra, — nemcsak azért nyitja meg egy boldogabb jövő perspektíváit a nemzet előtt, mert ez a törvényes rend, hanem azért is, mert IV. Károly és szerető hitvese jobban tudják és mélyebben átérzik, mint bármely elődjük, hogy a magyar nemzet, amely oly kevéssel megelégszik, mily sokat ad annak, akit koronás urának tisztel és hogy a magyarság hűséges támogatása nemcsak a magyar trónt jelenti a Habsburg-család számára, hanem a dinasztia-nak egész világhatalmi állását.

Amint az új királyi pár méltóképpen tudja értékelni Magyarországot és annak hű népét, úgy a magyar nemzeti társadalom is mélységesen átérzi, hogy a királyság intézményéhez és a királyi családhoz való tántoríthatatlan ragaszkodás állami fenmaradásunk és szociális békénk egyik sarokpillére. Ebben az ösztönszerű tudatban gyökerezik a magyarság közmondásos királyhűsége, amely olyan lélekemelően nyilatkozott meg a koronázási ünnepegekben és Európa minden csataterén és amelyet nem fog soha megzavarni semmiféle világáramlat, „*áldjon vagy verjen sors keze!*“

Károly király, mint legfőbb Hadúr

Az isteni Gondviselés minden embernek kiosztja a szerepeket az élet nagy színpadán. A világhistória az Istennek a nagy költeménye és mi mindnyájan csak lejátszunk a nekünk előírt szerepet. Ki jól, ki rosszul a maga szabad akarata szerint. A legizgatóbb színműben, amely előttünk játszódik, éppen olyan fontos a király és a királyné szerepe, mint a miniszterek és hadvezéreké, a polgároké és a földmívelőké, a katonáké és a nőké, a bíráké és az orvosoké, a tanítóké és a papoké. Mindenkinek Istentől rendelt hivatása van és mindenkinek az a földi rendeltetése, hogy ezt a hivatást becsülettel betöltse.

Károly királynak nagy és nehéz szerepet adott az Úristen. Milyen nagy gond a mai înséges időkben egy család ellátása és egy közepes mezőgazdasági, vagy kereskedelmi üzem pontos vezetése. Mennyivel nehezebb és felelősségteljesebb dolog két nagy birodalom állami ügyeinek a vitele és a világháború forrásaiban a legfőbb katonai hatalom gyakorlása. Mennyi ellentétes érdekek, mennyi egymást keresztező befolyás, mennyi politikai intrika és mennyi szoldateszka törekvés csapkod a trón zsámolya körül a maga viharos és szennyes hullámáival. A fiatal királynak egy egész hosszú élet tapasztalata sem volna sok, hogy az emberek gyengéit, hibáit, bűneit ismerje és hogy el tudjon igazodni bölcsen és igazságosan a nagy káoszban. Mikor trónra

lépett, akkor egy hosszú uralkodás útján kialakult egy bizonyos kormányzati rendszer, melynek minden fontos ponton meg voltak a maga emberei. Ferenc József erősen tartotta az ő kedvenceit. Csupa öreg úr, hetven éven felüliek voltak a környezetében. Más világ volt az ő világuk és más világ az ifjú királyé

Tapintatosan, bölcsen és mégis bátran megoldotta ezt a nagy problémát Károly király. Miként a német birodalomban I. Vilmos császár halála után, úgy most nálunk is át kellett ugrani egy egész nemzedéket. A nagyapák kezéből a gyeplőket az unokák vették át. Az új királynak és embereinek saját erejükből kellett kivívniuk azt a szükséges tekintélyt, amelyet a le-tűnt korszak vezető egyéniségei már pusztán magas koruk címén is igényeltek és élveztek. És Károly király emberül értette a módját annak, hogy miként kell „a ma embereinek“ imponálni és a megváltozott korszak forgatagában új tekintélyt és megbecsülést szerezni a királyság intézményének és az ő felkent személyének.

A. legszembeötlőbb vonása Károly királynak, hogy nem kíván a trón fényében sűtkérezni anélkül, hogy már a kortársak előtt is ne vállalja a felelősséget és mondjuk az ódiomot minden tényéért és cselekedetéért. Károly király nem elégedett meg azzal, hogy a szentség és sérthetetlenség magas régióiba emelkedve, az angol király módjára, csak szemlélője legyen a világeseményeknek és népei borzalmas küzdelmeinek. Károly király személyes obligót, személyes rizikót akart vállalni a világháborúban, mikor nemsokára trónralépése után átvette az egész véderő főparancsnokságát. Nem címzetes szerepre, nem kölcsönzött babérokra pályázott a legfőbb Hadúr, hanem a história előtt vállalni akarta a felelősséget a hadvezetésért. Soha sem kereste előbb sem a könnyű feladatokat. Mindig oda-ment, ahol a baj a legnagyobb volt. Erős emberek szokása szerint érezte, hogy azokkal a nagy feladatokkal

csak ő tud megbirkózni. Az olaszok elleni offenzíva, Galícia és Bukovina megtisztítása és Erdély felszabadítása mind olyan nagy művek voltak, amelyek egymagukban is történelmi jelentőségűek. Hasonló nagystílusú és bátor kezdeményezés jellemzi Károly királyt, mint legfőbb Hadurat is úgy a harctéren, mint a katonai közigazgatás terén.

Károly király teljes tudatában van annak, hogy sok tekintetben az ő kezében van a béke és háború ügye. Őszintén, becsületesen, mondhatni szenvedélyesen törekedett mindenkor arra, hogy egy perccel se tartson tovább a háború, mint ahogy az önvédelmünkre «szükséges, de ugyanakkor éppen olyan lelkiismeretesen, önfeláldozóan és hősiesen gondoskodott arról is, hogy az a béke, amelyet meg fogunk kötni ellenségeinkkel, reánk nézve kedvező, vagyis igazságos és hasznos legyen. Mikor az ellenség kigúnyolta és visszautasította kinyújtott békejobbát, akkor újra önérzetes bizalommal fordult katonáihoz, hogy hazafiasságukra és vitézségükre apelláljon.

„Katonák! Tudjátok, hogy a nagy megpróbáltatás sokat átélt vi¹ ágnak vissza akartuk adni a béke áldásait. Az ellenség visszautasította ajánlatunkat, anélkül, hogy ismerte volna feltételeinket. Úgy látszik, még nem volt elég az áldozat. Új áldozatokat kell hoznunk. Az ellenségre hárul ezért minden felelősség — Isten a tanúm! Büszke bizalommal eltelve állok az életekre, hogy leszámoljunk az ellenséggel. Előre Istennel!“

E kiáltványból kiérezhető, hogy mekkora nagy volt az új király csalódása és fájdalma, hogy nemeslelkű kezdeményezésével nem tudta megszüntetni a népemészítő világháború rettenetes borzalmaikat. Nem maradt más hátra, a béke olaj ága helyett újra a kardot kellett kézbe venni.

Az új rezsim alatt mi kímélni látszottunk a forradalmi lázban fetregő Oroszországot. Diplomataink

abban reménykedtek, hogy a modern, forradalmi orosz birodalom magától is megéri a megegyezése« béke számára. Az orosz forradalom kezdete azonban az angolok műve volt. És az orosz köztársaság első urai nagyobb háborús uszítók és nagyobb ellenségeink voltak, mint a cár emberei. A később bekövetkezett nagy forradalmat úgy akarták megelőzni és lehetetlenné tenni Miljukovék és Kerenszkyék, hogy a forradalmi Oroszország számára a harci dicsőséget akarták biztosítani.

Még egyszer neki zúdították hadállásainknak az orosz hadsereget. Érték is el némi sikereket, Kaluszig törtek előre, míg orosz földön folyt a háború, mihelyt azonban átlépték a mi határainkat, összetört és felbomlott a muszka sereg mesterségesen helyreállított fegyelme. A forradalmi eszmékkel telített orosz paraszt katona hajlandó volt még küzdeni az orosz föld megvédéséért és azért, hogy otthon földet kapjon, de hódító törekvések vak eszközévé már nem lehetett tenni. A határon túl hősiiesen védekeztek az orosz csapatok, de mihelyt a mi földünkre léptek, akkor megszűntek veszedelmes ellenfelek lenni. Kerenszki diktátorsága sem tudott a helyzeten változtatni sem a fronton, sem odahaza. Az orosz birodalom feloszlásnak indult és vad pártharcok színtere lett. Komiłow, Lenin léptek fel egymásután. Kisült, hogy az orosz forradalom inszenálásával elszámította magát az entente. Az orosz sereg képtelenné vált arra, hogy seregeinket legyűrje. Kiderült újra, hogy nem a puszták szám dönt a világhistoria nagy eseményeinél, hanem hogy egy láthatatlan kéz osztja az igazságot, a szénvédést és a győzelmet a népeknek az ő érdemük szerint.

Károly király uralkodásának kezdetére esik Románia katonai erejének az összeroppanása is. 160.000 foglyot, 400 ágyút veszített a román hadsereg és a gabonatermő oláh éléskamarát. Az entente beigért

hatalmas segítsége elmaradt, hiszen az orosz koloszsus maga is félig tehetetlen volt már.

A mi szövetségünk diadalmas csapatai egymásután foglalták el Buzeu, Filipesti, Focsani városokat. József főherceg a Putna, Susita, Ojtoz és Trotus völgyéig nyomult előre és ott hónapokon át állóharcral biztosította a végső diadalt az oroszok felett.

Bruszilow 1917-ek évi júniusban még egyszer és utoljára támadást kezdett Kelet-Galícia ellen. Feladata és vállalkozása egyike volt a legveszélyesebbeknek. Az orosz katonák akkor már fraternizáltak a mi katonáinkkal és már az orosz tiszték sem voltak többé megbízhatók. Ha itt-ott egy-egy harciasabb parancsnok erélyesen fellépett, hogy az orosz ármádiában a fegyelmet helyreállítsa, akkor csakhamar eltették láb alól. Az ország belsejében lévő zavarok miatt az utánpótlás megakadt és a fronton nagy nélkülözéseknek voltak kitéve a katonák.

Bruszilownak még egyszer sikerült annyi éllelmi-szert és muníciót összegyűjteni, hogy a támadást még egyszer megkockázhatta. Az első lökés Koniuchy és Zborow ellen történt. Vissza is lettünk itt szorítva, de északra ellent tudtunk állani. Nagyobb szerencsével dolgozott ellenünk Kornilow generális, aki a körmendi fogolytáborból szökött haza és akit azóta a bolsevikiek kivégeztek. Ő a Kárpátok és a Dnyeszter-folyó között operált. Ő egészen a Lukowicáig, a Lukwáig és Lomniczáig szorította vissza frontunkat, sőt még Kaluszt is elfoglalta. Ellentámadásunk északról délre megállította az előnyomuló orosz sereget és felgöngyölítette az ő frontjukat. A legelső balsiker demoralizálta az orosz haderőt. Egész ezredek elhagyták állásaikat és hazamentek. Ezerszámra gyilkolták le a muszka katonák az orosz tiszteket. A mi hadseregünk, amelynek szelleme intakt maradt, visszafoglalta Tarnopoit, Tremblovát, Buczaczt, Halicsot, Sztaniszlaut, Kolomeát és Csernoviczot. Augusztus 3-án

vonult be Bukovina fővárosába babérkoszorúval övezve seregei élén József főherceg vezérézredes. Néhány nap múlva a felszabadult tartományokba sietett Károly király is és mindenütt kitörő lelkesedéssel fogadta a nép. Az orosz offenzíva tehát teljesen visszafelé sült el. Nemcsak, hogy rabigába nem hajtották Károly király népét, nemcsak,, hogy nem tudtak új tartományokat hódítani a moszkovita uralom kitágítására, hanem teljes vereséget szenvedtek, úgyannyra, hogy még azt is elveszítették, amit már előbb meghódítottak volt. Károly király legyőzte nemcsak a Miklós cár Oroszországát, hanem a forradalmi Oroszországot is.

A keleti sikerekhez hasonlókat értünk el Károly király vezetése alatt *az olasz fronton* is. 1917 május 7-én kezdődött a tizedik Isonzó-csata. Négy napig tartó pergőtűz után, amely alatt aknavetőkkal, ágyúóriásokkal, gázgránátokkal pusztították állásainkat az olaszok, rémséges nagy csaták következtek először a Plavától a tengerig, azután Görztől a tengerig. Végül június 3-án a mi ellentámadásunk a tenger melléken Trieszt oltalmára. Kezdetben sikereik voltak az olaszoknak. A Kuk, a Monte Santo, Vodice birtokáért rettenetes mérközések folytak. A Comeni fensíkon tizenkilenc hadosztályt vetettek tűzbe az olaszok. A Hermádat akarták elfoglalni. Az ellenség járőrei már Medeazzánál jártak. Az olasz háború legkritikusabb pillanatai voltak ezek. Maga Lipót Szalvátor főherceg vezette az ellentámadásra menő rohamot. Öt 30 és feles mozsár beavatkozása javunkra fordította a hadiszerencsét. A nagyobbrészt magyar katonákból álló védősereg felőrölte a dühösen támadó olasz haderőt. Június elején visszafoglaltuk a Flondár-vonalat. Ellentámadásunk 280 tisztből és 10.500 közlegényből álló fogoly-létszámot eredményezett. A király személyesen élénken részt vett a nehéz harcok idején és a királyné Őfelsége a csatatéren kórházzról-kórházra járt vigasztalni és ápolni a sebesült hősöket. A tizedik Isonzó-

csatát is megnyerte Károly király az olasz király ellen.

Az entente parancsára augusztus közepén megkezdtek az olaszok ellenünk a tizenegyedik offenzívát. Nagy légi erőkkel és erős tüzérséggel történt a támadás. Triesztet csaknem mindennap bombázták a levegőből. Augusztus 16-án kezdődött a rettenetes viadal a Mrzli Vrh-től egészen a tengerig. Tizenkét-szeres túlerővel kísérelték meg augusztus 22-én Tleez kapuját megnyitni. Csak a teljesen elpusztult Selo falut tudták elfoglalni. A Karsztot védő vitéz seregünk emberfeletti ellenállásán megtört az olaszok támadása. Északon azonban némileg vissza kellett vonni frontunkat. Különösen a Monte Santo elvesztése — melynek birtokáért annyi életet áldoztunk — érintette katonáinkat fájdalmasan. De a 11. olasz offenzíva tömeg-támadásai sem hoztak döntést a délnyugati harctéren, pedig az olaszok olyan tömegezővel támadtak, hogy minden kilométerre átlag egy hadosztály jutott. Az olasz veszteségek egyenesen borzalmasak voltak, úgyannyira, hogy Olaszországban a lakosság lázadni kezdett a sok haszontalan ember- és vérpazarlás miatt. A hangulat megjavítására Cadorna a *Monte Gábrilié* elfoglalását forszírozta. Nem volt talán szebb és hősiebb küzdelem sehol a világháborúban, mint ezen a hegyen, ahol magyar és osztrák csapatok úgy küzdöttek, mintha mind félistenek lettek volna.

A tizenkettedik olasz offenzíva helyett *a mi nagy támadásunk következett Olaszország ellen Károly király személyes vezetése alatt.*

Október 24-én éjjel két óraker kezdődött a tüzérségi orkán. Sötét fellegek borították az eget és felhősza-kadás volt a harctéren. Ennek dacára kora délelőtt ro-hámra ment a mi gyalogságunk. Az első hadosztály *Karfreitig* tört előre. Feltartóztathatatlanul mentek előre hőseink a Kolowrat hegygerinc és a Matajur hegy ellen. A Szentlélek fensíkot ki kellett ürítenie Cadorná-

nak. A Monte Santót újból birtokba vették Boroevics hősei. A császár vadászok elfoglalták a Monte Juarez sen levő várat, a német csapatok Cividáleg mentek előre, a honvédek bevonultak Görzbe és Monfalconeba. Az I. Isonzó-sereg fényes sikerei után a X. hadsereg, amelynek Krobotin volt a hadvezére, szintén akcióba lépett. A Tagliamentóig szorítottuk vissza az olaszokat, akik 200.000 foglyot és 1800 ágyút veszítettek.

Károly király uralkodásának első éve a hadisikerek és a fényes győzelmek éve volt. Az eredményben nagy erkölcsi és szellemi sikere volt Károly királynak. Miként és hogyan csinálta ezt Károly király, arra ma még korán volna részletesen és kimerítően felelni, de a história ragyogó fejezetei lesznek azok, amelyeken ezek a nagy idők lesznek feljegyezve.

A hadsereg főparancsnoka, a hadvezér szerepe a világháborúban egészen más, mint ezelőtt bármikor. A mostani háború egészen új technikai eszközökkel folyik. Az elmúlt században a fővezér egy jó kilátást biztosító dombon ütötte fel a hadiszállását és onnan néhány térképpel és egy távcsővel személyesen dirigálta a csata menetét, amely a saját szeme előtt játszós dott le.

A fővezér most drótnélküli távíróval, telefonnal, repülőgépekkel és automobillal dolgozik. Nemcsak szurony és kard képezik a fegyvert, hanem a kézigránát, a gáz, a messzehordó ágyú, a Zeppelin, a tank, a bús várhajó és a repülőgép. Bárminő távol van az első rajvonaltól a magasabb parancsnokság, akárhányszor megzavarja munkáját az ellenséges légitámadás.

A főhadvezér napi munkája a mai előrehaladott technikai viszonyok mellett szinte emberfeletti, akkor is, ha csak hadvezér, hát hogyha még e mellett az uralkodás többi nehéz gondját is el kell látnia két birodalomban egyszerre. Nem irigylésreméltó a király gondja és munkája, sok száz ember nem dolgozik és fárad annyit, mint ő egymagában.

Neki soha sincsen pihenője. Minden nap és minden óra hozhat új és fontos döntéseket és neki a legfőbb Hadúrnak mindig a helyén kell lenni. Sem utazási nehézségek, sem időjárás nem korlátozhatják a királvt munkájában.

A királynak naponkint ezer és ezer ügyet jelentenek. Aktákat referálnak és informáltatja magát előadások útján, majd a helyszínre megy, hogy személyesen győződjék meg a dolgok állásáról.

A főparancsnoknak naponkint jelentik az előbbi napi harci eseményeit, az ellenségtől érkezett híreket, bemutatják neki a repülők felderítő jelentéseit, a kémjelentéseket, a rohamosztatok eredményeit, a hadifoglyok kihallgatásáról szóló jegyzőkönyv kivonatát. Nem elég, ha a vezérkari főnök csak az összképet mutatja be, a király, mint főparancsnok rendkívüli nagy érdeklődést tanúsít a részletek iránt is.

A saját haderőnk állásáról szóló jelentések következnek. Naponkint érkeznek be az alantos parancsnokságtói a jelentések a csapatok létszámáról, azok elosztásáról, a védőművek kiépítéséről, az ellátásról, a lőszerpótlásról, a közegészségügyi intézkedésekről, a veszteségekről, a kitüntetésekről és a személyi változásokról. A harctér földrajzi és néprajzi ismerete nélkül egy lépést sem lehet tenni, ez is beható tanulmányokat igényel. Mindezeket állandóan a leglelkiismeretesebben végzi Károly király és közben állandóan gondoskodik arról is, hogy a front mögötti állapotok és események dolgában is híven legyen informálva. A király, mint hadvezér nemcsak a főhadiszállás irodájába befutó katonai jelentéseket veszi alapul elhatározásainál, hanem a világpolitikai helyzetet is mérlegeli, mielőtt bármelyik rendelkezéséről szóló aktát aláírná. Miután az összes referenseket meghallgatta a király, egyedül marad *Avz* vezérkari főnökkel, kölcsönösen kicserélik eszméiket és azután *ő dönt mindenben*.

Károly király szívesen vállalja a felelősséget min-

den szaváért és minden tettéért. Ez a felelősségérzet lelkiismeretességén alapszik. Nehéz volna minden ügyben megállapítani, hogy a kezdeményezés dicsősége kit illet, de azt mindnyájan látjuk, hogy az utolsó döntés érdeme kié.

A katonák érzik, hogy a király nemcsak parancsol, hanem vezet is és gondoskodik is róluk, amint az a mai nehéz viszonyok között lehetséges. Ahol baj van, ott mindenütt személyesen megjelenik és ezáltal óriási bizalmat ébreszt maga iránt a csapatokban.

Hogy a király munkája milyen temérdek és hogy azt minő pedantériával látja el, azt részletesen megírta *Werkmann* Károly „*Hogyan utazik a király*” című rendkívül érdekes és tanulságos cikkében, amelynek főbb részleteit itt adjuk:

„A király mindenkor súlyt helyez arra, hogy saját megfigyeléséből ismerje azokat a viszonyokat, amelyekben döntenie kell.

Ez a magyarázata annak, hogy az ifjú uralkodót oly gyakran látjuk úton. Majd itt, majd ott tűnik fel, emitt katonai, amott politikai okokból. Lényének ezzel az igazi modern és rendkívül örvendetes vonásával nagyon jól megfér az, hogy már ismételen a legfontosabb kihallgatásokat és döntéseket úton, az udvari vonaton intézett el.

Királyunk legutóbbi nagyjelentőségű berlini utazása a közérdeklődést uralkodónknak ez aktuális jellemvonás felé tereli. Ebben az összefüggésben bizonyára érdekelní fogja a közönséget az, hogy a király utazásának külső körülményeiről is megtudjon egyet-mást.

A folyó állami ügyek elintézése a király gyakori utazásai miatt semmiféle megszakítást sem szenved. Egyszerűen csak annyi változás áll be, hogy az uralkodó dolgozó szobáját a vonatra helyeztetí át. A vonaton a munka úgyszólván tovább rohog.

Az udvari vonat több szalónkocsiból áll. Ezek

egyikében van a király hálófülkéje, dolgozóterme és vannak benne ezenfelül mellékhelyiségek. Ehhez a kocsinhoz csatlakoznak a szárnysegéd szalónkocsija és a kíséret számára szolgáló kocsik. Azután egy étkezőkocsi következik, több kocsi a szolgáló személyzet és a podgyász, valamint a szolgálattelvő legénység részére.

A szárnysegéd csak úgy jelenik meg, mint otthon az uralkodó előtt és naponta bejelenti azokat a különböző előadókat, akik állandóan a királylyal együtt utaznak. Azonkívül időről-időre azok a katonai és diplomáciai személyiségek utaznak vele, akikre nézve a király azt külön elrendelte. Így például a legutóbbi berlini úton részt vettek Arz báró, a vezérkar főnöke, Burián gróf külügyminiszter és mások.

Az előadók kézhez veszik a rendes napi postát, a sürgős ügyeket táviratilag, vagy telefon útján, a kevésbé sürgőseket a futárok útján intézik el, úgy, hogy abban a helyzetben vannak, hogy — az ügy sürgősségére való tekintet nélkül — az egész napi postát csak úgy, mint otthon, földolgozhatják és a királynak minderről jelentést tehetnek.

Az udvari vonatba egy távirókocsi is bele van illesztve, amelyen több Hughes-készülék és egy telefonközpont is van. E központnak elsősorban az a rendeltetése, hogy azokat a telefonkészülékeket, amelyek az udvari vonat egyes kocsijaiban és így természetesen a király dolgozószobájában is, az íróasztal mellett, föl vannak szerelve, egymással összekösse, úgy, hogy a király kíséretének minden tagjával nyomban telefonon is beszélhessen olyan berendezés, amelylyel Károly király igen gyakran tényleg élni is szokott.

Másodsorban azonban a telefonközpontnak és a Hughes-készülékeknek rendeltetésük az is, hogy az egyes állomásokon nyomban össze legyenek köthetők az ottani táviró- vagy távbeszélővezetékekkel. Ez úgy történik, hogy az állomások szabad drótvezetéseit a kapcsolókhoz csatolják. Így azután az uralkodó állan-

dóan tájékoztathatja magát a harctéren és a mögöttes területen történő legfontosabb eseményekről.

A kevésbé fontos ügyeket a királyival futárok útján tudatják, még pedig úgy, hogy az utazási program keretében már Bécsben előre megállapítják, hogy ezeknek hol kell elérniök az udvari vonatot.

A normális ügymenet elintézésén kívül utazása alatt a király külön kihallgatásokat is tart. így például berlini útja alkalmával Windischgräetz herceg élelmezési miniszter a király parancsára felszállott az udvari vonatra és egy ideig azon utazott: amíg a kihallgatás tartott. A király azután Bécsbe utazott, hogy onnan Reichenauba folytassa útját. Meidlingben Hazai báró szállott az udvari vonatra. Ilyen módon fogad a király különösen Magyarországon különböző főispánokat, katonai parancsnokokat stb., akiket jelentéstételre magához rendel.

Az étkezéseket az uralkodó az étkező kocsiban szokta végezni, még pedig, ha a királyné nélkül szokott utazni, kíséretének tagjaival, ha pedig a királyné is vele van, az ő társaságában.

A király asztala egyáltalában nincs dúsan terítve-sőt a fogások igazán hadikonyháról kerülnek ki.

Károly királynak egyetlen szórakozása, amelyet gyakori és fáradalmakkal teljes utazásai közben, munkája elvégeztével megenged magának: a természet élvezetében való bensőséges elmerülés. A király legkorábbi ifjúságától fogva országai legalaposabb ismerőinek egyike, mert ezeket már gyermekifjú korában jórészt hosszas gyalogtúrákon bejárta. Igazi büszkeség tölti el, ha megmutathatja, mint képes az osztrák, vagy a magyar föld legismeretlenebb zugáról is felvilágosításokat adni és kíséretének urai rendszerint szóltanul bámulják fenomenális helyi ismereteit.

A királynak megkapóan közvetlen és természetes, minden rideg szertartásosságtól idegen lénye mellett tanúskodik az is, hogy midőn egyes állomásokon az

udvari vonat megáll és ő szokásához képest kiszáll a kocsiból egy kis sétára, nem szereti, ha túlszigorú rendőri intézkedésekkel zaklatják a közönséget, amely az udvari vonatot várva gyülekezik. Ily esetekben Károly király rendszerint megszünteti a közönségnek a pályaudvartól való elzárását. Legtöbbször a pályaudvaron lévő csapatok közé vegyül és beszélget inkognitóban a katonákkal.

Gyakran megesik, különösen a fronton, hogy a király utazásának egy részét gépkocsin végzi. A kormányügyek elintézése ily esetekben sem szenved megszakítást, hanem még éjjel is tovább folyik. Ha ilyen autóutazások egy-egy egész napot vesznek igénybe, akkor Károly király elvből sohasem szokta magát a katonai parancsnokok által megvendégtetni, nehogy fölösleges körülményességeket és költségeket idézzon elő. Ily esetekben a király szabad mezőn tart pihenőt, ahol felbontják a kéznél levő kis csomagokat. Az ezekben foglalt hideg ételeket — a király bevált receptje szerint, amint ő maga mondogatja, kenyeret, kolbászt és sajtot — a legjobb étvágygyal fogyasztják el.

Sohasem mulasztja el ilyenkor a király, hogy ne éljen azzal a jogával, amelynél fogva az Isten szabad ege alatt elköltött falatját e királyi lakoma egy-egy véletlen tanújával szokta megosztani, aki éppen arra vetődik.

Ezek a bepillantások királyunknak utaztában követett szokásaiba szerencsésen és rokonérzést keltő módon egészítik ki azt a képet, amely az uralkodónak friss és természetes, csaknem úgy mondhatnók, hogy demokratikus lényéről már trónraléptének pillanatától kezdve él lelkünkben.“

Mint főparancsnok többször időzött a király az olasz fronton, négyszer volt Pólában, háromszor volt az 1917. évi nehéz harcok idején Galiciában és Bukovinában és meglátogatta kétszer József főherceg frontját is.

Magyarországi utazásaiból külön ki kell emelnünk a két erdélyi, a gyöngyösi és a pozsonyi látogatást.

1917. június közepén látogatta meg a király először *a keleti vármegyéket*. Marosvásárhelyen fogadták Őfelségét József főherceg és a hatóságok fejei. A nép öröme leírhatatlan volt. A marosvásárhelyi állomáson a király sok olyan tiszttel beszélgetett Erdély visszafoglalásáról, akik az ő parancsnokságánál szolgáltak. A további úton József főherceg vezérezredes kísérte a királyt. Gyergyó-Ditrón maradt az udvari vonat, innen autón utazta be a felség Gyergyó, Csik és Háromszék azon vidékeit, ahol az oláhok pusztítottak. Végig az egész útvonalon a nép és a katonaság üdvözölték a királyt. A székelyek falvaikban májusfákat és diadalkapukat állítottak fel tiszteletére és a szónokok mindenütt Erdély felszabadítójaként köszöntötték a királyt.

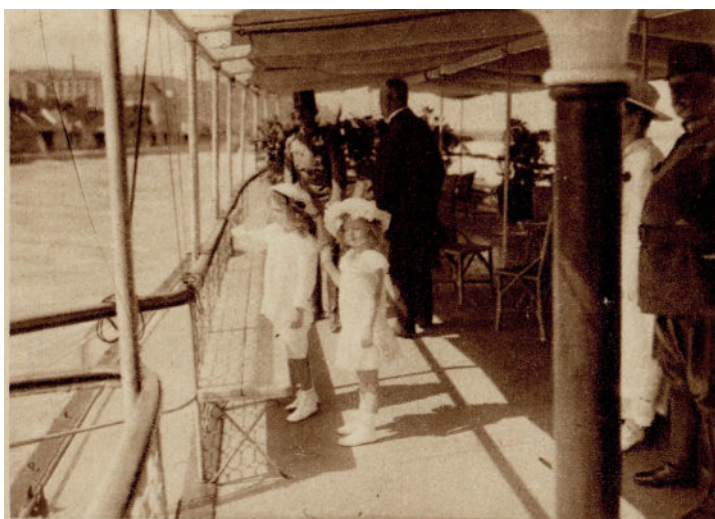
Különösen szép volt a fogadtatás a háború által olyan sokat szenvedett *CsíkSZEREDÁBAN*, ahol Litzman német generális, a Magyarosan egy elfoglalója volt a parancsnok, aki annyira megszerette hazánkat és a magyar katonákat, hogy egészen jól megtanulta a magyar nyelvet.

Repülők keringtek a levegőben és virágcsokrokat dobáltak az ünneplő közönségre. Hasonló ünnepség volt Székelyudvarhelyen is. Késő este ért a király Sepsiszentgyörgyre. Innen Brassóba, Segesvárra, Tövisre, Apahidára és Désen át Besztercére vitt az út. Beszterczen Kövess vezérezredes fogadta őfelségét. A díszszázadot Fischer ezredes híres csendőrei adták, akik az ország legvitézebb csapatai közé tartoznak. A király egyenként beszélgetett velük a legnagyobb dicséret és a legmelegebb szeretet hangján. A katolikus templomban hálaadó istentisztelet volt, amelyen a király is részt vett. Innen a borgói szoroson át Bukovinába utazott őfelsége. A felség mindenütt a legnagyobb meglepődését fejezte ki a látottak felett.

Szeptember 4-én újból meglátogatta a király Er-

A királyi pár gyermekei.

A királyi család utazása Pozsonyba.

A királyi család ünneplése Pozsonyban.

délyben azokat a csapatokat, amelyek a Magura Casinului, Grozesci és a Tîrgul Ocnei magaslatok körüli harcokban tüntették ki magukat. Az udvari vonaton Kézdivásárhelyig ment. Ott jelentkeztek József főherceg, Rohr vezérezeredes és Gerok tábornok. Innen az ojtózi szorosba mentek gépkocsikon.

Leégett tűzhelyek és sűrű katonasírok között vitt el a legfőbb Hadúr útja. A székelység szeretetének és hálájának minden külső jelével fogadta a királyt. Nem volt vége-hossza a sok élj ennek és a király autója egészen megtelt a reája dobott sok szép virággal. Az ojtózi úton már sűrű rajokban voltak csapatok és raunkásosztagok is. A király még a hadimunkásokat is a megbecsülés és szeretet kitüntető jeleivel halmozta el. Sósmezőnél fogadta a király a frontesapatok küldött-ségeit. A díszszázadot a híres 82-es székely ezred adta., amelynek oroszlánrész jutott Erdély védelméből. A király csaknem minden tiszttel és bakával külön beszélt. Az elpusztult Sósmezőn át Romániába ment a király, minél tovább utazott, annál több katonasírt és katonatemetőt látott. Egész úton hallotta a király az akkor is küzdelemben lévő tüzérségünk hatalmas ágyúinak döngését. Visszafelé Csikfuszadot látogatta meg a király és végül ismét Csíkszeredát.

Mikor *Gyöngyös* városa leégett, a király és királyné azonnal leutaztak vigasztalni a tűzkárosultakat. A feleséges pár bejárta az egész várost és személyesen győződött meg a szerencsétlenség nagyságáról. A romhalmaz zsarátnoka még égett és a szél hordta a törmelések porát, a király és a királyné mégis mindenüvé elmentek, hogy tanúbizonyságát adják nagy részvétüknek. A nép úgy körülrajongta a királyt, hogy alig tudta folytatni útját. A nagy szomorúságba a reménység és a bizalom boldog érzését vitték bele Őfelségéék. A király 50 ezer koronát adott a tűzkárosultaknak. Ezen az úton beszállt a vonatba gróf Tisza István miniszter-

elnök is, aki az udvari vonatban tartott kihallgatáson adta be lemondását.

Novemberben *az olasz frontot látogatta meg Őfelsége és ott életveszélyes baleset érte.* Isten kegyelméből azonban szerencsésen megmenekült. Az eset hiteles története a következő:

A király november 10-én délután inspekciós úton volt Palmanuova és Cervignano területén. A szemle befejezése után Gradiska irányában állomáshelye felé tartott. Ezen a napon nagy-felhőszakadás volt. A patak, amely a király útját egyhelyütt keresztezte, anynyira megáradt, hogy szinte folyónak látszott. Délután 5 óra tájban, amidőn a király automobilja három kísérő automobiljal a vízhez érkezett, semmi sem mutatta az átkelés veszedelmes voltát. Előzően minden baj nélkül gázoltak át a patakon, teherkocsik és teherautomobilok. Amidőn a király automobilja átkelés közben az útnak egy harmadrészét már megtette, a tajtékzó víz elborította a motor mágnesét, mire a kocsí rögtön megállt. A következő automobil, amelyben Félix pármái herceg ült, ugyanebből az okból szintén megrekedt. Ezt az automobilt egy melléje került teherautomobil kivontattá, a teherautomobil azután a király autóját is ki akarta húzni, ez a kísérlet azonban nem sikerült. Reisenbichler, a király vadásza és Thomek gyalogos testőrszázadbéli katona a király autója elé mentek, hogy a királyt kiemeljék és partra vigyék.

A helyzet e pillanatig egyáltalán nem volt nyugtalanító. A vadász és a gárdista csak térdig jártak vízben. Azért akarták Őfelségét kivinni, nehogy kénytelen legyen a vízbe lépni. A vadász alatt azonban beszakadtak a gátszerűen rakott kődarabok. A következő pillanatban magával ragadták az ezen a helyen nagy erővel átrohanó hullámok, a király pedig, aki a vadász kezét tartotta, nem bocsátotta el, nehogy a veszedelemben levő embert az ár elsodorja. A hullámok ereje azonban olyan nagy volt, hogy nemcsak a vadászt ra-

gadták magukkal, hanem a királyt és vele együtt Thomek gárdistát is, aki viszont a királyt nem akarta elereszteni. A beszakadt gátrésztől lefelé a Torrente medre keleti irányban zátonyos, a nyugati részen pedig erős sodrású folyó, amely egy iszapos zátony felé folyt. Az ár az iszapos zátony felé sodorta a királyt, a vadászt és a gárdistát. A parton álló kíséret eleinte csak a vadászt látta és még valakit, azt is látta, hogy két ember összefogószik és teljes erőfeszítéssel védekezik a hullámok ellen. Félix páрмаi herceg a partról rögtön a vízbe ugrott. Prémes köpönyeg volt rajta és nagy vesződéssel úszott a vízbemerült emberek felé. Friese főhadnagy, az automobil katonai vezetője, szintén a vízbe ugrott és ekkor következett a kritikus pillanat. Ha nem sikerül a királynak, a vadásznak és a gárdistának az iszapos rétet és a fűzfát elérnie, akkor egészen elsodorta volna őket a heves áramlat. A hátul álló automobilokról tiszték és egyéb katonák futottak oda, és úgy ugrottak a vízbe, hogy eléje kerüljenek az árral küzdő királynak és két társának a balsorsban. A partról látták a szerencsétlenül járt csoportot az említett fűzfába kapaszkodni. A fűzfa meghajolt a nagy teher alatt. A király, aki ekkor már vizet is nyelt, erősen tartotta magát. A mentésre odasietett emberek nagy rémületükre csak akkor látták meg, hogy a királyt kell kimenteniök a veszedelemből. Ámbár a retentő helyzet le-sújtóan hatott rájuk, senki sem vesztette el a fejét. A veszedelmes hely közelében gerendákat találtak, ezeket odavitték, hogy összeköttetést hozzanak létre a fűzfával. A gerenda azonban rövid volt, a víz elsodorta és a vízben levőket nagy veszedelemmel fenyegette. Ekkor más módot kerestek az összeköttetés megte-remtésére. A vízben rekedt teherautomobilról kötelet hozni nagyon sokáig tartott volna. Ezért a tiszték és a katonák lépésről-lépésre közeledtek a rendkívül csuszamlós területen a fűzfa felé. Körülbelül 30—40 lépésnyire találtak nyilván visszavonuló olaszok által vissza-

hagyott megszenesedett hídrészletet. Ennek egy része hosszú gerenda volt, amely alkalmasnak látszott a mentéshez. Ekkor újabb kudarc réme fenyegette a mentőket. A rászögezett deszkák és gerendák annyira súlyossá tették, hogy nagyon nehezen lehetett kihúzni. Végre mégis sikerült, a tisztek és a legénység, valamint a király meghívására útitársul szegődött Szlatin basa futva vonszolta a gerendát és az iszapos zátonnyal szemben levő parton letette. Egy másik csoport e közben még lejjebb futott a parton, hogy segítségére legyen a veszedelemben levőknek, ha az ár még lejjebb sodorná őket. Végre sikerült a gerendát megfelelően elhelyezni. A mentők kérdéseire a király erős és határozott hangon felelt. Amidőn a gerendát megfelelően elhelyezték, a királynak partra kellett volna jönnie, ő azonban nem akarta otthagyni a vadászt és a katonát. A mentők végre odaértek a királyhoz, aki csak annyira ment a part felé, hogy a veszedelmes helyzetből kijusson, azután megállt és megvárta, míg a vadászt és a gárdistát is kiemelik. Nagyon nehéz lenne megmondani, hogy a rendkívüli kedvezőtlen partviszonyok s a patak váltakozó és ismeretlen mélysége és sebessége miatt niegnehézített mentés mennyi ideig tarthatott. Valószínű, hogy 10—15 percig. A királyon, amidőn a vízbe esett, hosszú köpeny volt és fölötte esőköpeny. Teljesen átázott ruhája helyett lábszákot és száraz köpenyt adtak neki.

Amidőn a király autóra ült, odafutott egy népfelkelő, aki nem tudta, hogy mi történt, csak a nagy csoportosulást látta és borral kínálta meg a királyt, aki az átázott mentőket is megkínálta. Minthogy a király már kapott száraz ruhát és ezen a környéken szállást nem kaphatott volna, azonnal visszatért állomáshelyére. Öfelsége, amint partot ért, hálás köszönetet mondott mindenkinek, aki a mentésben részt vett. Teljesen jól érezte magát és még azon az estén több jelentést is meghallgatott.

Másnap az életmentésben részt vett összes szemé-
íveket a királyné jelenlétében rendjelekkel tüntette ki.

Amint ebből is látható, a király frontutazásai igen
gyakran nagy veszélyekkel is járhatnak. Ez egy általai
ban nem tartja vissza a legfőbb Hadurat attól, hogy
mindenüvé elmenjen, ahová a szíve viszi.

A magyar vidéken az első nagyobbszabású látó-
gatás a *pozsonyi* volt augusztus 16-án. ahol az egész
Dunántúl intelligenciája és népe köszöntötte királyát
kitörő lelkesedéssel. Az ezrekre menő sokaság és az
egész országész hódolatát *Szmrecsányi* György fois-
pán és kormánybiztos tolmácsolta, aki gyönyörű és
temperamentumosán előadott beszédében a követke-
zőket mondotta:

„Kilenc törvényhatóság közönsége és az állami
tisztviselők kara kitörő örömmel és lelkesedéssel cso-
portosul Felségtek Trónja köré, s *a magyarnak vele-
született őszinteségével és nyíltságával tárja fel Fel-
ségtek előtt szívét-lelkét.*

Felségtek ezen őszintén és lelkesen kitárt szívek-
ben mindig fel fogják találni a Haza és Felségtek iránti
hűséget, áldozatkészséget és szeretetet — s a lelkek
mélyére tekintve, Felségtek reáakadnak e nemzet év-
százados vágyaira és fájdalmaira is. Felségtek megér-
tik a nemzet szavát, s most ezen ünnepélyes-magasz-
tos percben meghallják szívének dobbanását. E tör-
vényhatóságok közönsége, ismerve Felségtek nemes,
fenkölt fejedelmi lelkületét, ismerve Felségtek fiatal
szívének a magyar nemzet iránti hajlandóságát, tör-
hetetlen bizalommal tekint Felséged uralkodása elé,
mert ettől vár egy szebb, egy jobb jövőt, ettől várja
nemzeti életének teljes és dicsőséges kiépítését.

A háború okozta bajok és gondok egyaránt suj-
tanak — nem kímélik a kunyhók szegénységét, de nem
kímélik a királyi palotákat sem.

A megpróbáltatások ezen súlyos óráiban Felség-
tek vigaszt és erőt találnak magyar népükben, mert

ennek a népnek nemzetfenntartó őseje, hűsége és szeretete az őt megértő királya iránt legbiztosabb támasza és sziklaszilárd alapja Felségtek trónjának. Ez a nép mint egy szenvedő ember küzdi végig önvédelmi harcát, s a szenvedők nyílt, nagy szívével várja Felségteket: nem azért, hogy panaszkodjék, hanem azért, hogy a maga szívének melegéből adjon és árásson tüzet, erőt Felségtekre, — hogy ott a magas ormon, a legnehezebb helyen bizalomban és reménységben meg nem fogyatkozva, tartson ki, amíg elül a vihar, hogy a reákövetkező napsütésben, melynek minden eddig való napnál szebbnek, fényesebbnek kell lenni s együtt találják meg a boldogabb jövődő felé vezető közös utat.“

Úgy a királynéra, mint a királyra szemmelláthatólag óriási hatást tett ez a bátor, őszinte magyaros szó és mindketten könnyeztek a beszéd alatt. A király a következőket válaszolta:

Őszintén érzett benső örömmel érkezünk ide Én és a Királyné, hogy Szent István koronájával történt megkoronáztatásom után elsőízben látogassuk meg Pozsony szabad királyi várost, mely város hosszú évszázadok dicsőséges korszakain keresztül olyan nagy és magasztos szerepet játszott úgy szeretett magyar nemzetem, mint dinasztiam történetében.

Örömteli megindultság érzete tölt el e régi koronázó város falai között, hol a dicső, nagy királynő, Mária Terézia, trónja előtt hangzottak el a hű magyar nemzet fiainak ajkairól az emlékezetes szavak, amelyek örök időkre a királyhűség és honszeretetet lelkes kifejezői maradnak: *a vitam et sanguinem*. E szavak lelkesítik ma is hű magyar nemzetség fiait a reánk kényszerített nagy világküzdelemben s e szavak hatják át az itthonmaradt lakosságot is, amely mindent elkövet, hogy megfeszített, önfeláldozó munkával, ha nélkülözések árán is, le-

hetővé tegye ellenállásunkat és kitartson az igazságos béke kivívásáig, amely atyai szívünk leghőbb vágyát képezi.

Pozsony szabad királyi város, mint Nyugat-magyarországnak empórium, földrajzi fekvésénél és főleg úgy a megye, mint a város lakosságának derék és ernyedetlen munkásságánál fogva hivatva van arra, hogy szeretett hazánk, Magyarország kulturális és gazdasági, valamint nemzeti irányú fejlődésében nagyráhatott, hatalmas tényezőként szerepeljen.

Midőn hálatelt szívvel a Mindenható jóságos áldását kérjük Pozsony szabad királyi város és Pozsony vármegye derék lakosságára és a királyné őfelségével együtt hőn kívánjuk, hogy dicső múltját egy virágzó, boldog jövő kövesse, — szíves köszönetet mondok a meleg fogadtatásért és kérem önöket, hogy honatyai üdvözetemet tolniacsolják törvényhatóságaik közönsége előtt.

A király beszéde után a katonabanda a Himnuszra zendített, amelyet Szmrecsányi főispán intonálása után a jelenvoltak énekelni kezdettek. A király meghatottan nézett körül, végigsimította a kis trónörökös szőke fűrtjeit, azután tisztelgő állásba helyezkedve, ő is együtt énekelte a néppel a magyar Himnuszt.

A papirosról felolvasott válasz után a király saját spontán elhatározásából megtoldotta a hivatalos szöveget egy mondattal. Sapkáját lengetve, csaknem teljes extázisban azt kiáltotta:

— *Éljen az én szeretett magyar nemzetem!*

A király minden szavát tapsviharral és harsány éljenzéssel szakította meg az ünneplő közönség, de a végső akkordnál olyan viharos tapsorkán és rivalgó éljen hangzott fel, amely egy negyedóráig is eltartott. Ott, ahol a királyné és Ottó trónörökös és Etelka főhercegnő is jelen voltak, megújultak újra a Mária Te-

rézia-korabeli jelenetek. Mesés volt a pozsonyi ünnepség, de meg vagyunk győződve, hogy bárhova mennek a felségek szép magyar hazánkban, mindenütt hasonló szeretettel fognak találkozni.

Nevezetesebb utazásai voltak még a királyi párnak *konstantinápolyi, szófiai, berlini és müncheni látogatásai*.

A sztambuli két napos látogatás alatt virágdíszbe öltözött a török főváros a magyar király tiszteletére.

A király érkezésekor, melyre már napokkal előbb lázas érdeklődéssel készült nemcsak a hivatalos világ, hanem Sztambul milliós lakossága is, lovassági tábornoki egyenruhában lépett török földre. Mentéje daliásan libbent meg léptei nyomán. Burián, Eszterházy, Hunyady, Zichy grófok díszmagyarjaikkal nemcsak a jelent, de a történelmi múltat is képviselték. Mintha Mikesnek álmadozó lelke röpdösött volna körülük, mikor kucsmaíuk kócsagtollas forgóit lebegtette a szellő. A nagyszerűen feldíszített városban mindenütt magyar felírások voltak láthatók. A követségi templomban istentisztelet volt. A konstantinápolyi magyar kolónia üdvözlésére ott künn a messze keleten is magyarul válaszolt IV. Károly. Mikor a környezet javasolta, hogy csak egyesekkel álljon szóba, azt felelte:

— Mindnyájukkal fogok beszélni, azért jöttem!

A magyar urakkal a király magyar nyelven beszélt. A királynő lebilincselő, bájos közvetlensége, a király daliás megjelenése, fesztelen társalgási modora nemcsak szünni nem akaró lelkes üdvkiáltásokat váltott ki, hanem a lelkek mélyén is növelte az alattvalói hódolatot s a bizodalmat.

Sztambul utcái örömmámorban úsztak kedden, május 21-én is, mikor a felséges uralkodó-pár a város nevezetességeinek megtekintésére indult.

A keleti napfényben ragyogó, virágbaborult fákkal szegélyezett utcákon ezer meg ezer apró piros zászló intett üdvözetet s a járdákon nyüzsgő sztambuli nép

ki-kitörő tapsvihara jelezte a vonalat, melyen az udvari autók átsuhantak.

Nem volt szükség rendőri kényszerre, dupla sorfalakra, nem kellett az itt élő idegen alattvalók ezreit eltávolítani — a mi királyi párunkat a testvérnép szeretete, rajongó lelkesedése vette körül.

A király és a királyné a szultán yachtján hosszabb kirándulást tettek az Európát Ázsiától elválasztó Bószporus szorosban és egész úton gyönyörködtek a festői tájképeken.

Hasonló meleg volt a fogadtatás Ferdinánd bolgár cárnál *Szófiában*, ahol az egész bolgár nemzet szeretettel vette körül uralkodónkat és fenkölt nejét.

Gróf *Zichy* Aladár miniszter, aki a király meghívása folytán részt vett a sztambuli és szófiai ünnepeken, a következőképen nyilatkozott:

— Felejthetetlen impressziókkal eltelve tértem vissza arról az útról, amelyen a felséges uralkodó-párt kiférni szerencsém volt. Az út, melynek során két fejedelmi találkozás történt, nemcsak külsőségeivel, hanem főleg belső jelentőségével Magyarország és Ausztria, valamint Bulgária és Törökország történetében máradandó és kiemelkedő emlék lesz, amelynek gyakorlati következményei az érdekelt országoknak igen nagy üdvére fognak szolgálni. Ez a meggyőződés hat át most, amidőn az út befejeztével annak részleteire visszagondolok.

A legfőbb Hadúr szövetségeseinknél is a legnagyobb népszerűségnek örvend. A semleges külföld is a legnagyobb tisztelettel nyilatkozik mindenkor ifjú királyunkról. Nem is lehet ez másképen, mikor *IV. Károly* nagy elődjének minden kiválósága egyesítve van.

A legfőbb Hadúr még nem tudta elérni legnagyobb célját, hogy a békés élet rendjét biztosítsa népeinek, de egyet elért és ezért nagynak és dicsőnek fogja őt nevezni a história, — *megtisztította* Magyarországot és Ausztriát az ellenségtől és uralkodásának második

évében nem áll ellenséges katona birodalmi földjén ...

Kell-e egy babérkoszorús hadvezérnek és egy fiatal királynak, aki ellen csaknem az egész világ küzd, — nagyobb dicséret?

IV. Károly királynak, mint legfőbb Hadúrnak azonban legnagyobb dicsősége az, hogy a magyar nemzetnek sok évszázados félreértés és mellőzés után, ígéretet tett, hogy Budaváraiba újból visszavarázsolja a régi magyar királyok életét és dicsőségét és felségjogaira való hivatkozással a magyar államnak fájdalmas csönkaságát megszünteti az önálló magyar hadsereg felállításával és a véderő szervezetében szabad érvényesülést enged annak a magyar szellemnek, amely a világháborúban a trónnak leghatalmasabb támasza volt.

IV. Károly, mint uralkodó

Két éve lesz, hogy a trónon van az új király. Megrendítő világesemények izgalmai, amelyek az emberiségre nagy, sorsdöntő befolyással vannak, veszik igénybe a népek gondolat- és érzésvilágát. A háború szenvedései, borzalmi és bűnei tartják lekötve a közönség minden figyelmét. A békevágy és a békeakarát tölti el a lelkeket. A megélhetés nehéz gondjai kínozzák az egész emberiséget. És ebben a sötét és keserves korszakban átalakul az egész emberiség lelke. A törnegtől olyan nagy erkölcsi és anyagi áldozatokat, oly sok pénzt és vért, oly sok önfeláldozást és életet kíván az állam, hogy a nép már majd beleszakad a terhekbe. A nagy áldozatok hősiesség elviselése azonban megérleli a nép lelkében is a saját nagyobb értékének öntudatát. Amilyen arányban csökkent a pénz vásárló ereje, olyan arányban emelkedett a tömegek erkölcsi valutája és a nép önérzete.

A korszak és a világáramlat a nép nagyobb érvényesülésének, a népakarat megvalósításának a jegeiben alakul ki. A világháború vérfürdőjében a régi társadalom egészen újjá alakul. Az egyének, az osztályok és egész népek hónapok alatt mintha lelkileg kicserélődnének. Egy egészen új szellemi világ van itt kialakulóban a maga új szépségeivel, új előnyeivel és új bajaival. Milliók és milliók szenvedései és lelki megrendülései érlelik az új világközvéleményt. Az Isten gondolatai a világfejlődés nagy eseményei. Az emberi-

ség érzi ezekben a véres időkben, hogy most napok alatt évszázadokat halad a tömegek gondolkozása, bármilyen vakmerő erővel próbálják is visszafelé rángatni az óramutatót a letűnt idők szerelmesei és haszonélvezői. Forr, mint a must, a nép lelke. Erjedésben van az emberiség egész gondolatvilága. Új korszak hajnalához jutottunk.

Senki sem érzi olyan mélyen és igazán az átalakulási korszak embereinek tépelődő és nyugtalan szívét, lelki küzdelmeit, mint *IV. Károly király*.

Ízig-vérig demokratikus felfogásával megértette az idők járását. Láta a nép önfeláldozását az állam és a trón védelmében. Láta a nép néma türelmét és hősi odaadását, mikor a nagy közérdekről volt szó. Láta a háború pusztításait és borzalmait. Ismeri a hozott áldozatok nagyságát és áhítatos tisztelettel beszél mindenkor a tömegek, a népek emberfeletti teljesítményeiről a fronton és a front mögött.

Károly király uralkodói szellemének és programma jának fundamentuma a nép megbecsülése, a tömegek erkölcsi értékelése. Boldognak, szabadnak, megelégedettnek, műveltnak, erkölcsösnek és békés munkával gyarapodónak akarja látni a mi királyunk minden alattvalóját.

A nemes értelemben felfogott demokrácia, amely nem akar elszakadni a múlt egészséges hagyományaitól és amely nem irtózik az újításoktól, amely nem rombol, hanem épít, — ez a mi királyunk világnézete. Ideálja a keresztény államélet modern, új formában.

A nép tudja és érzi, hogy a király szíve, lelke vele van. A háborús viszonyok az okai, hogy a király gondolatai nem tudnak most még a maguk tisztaságában megvalósulni. A király keresi és kutatja azokat az erős férfiakat, akikkel a nagy szociális átalakulás és nemzeti megújulás munkáját végrehajthatja. A kellő erők kiválasztása és a megfelelő helyre való állítása képezi az ő uralkodói gondjainak legnagyobbik és legsúlyo-

sabbik részét. Nagy időket élünk, de hiány van nagy emberekben.

A mi királyunknak annyi egymással ellentétes érdeket kell kiegyenlítenie és annyi figyelemmel kell lennie a két birodalom sokszor alig összeegyeztethető kívánságaira, mint talán egyetlen más uralkodónak sem. Nagylelkű bőkezűséggel javítaná a magyar király a magyar nemzet közjogi helyzetét, egészséges, modern belátással diktálna gyorsabb tempót a jogkiterjesztésnek és szociálpolitikai haladásnak és ha rajta múlna, még ma békepálmával cserélné fel a harci fringját. Nem a király egyéniségén és akaratán múlik, hogy e téren nem haladunk rohamosabban.

IV. Károly király nem akar rabszolgák ura lenni, hanem szabad népek fejedelme. Szent előtte az alkotmány írott betűje. A parlamentarizmus lényegéhez szigorúan alkalmazkodik. Szívesebben eltűri és elviseli a népképviselőt és kritikáját és szigorú bírálatát, még egyes képviselők eltévelyedéseit is, mint a parlament elnémítását. A király nagy lelkére vall, hogy ő megérti azt, hogy mikor annyi megtört szív és annyi kioltott élet gyásza keseríti a lelkeket, akkor a parlamentek hangja is izgalmasabb. Bizonyára hangzottak el külső nősen Ausztriában a parlamentben olyan beszédek is, amelyek ártalmasok is voltak bizonyos tekintetekben, de olyan időkben, mikor lángban áll az egész világ, akkor nem lehet csudálkozni, ha itt-ott kicsapnak a szenvedélyek és a visszafojtott keserőségek.

Károly király nemcsak a meglévő népparlament jogait respektálja, hanem mint uralkodó, kezdeményező lépést tett, hogy a magyar nép politikai jogai a nép áldozatainak nagysága arányában kiterjesztessenek. A néppel akar politikát csinálni az új király a nép érdekében. A nemzet összességére akarja felépíteni a maga uralmát és az egész nemzet javát keresi minden cselekedetével. A nép és a király egyező akarata diadalra fog jutni.

A szív embere Károly király. Távol áll tőle a gyengeség, a félelem és a szívtelen szigor. Van hozzá bátor^sága jónak, szelídnek és irgalmasnak lenni, mikor a háborús pszichózis annyi szívet kőkeményre dermedtet. Uralkodónk nemes szívűsége nem szentimentalizmus, nem az érzékenyülés gyengesége, hanem kemény, merész és akaratos jóság, amely a szépségért és az erkölcsi értékért lelkesedik a maga nagy idealizmusával. Mikor Ottó trónörökös nevenapján amnesztiát adott a politikai bűnösöknek, akkor az emberi nagyság magaslatára emelkedett, bár tudhatta előre, hogy sok érdemtelen és méltatlan egyénre terjed ki kegyelme, de megpróbálta egy ártatlan gyermek gyöngéd kezével visszavezetni a bűnösöket hazájukba. Az ellenségnek melyik uralkodója tudott valaha is felemelkedni a nagylelkűségnek erre a szintjára? Ha a túlsó oldalon is így gondolkoznának az uralkodók és kormányzók, milyen hamar elülne a háborús uszítók vad lármája. Az egész emberiségnek meg kell tanulni ezt a szellemet, — a jóság, a megbocsátás és a kiengesztelődés szellemét, amely nélkül nem lesz vége a vérözönek és a tömeggyilkosságnak.

Mikor Ófelsége a kaszárnyákban eltiltotta a kikötést és a kurtavasat, akkor is jelképesen az embert és az emberi méltóságot akarta megbecsülni az uniformisban. A legegyszerűbb közlegényben is az Isten képére teremtett embert látja Károly király és azt akarja, hogy minden fellebbvaló hasonlóképen gondolkodjék arról a honvédbakáról, arról a népről, amelyet ő, az uralkodó tisztelni és szeretni tanult a lövészárokból, a kórházakban és a tömegsírokból.

A nép jóléte Károly király legfőbb gondja. Ha eszténként pihenőre tér és lelkiismeretvizsgálatot tart, talán minden este megkérdezi önmagát, — boldogabbá tettem-e ma valakit, nyújtottam-e új reményeket a népek millióinak? Különösen azokért aggódik, fárad és buzgólkodik a király, akik az élet mélységeiben senyed-

nek, mint a növények, amelyek nem kapnak elég napfényt. Károly király nemcsak a saját örök üdvére gondol, mint jó keresztény, hanem a felebarátjai jelenvaló nyomorult sorsára is. A szegénységről és nyomorról tudja a király, hogy az bűnre vivő alkalom és a felorganizálás szellemének melegágya, azért nemcsak karitatív utón, hanem gyökeres szociális reformok útján akarja a társadalmi bajokat orvosolni. A király látja, hogy a háború nem az az erkölcsnemesítő, amelynek olyan sokan hitték. Úgy néz ki a világ, mintha a háború furriái felszínre hoztak volna minden gonoszsgot, állatiasságot és aljas önzést, ami az emberekben ősidőktől kezdve lappangott. Míg a férfiak a csatamezőkön véreztettek és a barázdákban és műhelyekben zsenge gyermekkezek és gyenge női karok végezték el a hadbavonultak munkáját, addig mások önzésüktől elragadtatva pokollá teszik a szegények megélhetését. A külső ellenségeinknél nagyobb ellenségek ezek a keselyülelkű és hiénakarmú emberek, akik mások verejtékéből és véréből, nyomorából és gyászából dúskálnak. Mindenki tudja, hogy IV. Károly király milyen szent haraggal van telve a háború ezen élősdiei ellen. Mint egy valóságos néptribun úgy küzd a király ezen nagy visszaélések ellen és nem az ő hibája, ha nincs még meg az a Herkulese, aki Augiasz istállóját ki birná seperi. Szinte megható a király gondoskodása a gyermekek, az árvák, az özvegyek és rokkantak iránt. Nagyobb öröme van ő felségének abban, ha az emberszeretet oltárán áldozhatik, mintha a hadidicsőség koszorúját nyújtják feléje. Ő volt az első, aki meglátta millió és millió gyermek halvány arcát, beesett szemét, elhervadt mosolyát, és beesett mellét, — a háború gyermekeit, akik már is úgy néznek ki, mintha az egész életet átszenvedték volna, pedig csak most értek még a küszöbére. IV. Károly király szociálpolitikája „más fajt akar állítani a kidúlt helyére“ és azért első törekvése az ifjúság arcára visszavarázsolni az élet rózsá: t. A

kisdedeket magához ölelő Jézus szeretetével karolja fel a jövő nemzedék ügyét, mert tudja, hogy akié az ifjúság, azé a jövő. IV. Károly király nem engedi, hogy a könnyek zápora elhervassza a nemzet virágait, a gyermekek lelkét. Az új király keresi az utat a néphez és a kulcsot a nép szívéhez. A boldogságra való jogot és lehetőséget akarja megteremteni minden becsületes alattvalója számára és azért merész szárnyalással, úttörő határozottsággal iniciál népies és népvédő akciókat, amelyeknek nagyszerűsége már most is nyilvánvaló, amelyeknek eredménye azonban csak egy évtized múlva fog igazán mutatkozni. Az élelmezés, a lakásügy, a szénbeszerzés, a gyermeknyaraltatás ügyével való foglalkozása mind azt mutatja, hogy a király nem az Olympus ködfelhőjében trónol, hanem behatóan ismeri a társadalmi betegségeket és szenvedélyesen kutat a bajok orvossága és az orvosai után.

Vezérmotívuma a király politikájának a világbéke helyreállítása, örök időkre emlékezetes dokumentuma marad IV. Károly király államférfiúi nagyságának és emberséges világfelfogásának két békeajánlata és főképpen XV. Benedek pápához írott levele, amelyből különösen ki kell emelnünk a következő gyöngysorokat:

— Mélységes meggyőződés erejével üdvözlöm Ő szentsége vezető gondolatát, hogy a világ eljövendő rendjének a fegyverek erejének kikapcsolásával, a jognak a hatalmán és a nemzetközi igazságosság és törvényesség alapján kell nyugodni. Attól a reménytől vagyok eltelve, hogy a jogérzet emelése regenerálni fogja az egész emberiséget.

A mi nemes és szelíd lelkű uralkodónknak ezek a fenkölt szavai mennyivel emberibbek, mint a ellenséges országok vezető egyéneinek öntelt, dacos és lázító beszédei. A keresztény lélek illatos virágai Károly király bölcs szavai és a destrukció és a lázadás sárkánymagvai a háborús uszítók embertelen beszédei.

Ottó trónörökös

Vadász rajza

Károly király arra törekszik, hogy a „kultúremlerek“ szűnjenek meg kölcsönösen gyermekeiket gyilkolni, házaikat felperzselni és egész kultúrájukat elpusztítani. Azért ébresztgeti az emberiség lelkiismeretét folytonos békeoffenzíváival, hogy ne legyen egész Európából kórház, rokkanttelep és tömegsír. Habár most rideg visszautasítás, gúnymosoly és gáncs a felelet a békeajánlatokra sok helyen, az utánunk jövő nemzedékek áldani fogják Károly király nevét, aki a hasborús örület és bestialitás között magasan lobogtatta a kultúridealizmus és a keresztény erkölcs hóféhérszászlaját. A király megakarja állítani az öldöklő angyal kaszasuhintását, a halálmezők jaját és az elárvult tűzhelyek gyászát. Ha ő rajta múlna csak, soha egy golyó el nem hagyná a csövét, soha szuronyt nem döfnének emberhúsba, soha egy csepp vér nem folyna a világon, mert az fáj nemes szívének legjobban, hogy a háború a halhatatlanságra a legjobbakat választja ki, áldozatul mindig a legnemesebbek esnek és nemcsak a múlt pusztul el a háború tűzében, hanem a jövő is, amely a tudósok, művészek, gondolkozók, feltalálók agyában csirázott. Az emberiesség verőfénye sugárik Károly király béketörekvéseiből épp úgy, mint azon humánus rendeleteiből, hogy az utolsó fiút és a több gyermekes családapát kímélni kell.

Az új uralkodónak legnagyobb műve, hogy keleten és délkeleten megkötötte a békét. Breszt-Litovszkban nem két állam, hanem két világ ült a tanácskozás asztalánál. És a király mégis megkötötte a békét, az első békét és a második békét . . . És nincs és nem lesz nyugta, míg ágyúiból harangot nem öntethet és népeit a vérmezőkről a békés polgári munka ígéretföldjére nem vezetheti vissza.

Károly király minden népével saját maga keresi a megegyezést és nemcsak a külpolitikában, hanem az állam belső berendezésében is keresi a módot, hogy a kényszer és erőszak helyett a jog és megelégedettsége

ből fakadó hűség bázisára építse fel jövődő uralmát. Ahogy I. Ferencz József megcsinálta a kiegyezést a magyarsággal, bizonyosan meg fogja találni *Károly* is a módját annak, hogy az entente illetéktelen beavatkozása nélkül megkeresse a monarchia minden népevei is a megértés útjait. Új ösvényeken, új utakon kell járnia az új fejedelemnek. Sok nehézséggel kell megküzdenie, de minden reményünk meg van arra, hogy az a jóakarát, amely őt mindenben irányítja, sikertelen és meddő nem maradhat.

IV. Károly békés időkben is nagy fejedelem lett volna, a háború csak növelte nagyságát. Szeretetre méltósága, kegyessége, bölcsessége, gondossága, szorgalma és erős akarata milliókat tesz boldogabbá. Kisemberek megostromolják panaszaikkal és kérelmeikkel, mert csak benne bíznak és tőle várnak minden jót, aki uralkodói tekintélyével mindég a szegények és a segélyre szorultak pártján áll. Ez az egyéni gondoskodás az ő népéről sokszor ideiglenesen elvonja őt még az uralkodói magasabb feladatok teljesítésétől is. Nem ismer nehézséget és akadályt, ha a népéről kell gondoskodnia. Tanácsadóinak megválasztásában teljesen önálló és legfőbb királyi gondja, hogy minden helyre a megfelelő embert állítsa. Egyetlen hivatalban síneseinek még benn a tisztviselők olyan korán reggel, mint ahogy Ófelségénél az első referens megjelenik és a késő este és ha kell, a hajnali óra is az íróasztalnál találja a királyt. A hivatásbeli munka keretében és annak pontos és hű teljesítésében példát akar mutatni minden alattvalójának.

A király munkája már reggel nyolc órakor kezdődik, *Marterer* marsall az első rendszerint, aki mint a katonai iroda főnöke referál a legfőbb hadúrnak. Utána következik a katonai és polgári kabinetek többi előadója és az udvari emberek, első sorban a király két legbizalmasabb embere, gróf *Hunyady* József és báró *Nagy Géza*, végül az audienciára rendelték. Ez utób-

biak között szinte nap-nap után ott találjuk a külügyi minisztert, nagyon gyakran a két miniszterelnököt, a közéleti hivatalok vezetőit, majd ezt, majd amazt a szakminisztert. E hivatalos kihallgatásokat nem tekinthetve, legalább tíz magánkihallgatás esik minden napra: diplomaták, politikusok, arisztokraták, nagyrangú katonák, gyárosok, földbirtokosok, művészek és más érdekes egyéniségek. Hogy a vezérkar főnöke minden nap, néha többször is megfordul a király dolgozószobájában, szinte fölösleges említeni. Az audienciák sokszor órákig tartanak.

Az etikett pontos időt szab az étkezésre, ám igen gyakran megesik, hogy az óra nem parancsol a legfőbb Hadúrnak, mert IV. Károly a megkezdett munkát nem igen szereti abanahagyni, rendes körülmények közt az ebéd félelgykor, a vacsora félnyolckor van s ha teheti, az ifjú uralkodó családja körében ül asztalhoz. Csak ritkán lehet olyan boldog, hogy gyerekeivel gondtalanul játszhatik, pedig ez a legnagyobb öröme.

A napi munka határidejét még kevésbé lehetne pontosan megmondani. Néha még tizenegy órakor, sőt éjjélkor is dolog mellett virraszt az agilis ifjú monarcha s hogy ilyen napi program mellett szórakozásra, pihenésre csak édeskevés idő kerül, szinte fölösleges mondani.

Nagyon sok királyt tönkre tettek már a besúgók, az intrikusok, a hízelkedők és a kegyencek. Károly király udvarában nem juthatnak szerephez ezek a felelőtlen elemek, uralkodónk nem a letapétázott ajtók mögötti suttogásokból informálódik országai állapotáról, hanem saját szemével, szívével és agyával folyton tanulmányozza az élet lüktetését, a közvélemény fellegjárását, az uralkodó eszmék terjedését és a népmozgalmakat.

IV. Károly király, az ifjúság szintiszta idealizmusával és kiváló bölcsességgel, meleg emberi szívvel és lelkiismeretes határozottsággal gyakorolja uralkodói

jogait és kötelességeit. Nagyratörő uralkodói terveinek megvalósulásáért, családjának boldogságáért imádkozik, dolgozik és küzdök minden hű alattvalója, hogy a népek nagy Istene és a királyok Királya áldja és segítse meg Őt minden törekvésében, hogy IV. Károly király nagygyá és erőssé tehesse Magyarországot és a szent király szavaival mondhasa az egész magyar nemzet:

— *Ha Isten velünk, ki ellenünk?*

A királyné

Zita királyné

A Szent-Jobb kápolnájában láttam először Zita királynét. A koronázási ünnep vigíliája volt. A szép, enyhe decemberi nap sugarai szűrődtek be a kápolna félhomályába, hol Zita királyné a magány csendjében imába merülve készült a szent áldozáshoz. De ez volt az ő készüllete a koronázáshoz is. Vigíliát, ünnep előtti virrasztást tartott, úgy, mint a magyar nép szokta megülni és várni az Urnak nagy ünnepeit. Szent István Jobbjának kápolnájában a Szent-Jobb előtt térdelve vette magához az Urat, hogy Krisztus testével és lelkével táplálkozva, maga is önmagát tudja majd adni a nemzetért.

Így tűnt fel előttem legegyszerűbben Zita királyné képe és hadd örökítem meg ezt a képet mások számára is, mert ez a legjobb és leghűbb képe Zita királynénak. Átsugárzik rajta egész lényének nemes vonása. Megismerszik belőle lelkének vallásos komolysága és fensége. Vésődjék bele tehát a magyar nemzet és nemzedékek lelkébe is!

De ennek a képnek a folytatása is épp oly fenséges. Hisz ez csak prelúdium volt ahhoz a fenséges cselekményhez, mely másnap játszódott le a budavári koronázási templomban a nemzet színe előtt.

A magyar nemzet királynét is koronáz. Olyan egyedül áll ez az alkotmányokban, hogy egészen különlegesen fejezi ki a magyar nép gondolkozását és fenkölt fel fogását a királynéi méltóságról. A nemzet Szent-István koronájának érintésével a királynét is közvetlen vonatkozásba akarja hozni a szent koronával, melynek a nemzet minden fia tagja s melyből egyedül árad minden hatalom, jog, méltóság még az uralkodóra, tehát felséges hitvesére is.

Zita királyné finom lelke megérezte ennek a gondolatnak fenségét és belsőségét s mikor tekintete először esett Szent-István misztikus erejű koronájára, elfogódott érzülettel nézte a szent ereklyét, de egyúttal élő hatalmát, melyből ezredévek tradíciója és a magyar királynéi méltóság száll reá. Szemének ragyogása szívének örömet hirdette, hogy dicsőségnek tartja a magyarok királynéjává koronáztatni. Vallásos lelkének alázata Isten kegyelmének is érezte e pillanatot. Áhítátán kifejeződött a lelke mélyéig ható tudat, hogy Isten házában az egyház szent olajkenete által isten kegyelme magasztalja fel kiválasztottjait. De maga körül látva a díszbe és pompába öltözött nemzetet, át érezte, hogy a koronázás ünnepe alatt egyúttal egy nemzet szent és magasztos érzelmeinek templomában is áll, hol a legelső magyar főpap által és szent szertártások között is maga a nemzet koronáz. A kegyelmet Isten adja, a koronát s a belőle szálló királynéi méltóságot a magyar nemzet. Zita királyné szubtilisan érzékeny lelkére magnetikus erővel hatott egy egész nemzetnek ily ünnepélyesen megnyilvánuló akarata és egyszerre egész lelkével összeforrott a magyar nemzettel, melyhez immár a szent korona által a királyival

együtt, mint a korona első és felséges tagja kapcsos lódott.

A korona fényével beragyogott királyi méltósággal vele járnak a korona iránti szent kötelességek is. Zita királynénál senki jobban és komolyabban nem érezte ezt a koronázási ünnepen. Messze a jövőbe tekintő és mégis közvetlen meleget sugárzó szemekkel nézte, hogy mint száll felséges urára a szent koronával együtt egy nemzet feletti uralkodás joga és gondja és tudta, hogy ezek terhének megosztása a hitvesre vár. S e kötelesség annyival nagyobb, amennyivel magasabban áll a királyi trón a polgár családi tűzhelye felett, pedig a hitvesi kötelességek már itt is szentek és nagyok.

De Zita királyné gyengéd, törekeny vonalú, de erős lelket ragyogó alakja már a koronázáskor úgy állt férjének oldalán, mint neki és a királyi jogarával kormányzott nemzetnek őrzőangyala. A magyar nemzet hozzá is van szokva, hogy a királynék asszonyi lelkének melegségében és megértésében virrasztó szeretet öröködjék a nemzet felett. A magyar királyné a nemzet Nagvasszonya is, ki egy szerető asszony éberségével viseli szívéen a magyar nép jobb sorsát, szebb jövőjét. Zita királyné azonnal hozzá is fogott a szeretet és a szénvédést enyhítő munka művéhez és a háborúban megszenvedett Erdély sebeinek gyógyítását és ez országrész felvirágoztatását királynéi gondjaiba vette.

Így Zita királyné lényének kiáradó szeretetével mindjárt megkezdte uralkodását a szíveken. Amint-hogy a királyné uralma a nemzetben a szeretet jogán történik. A királyné nem tesz esküt a koronázáskor a nemzet alkotmányára és tradícióinak tiszteletben tar-

tására, mint a király. A királyné esküje csak benn a szívben hangzik el, abban a szívben, mely hűséget esküdött felséges urának. Ez az eskü, melyben a kötelességvállalás époly szent és komoly, nem a magyar Corpus Juris-ba, hanem a hitvesi és királynéi szívbe van beírva. Zita királyné feltárta szívét. Mindenki olvashatja benne ezt a hitvesi és királynéi esküt, hogy felséges férjének gondjai megosztásával a nemzet feletti jótékony uralkodásban Isten és a nemzet előtt hív élettársa akar lenni. Mikor a hercegprímás a koronázási szertartás szerint vállára helyezte a szent koronát, vállára vette az odaadó szeretet kötelességeinek terhét is. Ezért is készült Zita királyné a koronázásra valóságos érzülettel, hogy a királynéi méltósággal annak kegyeiméit is vegye. Ezért fogadta a nemzettől örömmel, de az Ur oltára előtt alázatos lélekkel a koronát, tudván, hogy az Ur az alázatosoknak adja az ő kegyeimét.

A koronázási ünnepélyen ilyen kép vetődött lelkünk tükrére Zita királynéről. Meg kell örökíteni ezt a képet is, hadd ismerje meg erről a magyar nemzet Nagyasszonyát.

Volna még több, lélekbe vésődő képünk is Zita királynéről. Mindegyik azt mutatja, hogy jobb Nagy asszonya nem lehet egy nemzetnek. Mert a jó anya a legjobb asszony. Zita királyné pedig a legjobb anya. Kézen fogva vezeti és vezette a koronázási ünnepekre is fiát, a kis trónörököszt, hogy egy gyermeknek felejthetetlen benyomásait szívja tele lelkét, ki egykor szintén viselni fogja Szent-István koronáját. És nemcsak a látványos, gyönyörködtető ünnepekre vitte el, de ott ült ölében a kis trónörökös akkor is, midőn Károly

király először fogadta a nemzet törvényhozását a budavári trónteremben, hogy kijelentse, hogy kész letenni a koronázási esküt, hogy a magyar alkotmány szerint a szent koronával való megkoronáztatás által a magyar nemzet koronás királya legyen. Zita királyné a trónterem páholyába jött Ottó kis fiával, hogy vele együtt legyen jelen ez ünnepélyes kijelentésnél és egy anyának szeretetével, melyre a gyermek lelke is kinyilik, ültesse el a trónörökös szívébe ama érzelmek és gondolatok magvait, melyeknek gyümölcsei egykor a magyar nemzet számára fognak megérni. A gondos és lélekkel nevelő anyának már most oda irányul minden lépése, hogy fiát, kire nemzetek kormányzása vár, a legtisztább és legideálisabb kapcsokkal — egy gyermeki lélek tiszta emlékeivel — fűzze össze a magyar nemzettel. Maguk a nemzetek is nagy tradíciókból élnek, ezeknek eleven szelleme éljen a nemzet fejében is. Ez az igazán királynéi és mélységesen anyai gondolat nyer kifejezést Zita királyné cselekedetein és egész életén. Ezért valóban felséges asszony ő a magyar nemzet előtt. Királynéi koronájának ékességeit élővé teszik királynéi erényei. Ezért oly élő lesz is a szeretet a magva-
rok szívében Zita királyné iránt. Üde lelkének harmat ja szállt rá a magyar nemzet ezeréves érzelmeinek virágaira.

Azóta a Zita királyné iránti szeretet és hódolat — Zita királyné *ezen* önkezével ültetett virágai — eleven színekben és illatozva pompáznak Pannónia virágos kertjében.

Túri Béla.

A királyné családja és neve

A mosolygós egü Lucca mezőváros közelében, a *pianorei* villában született, 1892 május hó 9-én, Zita királyné. Olasz földön ringott selyembölcsője, de aranyos gyermekkorának és boldog ifjúságának legszebb napjait a Bécs közelében lévő *Schwarzauban* töltötte el.

Zita királyné, mint uralkodó családnál szokás, a keresztségben a következő mellékeveket kapta: Mária a Kegyelmek Anyja, Adelgunda, Michaela, Raphaela, Gabriella, Jozefina, Antónia, Lujza, Ágnes.

Édesatyja néhai *Róbert* páрмаi herceg és édesanyja ennek második neje, *Mária Antónia* braganzai hercegnő, portugál infánsnő volt. A páрмаi hercegi család a *Bourbon* francia uralkodóháznak olasz-spanyol oldalága. Ez az ág V. Fülöptől, XIV. Lajos unokájától ered és tagjai spanyol és szicíliai királyok és három nemzedéken át uralkodó páрмаi hercegek voltak. A királyné tehát Európa egyik legősibb uralkodócsalád] ából származik, amely rokonságban van csaknem valamennyi uralkodóházzal. A Habsburgokkal is többször házasodtak össze a páрмаi hercegek és hercegnők.

A bourbon-páрмаi család erőszakosan lett megfosztva trónjától. Az olasz félsziget évezredek óta a legmagasabb kultúra színhelye volt. Róma fénykora után is az emberi műveltség igen magas fokára jutottak az appenini félsziget kis tartományai. A legnagyobb erkölcsi és szellemi tekintélyhez jutott közöttük a pápai egyházi állam. Egy ország sem produkált annyi állam-

férfiút, művészt, tudóst, főpapot, szentet és nagy embert, mint Itália. A napóleoni császárok által hirdetett nemzeti eszmét, az angolok, franciák és az oroszok arra használták fel, hogy egymás ellen uszították a kis olasz tartományokat. A piemonti uralkodó család erőszakkal, összeesküvésekkel és forradalmakkal elrabolta Ausztriai-tói Lombardiát és minden előzetes szerződés ellenére bekebelezte az egységes olasz királyságba: Toszkanát, Pármát, Modenát, Szicíliát, Nápolyt, az Egyházi Államot és Róma városát is. így jutottak a királyné szülei Ausztriába.

A páрмаi és Habsburg család között régóta szívé-íves barátság és rokonság áll fenn. így Don Ferdinánd a második páрмаi herceg nőül vette Amáliát, Mária Antoniette nővérét, II. József császár felesége pedig Izabella páрмаi hercegnő volt.

A királyné édesanyja Mária Teréziának, Károly Lajos főherceg özvegyének nővére. Károly Lajos főhercegtől, aki testvére volt Ferencz Józsefnek, származott a második házasságból Ottó főherceg, a király atyja.

Mária Terézia főhercegnő tehát a királynénak nagynénje, a királynak mostoha nagyanyja.

A királyné atyjának első felesége Mária Pia Bourbon-Szicíliai hercegnő volt. Az első házasságból hat gyermek született. Az elsőszülött lett a páрмаi herceg. *Beatrix* hercegnő Conte Pietro Luchessi Palli neje, *Éliás* herceg Frigyes főherceg leányát, Mária Annát vette nőül. Mint vezérkari ezredes szolgál hadseregünkben és a háború egész tartama alatt a fronton van, *Zita* királyné a második házasságból származik. Idősebb nővérei *Adelheid* és *Franciska* zárdába vonultak és egész életüket a szegények szolgálatának szentelték, lemondván a világ minden hiúságáról. Húgaik: Antónia, Izabella és Henrietta édesanyjukkal Schwarzaúoan élnek. Fivérei közül az utóbbi időkben sokat emlegettük a 32 éves *Sixtus* herceget és *Xavér Ferencet*, akik

rajtuk kívül álló okok folytán a háború elején felajánlották szolgálataikat a genfi Vöröskereszt bizottságnak, ahol igen áldásos tevékenységet fejtettek ki a foglyok, sebesültek és rokkantak érdekében. *Félix* herceg arról nevezetes, hogy ő mentette ki Károly királyt az Isonzó hullámaiból, mikor a Torrente elragadta. Ő a 15. dragonyos ezredben szolgál és ott többször kitüntette magát, ugyancsak ebben az ezredben kapitány *René* főherceg, aki hősiesen vett részt az olaszok elleni offenzívában, Schwarzenberg herceg hős seregének a sorai-ban. Mindketten kitűnő gazdák és csak a háború alatt lettek önként katonák és tisztek a hadseregben. *Lajos* herceg még gimnáziumi tanulmányokat folytat. *Gaétan* herceg pedig még egészen gondtalan ifjú.

A királyné édesanyja *Mária Antónia* hercegnő, magas műveltségű, nagy tudású, rendkívüli intelligens ciáju, mélyen vallásos, jótékony és kedves nő, aki valóságos védőangyala az egész neunkircheni vidék népének. Különös gonddal és szeretettel nevelte fel gyermekeit. Most a háború alatt a rokkantügy és a népkonyhák szolgálatába állott. A schwarzaui gyönyörű-séges kastélyban a legideálisabb családi élet folyik. A szellem teljesen osztrák-német, ilyen volt a királyné nevelése is ifjú korában.

A pármái hercegi ág jelenlegi feje Henrik pármái herceg. A pármái hercegnők és hercegek közül *Mária Lujza* hercegnő *Ferdinánd* bolgár király első felesége volt. *Éliás* herceg *Mária Anna* habsburgi főhercegnőt. *Frigyes* főherceg leányát bírja feleségül.

Az uralkodói jogától megfosztott bourbon-pármái hercegi ágnek tehát jelenleg élő hercegei és hercegnői háromféle vonatkozásban vannak közvetlen rokonságban a Habsburg-házzal. *Frigyes* főhercegné leánya a sógornője az új magyar királynénak és *Péter Ferdinánd*, valamint *Lipót Szalvátor* főhercegnek felesége a legközelebbi rokonai *Zita* királynénak. Egyenes rokonsági kapcsolat van a spanyol uralkodói családdal és

ennek fejével, XIII. Alfonz spanyol királlyal, valamint Don Jaime és Don Carlos trónkövetelőkkel és további rokoni kapcsolat a bourbon-orleansi ág jelenleg élő tagjaival. Ezek között első sorban Clementina szászkóburg-gotai hercegnő gyermekeivel, tehát Fülöp szászkóburg-gotai herceggel, Klotild főhercegasszonnyal, József főherceg özvegyével és ezek gyermekeivel, valamint Ferdinánd bolgár királlyal.

A *Zita* név nálunk kissé szokatlan, még a kalendáriumokban is ritkán fordul elő. Csak a *Szettek Életében* van igen előkelő helyen. A *Zita* név a latin *Tacit a* rövidítése és azt jelenti: csöndes, hallgatag. Az olasz nyelvben tisztát és ártatlant jelent a *Zita* név. Még Olaszországban sem igen keresztelnek erre a névre leányokat, csupán Lucca tartományban használatos. Szent *Zita*, Lucca város védőszentje egyszerű, szerény szolgálóleány volt és 1212-ben, körülbelül akkor élt, amikor a tiroli szent Notburga. Szűz Szent *Zita* tizenkét éves korában szolgálni ment a városba egy Fatinelli nevű nobilehez.

Már kora reggel fölkelt, hogy a napi munka előtt ideje legyen elvégezni ájtatosságát a templomban és mise után jókedvvel sietett haza dolgozni. Békés csöndben telt el néhány éve, ám ekkor az Ur próbára tette a leányzó erényét. *Zita* hallgatag, csöndes leány volt, aki keveset beszélt. Ezt a szokását gazdája gőgnek és nagyozolásnak vélte és durván kezdett vele bánni. Szidta, ütötte, de *Zita* keresztényi türelemmel tűrt minden bántalmat. Néhány évig nagyon rossz sora volt szegénynek, de az Isten megjutalmazta kitartását. Az uraság belátta, hogy igazságtalanul bánik vele, a gyűlölet szeretetté változott, a megvetés csodálattá és a háziúr bizalma jeléül egész házának vezetését *Zitára* bízta. De a szentet nem tette büszkévé a kitüntetés és munkájának lelkiismeretes elvégzése mellett minden igyekezete azon volt, hogy gazdájának nyers természetét tőle telhetően enyhítse. Ha látta, hogy az ura

haragszik — lábai elé vetette magát és föl nem kelt előbb, míg az le nem csillapodott.

Zita huszonhét évet élt és halála előtt mindazt, amit kezemunkájával alkotott és megtakarított, a szegények számára hagyta. Halála pillanatában szokatlan csillag jelent meg az égen, azért ábrázolják a művészetben egy kút mellett állva, vödörrel a kezében, feje mellett ragyogó, fényes csillaggal.

Az 1282. év április 27-én halt meg és minthogy sírja fölött sok csoda történt, az 1580-ik évben földi maradványait nagy ünnepséggel vitték át Luccába Szt. Flavian templomába.

Szent Zita éppen névünnepe, *április 27-én*, ifjan halt meg. Haldoklása percében egy kilenc sugárú, fényes csillag tűnt föl Lucca fölött, s mint a krónika írja „*messze bevilágítá fényével az égboltozatot . . .*“ Kevésssel halála után, sírjánál mindenféle csodatételeket tapasztaltak. Bénák egészségesek lettek. Vakok visszanyerték szemük világát. Ezeket a csodákat egy, a Fatinnelli-családból való jegyző, mind szorgalmasan fölíro-gatta s a luccai tartomány lakossága máig áhítatos körmeneteket rendez jötevő, szerény védőszentjének sírjához.

A kis talián szolgáló kedves, bájos nevét most egy hatalmas nagy birodalom ragyogó szépségű, ifjú császárnéja és királynéja viseli.

Lucca városa mellett, ahol a szent test eltemetve nyugszik, emelkedik a pianorei fejedelmi kastély, amelynek fala között Zita királyné született. Lehet, hogy ez a körülmény adta a hercegi szülőknek a gondolatot, hogy újszülött lányukat a szent cselédleány nevérol kereszteljék el. Gyönyörűen írja erről az aranytollú *Prohászka* Ottokár püspök:

„Szent Zita szerény cselédleány volt s ezen hivatásának teljesítésében a tökéletesség oly fokára emelkedett, hogy az egyház szentjei közé sorozta s oltáraitra emelte, felséges és világgraszoló magyarázatául az Üd-

Zita királyné

A királyi gyermekai : Ottó, Robert, Felix és Etelka.

Után nézz meg a magyart!
Király

Ö Gfelsege a Királynénak, e mű számára adományozott kézirtala

vözítő ama szavának, hogy „nem azért jöttem, hogy nekem szolgáljanak, hanem azért, hogy én szolgáljak.“ Ugyanis a szellemi kiválóságnak s a lelki fölénynek, főleg pedig a legszebb s legnemesebb lelkiségnek, a szeretetnek az a sajátja, hogy mindig ad s ki nem fogy. — hogy egyre többet ad s magát is odaadja, tehát szolgál! Minél hatalmasabb s izzóbb a szeretet, annál inkább ad, segít, gyámolít s melegít, annál inkább szolgál, mint ahogy szolgál a nap az égen a fagyos földnek meleggel, szépséggel, virággal s illattal: így szolgál a szeretet is.

Zita királynék is a jótéteményeket nyújtó könyörületnek hatalmával a szívet s lelket s életet megosztó szeretetnek varázsával, a mindenkin segítő s mindenkinnek szolgáló szeretetnek szilemében jött hozzánk s így Erzsébet helyett, Erzsébet szívével szerető királynőnk lett, ki nevével is a szolgáló s épp ezért hódító szeretetre emlékeztet s e szeretet erejében akar köztünk élni s a mienk lenni.“

A koronázás óta nálunk is kedves név lett a *Zita* név és egyre sűrűbben fordul elő, hogy újszülött leánygyermeket Zita névre keresztelnek. Különösen a harctérről hazajövő hősök adják ezt a nevet „hadileánykáiknak.“

Mennyi finomság, mennyi költészet van abban és mily mély jelentősége van annak, hogy a mi koronás királynék egy szentté lett cselédleány nevét viseli. Az egész családnak mélységes keresztény alázatosságára vall ez a névválasztás és Zita királyné egész nevelése is ebben az irányban történt. Miként a Boldogságos Szűz Mária az Úr szolgáló leányának mondta magát, Zita királyné is *a nép* ügyének- szolgálataiban áll és jelszava: „Nem nekem, inkább nektek!“

Ha a levantei Riviérán, Genuából Pisa felé utazunk, akkor a carrarai márványbányák meredek szikláit elhagyva Pietrasanta és Via Reggio állomások között, a síkság fölött magasan kiemelkedve, pálmaerdő-

ben és olajfák között feltűnik egy toszkániai stílusban épült kétemeletes gyönyörű villa, ez a szülőháza a ma-«var királynénak. A kastély mögött az emelkedő dornbókon két bájos helység fekszik: Monteggiori és Santa Lucia, amelyeknek művészi tornyai festői látványt nyújtsanak. A kastély bejárata műremeke az olasz műiparnak. A park egyik oldalán pálmafák, a másikon rózsaeerdő. A ház asszonya, Mária Antónia, a királyné anyja paradicsommá változtatta ezt az amúgy is kies helyet. A kert színpompája, virágillata és isteni csendje a világ legszebb helyeihez hasonlóvá tette a pianorei tusculanumot. Az ablakokból és a terrasról mesés kilátás nyílik a síkságra és a folyton váltakozó színekben pompázó tengerre, amely a változó világítási viszonyok szerint, hol ezüstfehér, hol pirosan aranyos, hol sötét zöld és haragos-viola, hol kék és sárga. Tiszta téli estén, ha a nap korongja elmerül a tengerben, még a korsikai hegyek körvonalai is ide látszanak. Csak el kell képzelni ezt a tündéri helyet egy májusi szép este*n*, mikor a csalogányok szólnak, a szentjános bogárkák fénye pislog az illatdús növényzet között és a hold sugarai bujkálnak a pálmák, mimózák, magnóliák, olaj és narancsfák levelei között, és az olasz csillagos ég szépsége, mint gyémántokkal kitűzdelt palást ráborul erre a földi édenre.

Ebben a tündérpalotában szent Zita napján és karácsony estéjén vendégül látták a környék szeges nyeit, akiket a hercegi gyermekek Zitával az élükön szolgáltak ki.

1888-ban Mária Terézia unokája. *Róbert* pármái herceg, a mi királynénk atyja, a régi kastély mellé egészen új szárnyat építtetett, amely vetekedik szépségben a régivel. A villa tele van műkincsekkel. A legértékesebb, szinte megbecsülhetetlen drágaság egy gobelin, amely XV. Lajos koronázását ábrázolja. A pianorei házikápolna világhíres, Murillo Madonnáját ábrázoló oltárképéről és a tabernaculum ajtajának Benve-

nuto Cellini ezüst reliefjéről. Ez a gyönyörtanyája az isten szépséges világának, ahol a természet és a művészt versenyzik egymással, amelynek még a klímája, is egész éven át egyenletesen kellemes, a mi királynénknak a szülőföldje. Ennek az örökké mosolygóegű szép tájnak a verőfénye aranyozta be Zita leányilekét és ennek a varázslatos szépségű otthonnak a bájos hangulata adta meg a pianorei hercegkisasszony kedé-Ivének meleg alaptónusát. Zita hercegnő, aki Nap-sugár hercegnőnek hívtak testvérei, még ebben az édenben is fokozni tudta a szépséget, a bájat, a kedvességet a maga nemes egyéniségének mindenkit lebilincselő varázsával. Úgy járt-kelt mosolyogva a pálmák alatt és az ibolyák között, mint egy százszorszép tündérkisasszony. Nem csoda, ha Károly király rajta felejtette a szemét...

Zita hercegnő nevelése

Maria Dalla Rosa grófnő volt *Zita* hercegnő első nevelőnője. Ő írja róla, hogy a kis hercegnő még tízhónapos sem volt, mikor már zengzetesen beszélt az olasz nyelvet. Aranyos kis teremtés volt a piciny *Zita*. Szőke haj fürtői pompásan állottak neki. Minden mozdulata olyan kecses volt, hogy szoborba lehetett volna vésni. Kétéves korában már pompásan társalgott a vendégekkel. A pianorei gyermekszobában is hangos gyermekjáték folyt. A fiúk és lányok folyton katonásdit játszottak és mindegyiknek meg volt a maga katonai rangja. Persze a kis *Zitát* is hívták, hogy tartson velük, de ő nem szerette a katonásdit.

— Én csak egy kis mama akarok lenni! — mondotta testvérekének és el nem hagyta volna soha szép babáit és kedves cicáit, amelyeket folyton öltöztetett. Mikor öt és hétéves lett, a család mulattatására kis színdarabokat tanultak be a hercegi család gyermekei és mindig a kis *Zita* volt a fiatal műkedvelők primadonnája.

Már mint kisleány is nagyon melegen érdeklődött *Zita* hercegnő a szegények sorsa iránt. Alig, hogy felcseperedett, házról-házra járt nevelőnőjével a szegényeket, betegeket, öregeket látogatni. Kis bakfis volt még, mikor karácsonyi ajándékuul csak egyetlenegy dolgot kért a Jézuskától, egy varrógépet, hogy azon ruhát tudjon készíteni a szegény gyermekeknek. Mindig azt mondotta, hogy csak akkor van teljes értéke a jótékonyáságnak, ha nemcsak vagyontöbbletünkből jutta-

tunk morzsákat a nyomorultaknak, hanem személyes áldozatot is hozunk embertársaink javára. A szegény gyerekeknek szánt karácsonyfát ő maga díszítette fel és szép énekeket énekelt vendégeinek.

Séta közben Zita hercegisasszony gyakran szóba ereszkedett a község gyermekeivel és elkérdezősködött náluk családi állapotuk felől.

—Jobban van-e már a kis nővére, aki beteg volt?

—Felgyógyult-e már a mamája?

—Írt-e már a bátyja a városból? — és ehhez hasonló kérdésekkel ostromolta azokat, akikkel az utcán összekerült. Ha valami olyat hallott, ahol segítségre volt szükség, akkor ezért közbenjárt édesanyjánál és bizony nagyon sokszor személyesen vitt orvosságot és ételmet különösen a beteg édesanyáknak és gyermekeknek.

Életének egyik fénypontja volt Zita hercegnő *első áldozása*, amelyre megható ájtatossággal készült. Mindig nagyon buzgó volt hitéletében és nemcsak formalizusból állott a vallásossága, vagy sekélyes érzelgősségből, hanem öntudatos, élő hitből, amely folyton arra készítette, hogy még a legcsekélyebb hibáktól is mentes legyen.. Veleszületett udvariassága és szeretetreméltósága miatt mindenki rajongott érte, aki közlről ismerte. Szorgalmassága és játszi tanulékonytsága nagyon könnyűvé tették nála a nevelőnök munkáját. Amilyen szép volt, olyan jó is volt.

Tízéves korában meg kellett válnia Zitának virágaitól és babáitól, hét hosszú évre elvitték tanulni a zárdába. Európa valamennyi koronás asszonya közül Zita királyné végezte a legkomolyabb tanulmányokat. Először a szalezianus apácák híres zangbergi intézetébe járt hat évig, Felső-Bajorországban, azután *Wight* angol szigeten lévő kolostorban.

A zangbergi nőiskola egyike a kontinens legelőkelőbb és legkiválóbb nevelőintézetének. Eredetileg a bajor királyok kastélya volt, akiktől gróf Geldern vette meg, aki később a szalezi szerzetesnőknek engedte át

zárda céljaira, akik előkelőbb családok leányai részére nyitottak ott felsőbb iskolát internátussal. A belga királyné, a bajor trónörökösne, a német és osztrák arisztokrácia sok kiváló hölgye nevelkedett itt. Az intézet, amely gyönyörű park közepén épült, a modern pedagógia egyik büszke műhelye. A tanrendje igen praktikus és igen magas színvonalú. Művészettörténet, zene, természettudományok, modern nyelvek képezik az oktatás főanyagát. Nagy súlyt helyeznek a kézimunkákra és a háztartásbeli oktatásra is. Nem parádéra nevelnek ott, hanem az életre. Foltozni és stoppolni éppen úgy kellett tanulni a hercegnőknek, mint zongorázni és számolni. Zita hercegnő rendkívüli nagytehetségű tanuló volt. Az irodalom- és művészettörténetből érte el a legszébb eredményt. Megtanult azonban zongorázni és orgonálni is, még pedig olyan tökéletesen, hogy a schwarzaui kápolnában leánykorában ő énekelt és orgonált a mise alatt. A zangbergi internátusban azonban vígan tornásztak és táncoltak is a növendékek és Zita hercegnő ügyes és kecses táncosnő lett, aki később a bécsi házibálokon nagy feltűnést keltett. Amilyen kitűnően tanítanak a zangbergi apácák, éppen olyan praktikusan nevelnek is. A főelveik: jámborság, kötelességtudás, a szülők tisztelete, hasznos erények, készségek és ismeretek elsajátítása és egyenes, nyílt jellem fejlesztése.

Zita hercegnő nagyon jól érezte magát Zangbergben. Iskolatársnőivel igen bensőséges barátságot kötött, amelyet a tanulóévek elmúltával sem szakított meg. Mikor egyik bizalmasabb tanulótársa trónralépte után „magázva“ írt neki, megkérdezte tőle levélbelileg, hogy mivei bántotta meg, hogy a tegezést abba hagyta. Régi tanítónői iránt igen mély hálával van eltelve a királyné. A zangbergi tanévek vége felé kapta Zita a szomorú hírt, hogy édesatyja, Róbert herceg 1907. évi november 16-án meghalt Pianorében. A nagy csapás mélyen lesújtotta a hercegkisasszonyt, aki eddig csak az élet verőfényes oldalát ismerte. Atyja halála után Don Alfonz

Bourbon herceg, a párbajellenes mozgalom vezére, lett a Zita gyámja.

Az 1908. év őszen hagyta el a pompásan fejlődő hercegnő Zangberget. Úgy társnői, mint tanárnői fájó szívvel búcsúztak tőle. Iskolai irkáit és más emlékeit sokáig őrizték, de mikor menyasszony lett, akkor Zita hercegnő saját maga megsemmisítette őket.

Ezután egy évig a Szent Benedek-rendű apácák kolostorában, a Rydében lévő Szent Cecil angol apát-ságban járt egy évig a felső leányiskolába, ahol a híres solemesi zárda szerzetesnői telepedtek le Franciaországból való kiűzetésük után. Ezek az apácák többnyire kiváló zeneművésznők és legtöbbjük irodalommal is foglalkozik.

Itt volt a nővérek között 1897 június 13-tól kezdve Dom Miguel portugál király özvegye is, aki nagyanyja volt Zitának. A valamikor büszke és ragyogó királyasszony, mint szerény szerzetesnő fejezte be életét a zárda csendes magányában. Királynénk nagyanyja magas kulturájú és kiváló lelkületű hölgy volt, aki igen nagy hatással volt kedves unokájára is. Zita olyannyira szerette nagymamáját, hogy leánykájának is az ő nevét adta. A királynénak két nővére szintén belépett a szerzetbe. Rydében főképen történelmet, bölceletet és latint tanítanak. Ezekben is nagy előhaladást tett a tanulékony hercegnő, aki még most is sokszor emlegeti, hogy mennyit köszönhet ennek a páratlan iskolának.

Gondos, körültekintő és mélyreható volt Zita királyné nevelése. Édesanyja, nagyanyja és tanárnői buszkék lehetnek méltán munkájukra. Királynőt neveltek Zitából a szó legnemesebb értelmében, nagytudású és nemeslelkű királynét, akinek műveltségénél csak egyszerűség és szívjóságánál csak szerénysége nagyobb.

Zita hercegnő boldog ifjúsága

Zita hercegnő és Károly főherceg már mint gyermekek többször találkoztak a játékszobában és ideális vonzódásuk egymáshoz olyan korban kezdődött, mikor előttük az élet még titok volt és a gyermeki ség öntudatlansága aranyköddel fedte be az élet komoly, nagy problémáit. A schwarzaui, az augarteni, a franzensbadi szalonokban és parkokban való ártatlan, játszi gyermekbarátság szent emlékei fűzték a rokon-érzés első rózsaláncait az ifjú pár között. Mint egy szép hajnali álom, úgy él ezeknek a boldog időknek, az aranyifjúság korának felejthetetlen emléke a király és királyné szívében, mikor mindkettejük lelke még nem volt megterhelve az élet gondjaival és idealizmusuk szárnyalva vágyakozott a magasságok felé. Az ő lelküket sohasem öntötte el a világ zavaros árja. Szent tűz tiszta lángja lobogott mindkettőjük szívében. Az igazságot, a tisztaságot, a gráciát, a kedveséget és a szépséget keresték a boldogság kútforrásainál. A nemes gyermekbarátság boldog, szerencsés és csudás hűséggé változott. És a zsenge ifjúkor tavaszi napjaiban kifakadtak a szeretet rózsabimbói és fellőbogott a szent szerelem tiszta oltártüze is holtomiglan és holtodiglan.

Az ifjú pár regénye Franzensbadban kezdődött. Mária Terézia vendégei voltak az ifjak, mikor a tiszta szerelem varázsütése először dobantotta meg szívüket. Másodszor a bécsi Augartenben találkoztak, a király anyjának mesés szalonjában és körülöttük még

senki sem sejtette, hogy az ő lelkeik már akkor is együtt vannak, mikor távol vannak egymástól. Harmadszor Mária Terézia vadregényes erdei lakában találkoztak Stiriában és az alpesi táj üde szépségében és az erdő méla csendjében eszméltek arra, hogy nekik az *élet* útait közösen kell végig jármok, mert őket a jó isten egymásnak teremtette.

Következett az első udvari bál a Hofburgban, ahol Károly főherceg már gavalléros szeretetreméltósággal tüntette ki Zita hercegnőt. A környezet előtt derengeni kezdett a szép valóság. Egy magasállású személyiség, aki teljesen bírta a főherceg bizalmát, felhívta különös figyelmét táncosnőjének bájos egyéniségére.

— *Óh, a hercegnő nekem nagyon régen tetszik már!*
— volt a határozott felelet.

A szíve tehát választott már. Édesanyja gyöngéd, szeretettel figyelmeztette, hogy eljött az idő, hogy életársat keressen magának. Károly főherceg egyetlen szóval válaszolt:

— *Zita!*

Mária Jozefa személyesen kérte meg Zita hercegnő kezét fia számára édesanyjától, Mária Antóniától. A kedves válasz gyors szárnyakon megérkezett. A szerény pármái ibolyát keblére tűzte a daliás Habsburglovag. Soha talán még idillikusabban és gyöngédebben nem kötöttek frigyét a trón magasságában.

Zita hercegnő otthonában, Pianoreban volt az eljegyzés, a hercegnő édesanyjának névünnepén, szent Antal napján. Innen csakhamar felutaztak a Schwarzauban levő kedves kastélyukba. A menyasszony és vőlegény itt élték át ifjúságuk legszebb idejét.

Schwarzau, a Párma-Bourbon-csaiád kedves otthona, szintén dúsan meg van ajándékozva a természet szépségeivel és a művészet remekeivel. Az ősi kastély Fischer von Erlach mesterműve. Köröskörül gyönyörű hegykoszorú övezi, a Wand, a Rax, a Paff, a Semmering és a magyar határra nyúló Rozália bér-

cei néznek a kies völgybe. A parkban édeni nyugalom; gyönyörű fasorok, színpompás virágágyak dicsérik Róbert herceg fejedelmi ízítését. A család birtokában még nem régen van Schwarzau, de a kastélyon meglátszik, hogy századok óta királyok laktak benne. A kastély első terme barock-stilben van berendezve. Minden bútor, váza, kép és szobor úgy áll ott, mint ha örök idők óta ott lett volna a helye. Az ódon asztalon a legmodernebb folyóiratok, könyvek és újságok. Ez a társalgó és pipázó. A család az emeleten lakik. Az ebédlőben sokszor húsz családtagnak van terítve. A szobák díszes egymásutánjában különösen feltűnik szépségével, régi képeivel és többszázados vellenci lusterével a vörös szalon. Róbert hercegnek, a ház elhunyt gazdájának dolgozó szobája kegyeletből még ma is érintetlen. Az íróasztalon úgy áll minden, mint ahogy a ház ura elhagyta, mikor utoljára dolgozott rajta. Kedves emlékek vannak itt a herceg szentföldi zarándok útjáról. A szobában köröskörül könyvszekrények a legértékesebb szépirodalmi és tudományos művekkel, ízléses díszkötésekben. A szoba díszét a családi fényképek képezik. Róbert herceg rajongott gyermekeiért és Zita a kedvesek legkedvesebbike volt. Hasonló szépek a japán szoba, az intim sarkokkal berendezett lakályos hálószoba. Az egész házon meglátszik a családanya gondos keze, pompás műízlése és fenkölt szelleme. A könyvtár és a házikápolna, amelyben királyunk esküvője is volt, mind azt mutatják, hogy itt egy magas kultúrájú, élő hitű, történelmi nagy hagyományokon fölnevelkedett család él.

Amilyen csöndes volt az élet Róbert herceg halála után Schwarzauban, olyan sűrű vendégjárás és víg élet következett az eljegyzés után. A „brandeisi drago-nyoskapitány“ gyakran meglátogatta szépséges aráját. Zita hercegnő egy szép paripát kapott vőlegényétől és csakhamar bátor, ügyes és szenvedélyes lovasnő lett

belőle. Vadászni is gyakran jártak együtt az ifjú jegyesek Reichenau és Sankt Jakob vidékén.

Zita menyasszony korában igen egyszerűen járt és öltözködött. Rendesen kalotaszegi blúz és szürke alj volt rajta, úgy nézett ki a jövődő császárné és királyné, mint ahogy a Marlitt-regényekben a „házikisasszonyok“ vannak leírva. Ez azonban nemcsak külső látszat volt. A boldog menyasszony jobbkeze volt a háztartás vezetésében is édesanyjának. A park közepén van egy fakunyhó, jobban mondva tiroli stílű blokkház, amely a hercegnő kedvenc tartózkodási helye volt, itt fogadta vendégeit.

Mikor a zárdából hazajött a hercegnő a mamához és férjhezmenni készült, nagyon sokat sürgött-forgott a konyhában. A személyzet egészen elbámult, mikor az eljövendő királyné nekiállott a munkának és saját maga főzött vőlegényének és testvéreinek. Azt hiszem, soha sem evett a király ízesebb falatot, mint amit menyasszonya készített számára. Mondják is a beavatottak, hogy ilyenkor minden tálat üresen vittek ki a hercegi asztalról.

Minden kedélyessége mellett igen komoly életfelfogása volt Zita hercegnőnek, ha a személyzettől túlságos sokat követeltek mások, mindig védte őket:

— Az Isten szerelmére, az emberek még sem gépek!

Máskor bizonyos körök túlzó luxusáról és gyakori dorbézolásáról folyt a szóbeszéd a társaságban.

— Ezek a jó emberek nem tudják, hogy nem a multság kedvéért vagyunk a világon! — volt a hercegnő éles Ítélete. Azonban soha senkit meg nem bántott és ember még nem látta haragudni. Nemes lénye és jelleme sok tekintetben teljesen az édesanyjáé. Pompás humora van. Szellemessége közismert. Nagy műértő, a művészetek lelkes mecénása. Vőlegényét születésnapján saját magáról készített találó karikatúrával lepte meg. Különösen kedveli a királyné a klasz-

szikus zenét, az ó-francia egyházi énekeket és a kucruc nótákat.

1911 október 21-én volt a főhercegi pár esküvője Schwarzauban, amelyről már részletesen írtunk könyvünk első részében, valamint a nászútról, a mézeshe-tekrői és a házasságuk első boldog éveiről is. Zita mint fiatal asszony mindenkit lebilincsel utolérhetett len kedvességével és figyelmességével. A főhercegek családi élete zavartalan boldogságban telik el.

A házasság szentségét megbecsülik a fenséges hitvestársak, mint az életboldogság örök tiszta forrását. Ők tudják, hogy a házasság nem magánügy, sem a magánember, sem az uralkodó számára. A család intézmenye a társadalom, az állam és az emberiség jövőjének a virágzó veteményeskertje. Király és királyné szent hivatásnak tekintik a szülei tisztet és példát mutatnak az apai és anyai kötelességek teljesítése terén. Mintaszerű családi tűzhelyük és példás házastársi viszonyuk a népek millióira nézve nagy erkölcsi ki-hatással van. Ha valaha igaz volt a szóbeszéd, hogy a házasságok az égben köttetnek, akkor ez áll első-sorban a mi királyi családunkra, amelynek szent fri-gye a hitvestársi és szülői erények pompázásának sza-kadatlan láncolata. Az ő tűzhelyük puha fészek, me-leg otthon, erős vár és tiszta szentély, amelynek oltá-rán sohasem alszik ki az önfeláldozó szeretet lángja.

A király és királyné példás házaselete már önmaga-ban fontos és áldásdús kormányzati politika, mikor a családi erények kultuszát olyan veszedelmesen rontja a modern materializmus és léha közerkölcs szennyes áradata.

Károly király és Zita királyné boldog szerelmének virágos kertjében csakhamar meghozta a gólya az első gyönyörű fiút, *Ottót* és a tavaszi ábrándok és tündér-mesék ibolya-hercegnőjéből éppen olyan jó édesanya lett, mint amilyen százsorszép menyasszony volt. Fe-hér leányszobájának minden szép álma beteljesült: Ma

már öt édes királyi gyermek tavaszarcú anyja és Édesanyja lett az egész magyarságnak is, mióta Szent István koronája a nemzet szívének trónjára emelte.

Zita királyné Magyarország Nagyasszonya lett. Anyai szívében helyet kér az ezeréves magyar nemzet is. Aki úgy tudja szeretni királyi urát és gyermekeit, az bizonyára a magyar népre is kiterjeszti édesanyai szívének szeretetét. A szeretet annál nagyobb, minél jobban elosztják. Az egész magyar társadalom poétikus szószólója volt a koronázás napjaiban *Samassa-Désy Annie*, aki a következőket írta:

„Bizalommal és szeretettel kér a magyar nemzet Zita asszony, szépséges királyi ibolyánk, légy a magyarok virágszála, tavasza, jóságos szerető anyja. Hű gyermeked lesz a magyar, nem fog soha bánatot, gondot okozni. Meleg a szíve, mint délszaki nap. Meleg és büszke. Boldog, amikor szerethet, hálás, ha szeretik. Egyenes növésű, őszinte érzésű, nyílt tekintetű, szabadságszerető, nagylelkű, bátor gyermek. Bölcsőjét aranykalászos rónán délibáb ringatja. Házának küszöbét két tenger nyaldossa, fedelét kárpáti fenyőkből emelte Isten keze magasra. Tejből, mézből van folyója, Tokaj borából folyékony topáza. Van büszke paripája, sarkantyús csizmája, bánatos nótája, csókos jókedve, minden jóért, szépért hevülni tudó lelke, király ért-hazáért omlani kész vére. Vannak sebei, vannak emlékei, vannak reményei, vannak álmai. ..

Vannak nagy, sötét gondjai, vannak mosolygó ábrándjai. Vannak hímes szőnyegek, vadvirágos rétjei, lombos, madárdalozó erdői, amelyeknek ibolyái ezentúl Neked nyílnak Pármai Ibolya, magyarok Tavasza!

Lásd, ez az ezeréves magyar nemzet, amely idők viharával, zúgó fergetegek villámcikázásával, idők őriésével, századok múlásával, balsors rozsdájával, ellenségek tengerével, bátran, büszkén szembenézett, úgy közeledik Feléd, mint egy bizalommal teljes gyermek.“

Mint *Zita királyné* hitvesi hűsége és anyai szere-

tete, olyan mély és igaz szívében a magyarság megbecsülése. Bárcsak imádkozhatna le az Égből minél előbb a háború végét, hogy jöhetne minél előbb, minél gyakrabban és minél hosszabb időre hű magyarjai közé, hogy családi nagy boldogságát fokozva, körülvegyük a magyar királyi családot szerető hűségünk minden lelkesedésével és a pianorei, schwarzaui, wartholzi, brandeisi és kolomeai örömnapok után, a budai vár pazar termeiben és a gödöllői kastély idillikus magányában, a magyar vidék tiszta légkörében életre hívjuk a magyar királyi udvartartásnak a történeti homályban de rengő fényét és szépségét, hogy így teljessé váljék nemzeti életünk.

Azt szeretnők, hogy minél előbb múljék el a világi háború és hegedjenek be a nemzet sok sebei és a mai gyászos idők helyett éljük meg újra azt a boldog időt, mikor magyar udvari élet fényes pompája tölti be szép Budavárát és a magyar király és magyar királyné dicsőségéről, hatalmáról és boldogságáról beszél majd az egész világ.

Nagyon találóan írja erre vonatkozólag *Dobay* István a következőket:

„*Magyar udvar!*... Fény és pompa, öröm és boldogság nekünk. Mert roppant hatalma és gazdagsága van a magyar királynak Budán, ahol Nagy Lajos lakott és Mátyás az igazságos, ahol Róbert Károly Magyarország hercegének mutatta be fiát az egybegyűlt idegenek előtt. Az egész világ tisztelte és bámulta Szent István örökösét a vén Duna tükreben büszkélkedő királyi várban és külföldi fejedelmek gyermekeiket küldték el hozzá lovagjátékokban edződni, erkölcsökben finomodni. Históriai nevek udvaroltak felségének, körülötte forgolódott a nádor, az országbíró, a tárnokmester, a főasztalnok, — és királyi nemesek voltak az étekhordók is a királyi asztal körül. És sem főúrnak, sem köznemesnek nem volt igazabb öröme, mint ha véreinek vére az udvarba juthatott apródnak, szépséges

magyar dámák uszályhordozójának. Volt-e valaha festőibb csoport a magyar udvarhölgyek társaságánál, mely mint eleven koszorú fonta körül a királyné felséges alakját. Szép asszonyok és lányok, a legszebbek Európában, trónoltak a lovag játékok tribünjein és résztett a boldogságtól a győztes dalia, ha alabástrom kezükből a pálma intett feléje.

Szemképráztató a múlt képe és én, késő századok álomlovagja ezt a képet látom magam felé közeledni IV. Károly és Zita koronás glóriájában. Ma még álom, de holnapra kelve édes, eleven valóság lehet, hiszen egymás oldalán állunk a nagy küzdelemben és nem volt soha alkalmasabb idő, hogy király és nemzet jobban megértse egymást, igazabban egymásra találjon.

IV. Károly biztató ígérete cseng felénk, hogy *uralkodásában az esztendő egyik részét nálunk fogja tölteni*. Lesz tehát újra magyar udvar és udvartartás Buda fejedelmi falai között és magyar dicsőséget szomjazó lelkünk előtt gyönyörű képe nyílik a jövőnek, mely az öröm tiszta szivárványán tengernyi vágyat hidal át a ragyogó múltba és sok titkos remény virágát nyitja ki szívünkben.

Szóljak róla, hogy mit várhat ettől *a magyar művészet és irodalom?* Magyarázzam, hogy *királyi ebédek és udvari bálók* ragyogó egymásutánja mit fog jelentem a magyar társadalmi életben? Mindnyájan érezzük és tudjuk és én még ma csak álomlovag vagyok izzó vérzivatarban, de szemeim előtt kelevézzel küzdő daliák robognak a budai tornán és Tokaj nektárja csillog drága kelyhekben. És a Vértes vadonjában, Mármaros rengés tegeiben is királyi vadászokat látok, hallom a hallali kürtjét, békés, boldog időkben harcok trombitája után. Mert béke lesz újra a világon és akkor eljönnek majd a világ fejedelmei és meghajtják fejüket a magyar királyné előtt.“

Portrait of Queen Zita
1914, June 20
Vadász

Zita királyné

Vadász rajza

Zita királyné és a magyarság

Őfelségének, a királynénak a megkoronáztatásáról már megemlékeztünk, külön ki kell azonban emelnünk a magyar női társadalomnak első tisztelgését Zita királyné előtt. Az előkelő és fényes küldöttség ünnepi szónoka *Auguszt*a főhercegnő volt, aki ezt az alkalmat felhasználta arra, hogy „*az arany magyar szívet*“ különös kegyeibe ajánlja az új királynénak. A magyarság lángoló szeretetéről tett tanúbizonyságot *József* királyi herceg neje, mikor a hallgatóság örömkönnyei között a legelőkelőbb magyar nők élén a következőket mondotta a koronázási díszruha átadásakor:

— Engedje meg Felsőged, hogy úgy a magam, mint pártkülönbség nélkül valamennyi asszony nevében átnyújtsam a koronázási ruhát, amely csodás módon és meseszerű pompával készült s amelyet tiszteletünk és szeretetünk szimbólumaként szeretettel hímeztünk gazdagon. De nemcsak egy mulandó ruha átadására jöttem el, oh Királyné- elhoztam íme egy egészen más kincset is, amelyet évek során át őriztem, egy kincset, amelyhez hasonló nincs- vedd át ezennel azt: az egész nemzet végtelen szeretetét- *vedd át a hagyományos arany magyar szívet, zárjad azt a Te szívedbe, oh ifjú Királyné és légy jó hozzájuk. Én megtanultam szeretni és becsülni ezeket a hű magyarokat a mostani nehéz időkben- én imádtam őket hibájukkal és erényeikkel egyetemben, mint ahogy csak anya a gyermekét szeretheti- én úgy gondoskodtam férjről és fiúról, akik a harcmezőn*

vannak, mint ez ország minden asszonya, én velük szenvedtem, én velük örvendeztem. Éljen! Éljen a Királyné!

—Leírhatatlan volt ennek a szép beszédnek a hatása.

Hasonló nagy történelmi jelentősége van annak a beszédnek is, amelyet gróf *Apponyi* Albert mondott a királyné előtt a *Pro Transylvania* egyesület alakuló-díszgyűlésén. A magyar királyné magasztos hivatásáról fenségesebb gondolatokat és ragyogóbb szavakat seholsem hallottunk és olvastunk, méltók e mondatok arra, hogy magasztos tartalmuk a nemzeti tudat közkincsévé váljanak, azért felvettük könyvünkbe is.

Miután Zita királyné megnyitotta a díszgyűlést és isten áldását kérte az egyesület nemes munkájára, gróf *Apponyi* Albert a királyné trónszéke elé lépett és a következőket mondotta:

Császári és királyi Felség!
Legkegyelmesebb Királynénk!

Koronáztatásának előestéjén teszi Felséged a koronát a szeretetnek egy munkájára, amely az egész magyar társadalmat sorakoztatja hazánk gyöngyének, a szenvedő Erdélynek fölsegítésére, elpusztult erdélyi falvak helyreállítására, kétségbeesett erdélyi anyák vígasztalására, veszendő erdélyi gyermekek megmenntésére. Soha és seholsem sikerült az embernek az egyéni és társas életet jogi szabályokba önteni. A szabály merev. Kell tehát, hogy kívül más erő is működjék az emberi társulásokban. Ez az erő a szeretet.

De hol és mikor volna erre nagyobb szükség, mint az uralkodó és népe egymáshoz való viszonyában?

Nemzetünk géniusza pedig a királyi hatalomnak olyan fölépítést tudta létrehozni, amely a maga tökéletességében felülmúlja minden más nemzet királyfogalmát. Mégis össze kell borzadnunk arra a képzeletre, hogy akár a mi alkotmányunk is, mint pusztas gépezet, szeretet híján zakatoljon.

Pedig épp erről nem gondoskodhattak a legből-
csebben felépített alkotmányok sem.

Ahol tehetsége határához jutott a véges emberi
elme, ott az isteni bölcsesség veszi át a szervezés mun-
káját. A házasság szent intézménye által királynét ad
a király mellé és ezzel a többi kormányzások fölé oda-
helyezi: *a szeretet minisztériumát.*

Alkotmányunk, amely az uralkodásnak ezt a kö-
zegét szervezni nem tudta, mégis felemelkedett arra
a magaslatra, hogy azt magában felvegye: *megkoro-
názza a királynét.*

Így van ez századok óta.

Első szent királyunkról és hitveséről ezeket jegyzi
fől a régi krónika: „Amiként a házasságban élettársává
tette, a krizmával való fölkenés és a koronahordozás
által az uralkodásban is társa lett.“

Tehát *uralkodótárs!* De vájjon miben? Hisz egyet-
lenegy törvényileg meghatározott uralkodói jogosít-
ványt sem ruház alkotmányunk a királynéra. De reá-
ruhazza a meg nem határozhatót: *a szeretet képvisel-
tét-* reáruhazza a nőre, akit avégből látott el az Úristen
a szívnek olyan mélységes megértéseivel, olyan finom
átérzéseivel, milyeneket magára hagyatva nélkülöz a
legnemesebb férfilelek is. Reáruhazza azzal a mélyen
átgondolt szertartással, amely szerint a királyné vállát
érinti a szent korona. “

A váll teherhordozást jelent, teherbírást, *a vállnak
érintése tehát az uralkodói teherhordozás körül jelöli
meg a királyné hivatását. Neki kell eszközölnie azt,
hogy a hatalom súlya ne legyen nehéz sem a királynak,
aki azt gyakorolja, sem a népnek, amely annak alá van
vetve- legyen könnyű neki, legyen könnyű nekünk.*

*A magyar trónon fázni nem lehet, mert nincs az
a magasság, amelyre fel nem csapnak a szeretetre gyiv-
ladt magyar szívnek lángjai.* Ez a szeretet tegye nagy-
gyá, áldásthózóvá koronázandó királyunk uralkodását,
ez legyen vigasza minden megpróbáltatásban, erőssége

minden viszontagságban... Felsőged napjait pedig aranyozza be azzal a boldogsággal, amelyet akkor nyerünk, amikor boldogságot osztunk!“

Ilyen színben látta és rajongta körül a koronázási ünnepségeken az egész magyarság *Zita királynét*, aki azóta bámulatos szorgalommal igyekszik elsajátítani az ő hű magyar nemzetének szép nyelvét és gyermekeit tökéletes magyar szellemben neveltetni.

A világháború legesúnyább fejezetei közé tartozik, hogy a harc már nemcsak a fronton folyik fegyverekkel, hanem ellenségeink ügynökei hamis hírek, hazug rágalmak terjesztésével igyeksenek aláásni a dinasztia tekintélyét és a királyi család nagy népszerűségét. 1918 tavaszán és nyarán Ausztriában és Magyarországon is ostoba, csúnya és gonosz célzatú mendemondák és pletykák keltek szárnyra, amelyek el akarták idegeníteni a magyar nép szívét Zita királynétól. E könyv szerzője a magyar országgyűlésen július 3-án felemelte, mint képviselő szavát az ellen a kútmérgezés ellen, amely Zita királyné jóhíre és közmegebecsülése ellen volt irányítva.

Hogy fölemeltem szavamat, azért tettem, hogy a dolognak bátor felfakasztásával módot és alkalmat adjak a kormánynak arra, hogy *a nyilvános fórumon a hazugság-zuhatag elé gátat vessen*. Már maga az a tény, hogy az interpelláció következtében a cenzúratói felszabadított sajtónak módjában állt az ellenünk őrizhetetlenül szállingózó hazugságokat, kacskákat lepuskázni, már ez is sokat segített. A napfényt az ily rágalmak és vádaskodások nem bírják ki. Sokkal magasabban áll királynénk fenkölt személye a nép szeretében, semhogy őt a politikai hűtlenség vádja ellen védenünk kellene.

Wekerle Sándor miniszterelnök az egész magyar parlament helyeslése és tapsa mellett kijelentette, hogy minden magyar megbotránkozik azon, hogy a királynénak az állami érdekekbe ütköző magatartást impu-

tálnak. Miután az ellenségtől származott hazug híreszteléseket a legergikusabban megcáfolta, kijelentette, a bűnös híresztelések csak arra voltak jók, hogy Zita királyné iránt még fokozzák tiszteletünket és szeretetünket.

Az országgyűlés után megszólaltak egyenkint a törvényhatóságok is és mindannyian változhatatlan nagy-rabecsülésükről biztosították a királynét.

A magyar parlament kezdeményezésére tehát egyszer mindenkorra leszámoltunk a bomlasztó célzatú hazug legendával és ma már csak egy mulatságos entente-kudarcnak nézzük a királynénk jóhíre és népszerűsége ellen irányított *rágalom-offenzívát*.

Ha mindenki meginogna is a nagy világfelfordulásban, a magyarság kipróbált hűségére és erős támogatás sara mindenkor biztosan számíthat Zita királyné. A magyar királyhűség nem ismer konjunktúrát. Minél nagyobb a baj, annál erősebben és odaadóbban sorakozik a trón védelmére az egész magyarság.

Tudjuk, hogy a királyné egész szívével a miénk. Az a fejedelemasszony, aki olyan lelkesen tapsolt férjének a kardvágás szimbolikus ünnepe alkalmával, most is csak azért remeg, hogy királyi urának trónja és birodalma sértetlenül kerüljön ki a nagy világfelfordulásból. Azt pedig ne rója fel senki sem bűnül a királyi trónuson ülő aggódó hitvesnek és édesanyának, hogy ő is éppen olyan áhítattal imádkozik a békéért, mint az ország bármelyik más nemeskeblű asszonya.

A páрмаi család, sorsa, amely III. Károly meggyilkolása és kiskorú fiának, Róbert hercegnek, Zita atyjának a tróntól való megfosztása és elűzése után olyan vigasztalan volt, az Isten bölcs rendelése folytán újra fényre derült. Istenbe vetett bizalmukban nem csalatkoztak. Hogy leányuk, Zita újra trónra került, ez az isteni Gondviselés kiegyenlítő jóságának és igazságosságának műve. És ezt kockáztatná Zita királyné? Ez még ötletnek is bizar és képtelen!

Zita királyné egyénisége

A királyné kedvenc tartózkodási helye a reichenai *Wartholz* villa, amely fenyvesek közt van eldugva. Reichenauban olyan csöndes, tiszta falusi hangulat van, mint a Bácska bármelyik szép községében. Károly Lajos kastélya volt ez. Itt töltötték nagyapjuknál Ottó és Miksa főhercegek édesanyjukkal együtt a legtöbb vakációt. A királyi pár intim módon érintkezik a község lakosságával és a királyné minden évben három szomszédos falu szegényeit ruházza fel. A családi élet igen egyszerű. A reichenai templomban a nép közé vegyülve imádkoznak ő Felségéék és sohasem veszik igénybe a külön elrekesztett imaadot.

Károly Lajos ódon kastélya gót stílusban épült kétemeletes kastély. Hatalmas park veszi körül. A villa udvara igen egyszerű. Jobbra kocsiszín. Onnan tovább istállók, bennük öt pár ló és két-három tehén. A szolgálatszemélyzet itt csekély. Ha a királyi család itt tartózkodik, mindent magukkal hoznak Bécsből.

A kastélynak nemcsak a külseje, de a berendezése is igen egyszerű. Mindössze húsz szobája van a királyi kastélynak és a villanyt is csak mostanában vezették be.

A *budai várpalotában* sokkal kényelmesebb az élet. Károly király a maga és a felesége számára az úgynevezett idegenek lakóosztályát foglalta le. A bejárat előtt alabárdos testőr áll, ennyi az egész őrség, ha a király itthon van. A király lakosztálya a legfényesebb a hatalmas palotában. Az elhunyt király ezzel ellentétben nem szerette a pompát és a palotának egyik csön-

des részét választotta ki a maga számára, a berendezés is a lehető legegyszerűbb volt. Károly király lakosztályát Iva hat hatalmas teremből áll, ugyanannyi a száma Zita királynő termeinek. A két lakosztályt mindössze egy nagy terem választja el, amelyet Hunyadi-teremnek neveznek. Itt van az a gyönyörű kép, amely Mátyás királyi ábrázolja, amikor a Vár alaprajzát vizsgálja.

Károly király lakosztályát a következőképpen rendeztette be. Az első kis belépő, ezt követi a kis szalon, innen újra egy kis belépőbe jutunk. A következő terem a nagy szalon, amely után az írószoba, majd a háló következik. Van még egy öltözőfülke is a termek között. Zita királyné lakosztályának a berendezése ugyanaz. A királynénak csak a Hunyadi-terem kell keresztül mennie, ha felséges urát látni akarja. A királyné nagyszerű anya és a kis trónörökös lakosztálya, amely két teremből áll, közvetlenül a királyné terme mellett van. A lakosztályok bútorai egészen modernek, mindegyik a maga nemében remekmű. Az ablakok a krisztinavárosi részre nyílnak.

A király igyekszik magyar emberekkel körülvenni magát és mintha a német világnak is lealkonyult volna Budán. Természetesen az összes bécsi lakájok nem ta-
 ÷iulhattak meg hirtelen magyarul, de az exponált he-
 lvekre magyarul tudó emberek kerültek. Amerre fordul az ember, magyar szó üti meg a fülét. A gazdasági hivatal főnöke Prileszky Károly báró, aki a házirend őre, kiváló magyar ember.

Az új király rendszerint hat és hét óra között kel föl és rendszerint hét órakor reggelizik. A napi előzetes programtól eltérések gyakran előfordulnak, amire I. Ferenc József uralkodása idejében alig volt példa. A dezsönét tizenegy órakor szolgálják föl, hét órakor pedig a dinét. Az alvás idejét a felséges úr maga választja meg, rendszeren este tíz óra és tizenegy óra között szokott visszavonulni. A felséges úr majdnem mindig feleségével együtt étkezik.

A királyné szolgálatára állanak *Esterházy* Sándor főudvarmester, *Esterházy* Miklós Antalné hercegné született *Andrássy* Irma grófnő, a főudvarmester helyettese, (*Esterházy* Sándor özvegy ember), ezelőtt *Nostitz* grófnő és *Kállay* Erzsébet udvarhölgyek. Magyár tanítónőkül *Tabajdy* Róza és *Petcz* Lujza voltak a királyné udvarában.

A király a ceremóniákat nem kedveli. Jaj annak, aki valamit elő akar írni. I. Ferenc József idejében mindig négy hónappal előbbre meg volt írva a program és az előírástól alig tértek el valaha. Károly király maga intézkedik és egyik napról a másikra változtatja a programot. Látszik, hogy nem kapott merev udvari nevelést és hogy teljesen modern ember. Első cselekedete az volt, hogy a frakk kötelező viselését beszüntette. A haretéren a tisztjétkezőben felfüggesztett minden különös ceremóniát. Egy alantas tiszt egyszer megkésétt az ebédről. Nem volt már üres hely az asztalnál csak a király mellett. Ő felsége oda invitálta és felsőbb parancsra ott kellett a fiatal zászlósnak helyet foglalni a király mellett, mert a király szava szerint „háború van és ilyenkor nem kell sokat teketóriázni!“ A régi szabású udvari emberek sokszor majdnem sóbálványnyá változtak, mikor a király személyesen kezdett telefonálni minisztereinek, mikor telefonon eszközölt ki nevezéseket és mikor a referáló titkárokat az audiencia után meghívta ebédre. Ez a közvetlenség jellemzi Zita királynét is.

A királyné a háború kezdete óta sok gonddal és munkával van elhalmozva. Súlyos ékesség a korona, amely különösen a háború alatt kimondhatatlanul ne s héz. A királynénak a vallásossága az erő, amely őt leginkább boldogítja. Megható látni, mily alázattal tud leborulni az Úr oltára előtt. Bíbor térdeplőjén már nem a királyné, hanem csak a szerető hitves, az aggodó édesanya, az Úrnak szolgáló leánya, népeinek patrónája. A templomba rendesen magával viszi gyer-

Ottó Irónörökös

Vadász rajza

mekeit, összeszeszi a kis ártatlanok kezeit és előmondja nekik az imát, szerető és ájtatos szívének égbetörő fohászait. Felsőleges látvány alázatossága, mikor az Úr asztalához járul. Az a fekete csipkefátyollal letakart feje milyen jámbor alázatossággal hajlik az imazsá-molyra. Lakosztályában járva-keelve rózsafüzért imád-kozik, mert szíve nehéz népe szenvedései miatt. Esti imáját a kápolnában végzi. E mélységes buzgóság jel-lemzi egész környezetét.

Övéi körében érzi magát a legboldogabbnak. Fe-lejtve van ilyenkor fény, rang, pompa, minden, csak szép gyermekei és rajongásig szeretett férje töltik be egész valóját. Velük akar lenni, bennük élni, értük élni. Minden pillanat drága, melyet kedvesei körében tölthet. Elkíséri férjét a frontra is és ha távol vannak egymástól, szakadatlanul imádkozik, hogy legdrágább kincsét óvja meg az Ég minden veszedelemtől. Ha utazik a király, a család a vonathoz kikíséri, ha érke-zik, eléje mennek. Örömműnep a családban, ha Károly király visszajön a nehéz kötelességek útjáról. A wart-holzi park sudár fái a tanúi annak, milyen epedve várja haza Zita asszony, a leggyengédebb hitves, a frontról érkező királyi urát és hogy milyen boldog a királyné, mikor gyönyörű szemei már a messze távol-ban észreveszik az udvari fogatot, amely otthonába röpíti a boldog férjet.

Művész ecsetére méltó kép a bájos, fiatal királyi mama, csodaszép öt gyermeke körében. Hogy kipirul az arca, milyen boldogan mosolyog, tekintete milyen jóságos és hangja milyen lágy és édes. És a szöke angyalsereg leírhatatlan tisztelettel, szeretettel és gyön-gédséggel veszi körül a felsőleges édesanyát. Felsőleges urunknak e nehéz időkbén talán egyedüli nyugodt per-cei azok, mikor e kisdedek bohó világába menekül és az édes gyermekkacaj túlharsogja számára az egész világ zaját. Őfelsége a király és a királyné is együtt játszanak az apróságokkal. Énekkal, zenével, társas-

játékkal szórakoztatlak kicsinyeiket. A hetzendorfi kastélyból gyakran kikocsiztak a gyerekek a közeli majorba. A gyerekeket ilyenkor virággal díszített hintóba ültetik. A király lóháton kíséri az aranyos fogatot. Wartholzban remek csacsifogatja van Ottó trónörökösnek. Az a mélységes szeretet és bensőséges boldogság, amely a királyi családot egybekapcsolja, nem zárja ki a szerető szigort. A kis főhercegek máris tudják, hogy nekik is szót kell fogadniok. A király talán valamivel engedékenyebb, de a királyné öntudatos és céltudatos pedagógiai elvek alapján különösen szigorú fegyelmet tart a gyerekek közt. Nevelési programja és módszere a legkitűnőbb. A királyi gyermekek nevelése valósággal ideális lesz.

Amily egyszerű megjelenésében a Felséges Asszony maga, ugyanazt kívánja meg gyermekeitől is. Semmi felesleges dísz, vagy cicoma! — ez a jelszó. A legegyszerűbb középosztálybeli nő is példát vehetne a királynétól toilettjei megrendelésénél. Eltekintve a reprezentációs ünnepegektől, egyetlen ékszere a karikagyűrűje. Udvartartásából is száműzte a felesleges pompát és luxust. Nem rideg udvari levegő leng körülötte. Aki magas színe elé kerül, nem érzi magát sohase feszélyezve. Szemei bizalmat kérnek és szeretetet sugároznak, miként kedvenc piros rózsái és ibolyái illatot árasztanak. Szinte szeretnők megállítani az időt, hogy minél tovább élvezhessük jelenlétét. Társalgása sohasem felületes. Bármivel foglalkozik, szívvel-lélekkel cselekszi azt. Leküzdi gyengélkedését is, de becsülettel felel meg a kitűzött feladatnak. Ezt a szent kötelesség-tudást neveli bele gyermekei lelkébe is. Tudja, hogy ez jellemük legértékesebb vonása lesz.

Szerető gondoskodással érdeklődik minden után. Nemcsak a nagy világ eseményei bírnak fontossággal előtte, hanem a laxenburgi major apró-cseprő dolgai is. Szívesen hallgatja meghittjének gazdasági jelentéseit és tudomása van családját érintő minden eseményről. Ta-

karékosságáról tesz bizonyosságot, hogy jói ismeri a kis fenségek ruhaállományát és minden felesleges beszerzésnek ellent mond. Ha elszakítják a fiúk a kalapjukat, vagy a nadrágjukat, ott is megvarrják és megfoltozzák és nem szaladnak mindjárt a boltba újért. Kétszeresen erényszámba mennek az ily jellemvonások egy királynénál.

Szerénységét jellemzi a következő szép eset. A kápolnába óhajt pár pillanatra bemenni. Nem akarja zavarni az ottlévőket, azért az utolsó, a szolgaszemélyzet számára fentartott helyre megy és ott végzi el imáját. Ez igazán királyi szerénység.

Zita királyné egyéniségét akkor értjük meg teljesen, ha kiemeljük őt a történelmi háttérből és a családi hagyományokból és csupán emberi vonatkozásokban tekintjük. Ebben a plenair világításban derül ki tulajdonképpen az ő igazi lelki nagysága. Mentés minden előítélettől, szolgálatkész és ég a vágytól, hogy jót tegyen és boldogságot árásson maga körül. Tizenkilencen voltak odahaza testvérek. Amint a szülei házban önzetlenségre nevelték, az maradt mint királyné is. Lényének egyik legszebb vonása az őszinte nyíltság. Személyzetével jóságosan bánik. Nem ismer kényei-meskedést. A keresztény erényekben való tökéletesedés az életcélja. A királyné nagyszerű emberismerő. Ha egyszer beszélt valakivel, később mindig megismeri. Szivesebben gyakorolja az emberszeretet jótékonyágát, mint a királynéi reprezentációs feladatokat. Szüleitől öröklött tulajdonsága a legnemesebb hálaérzet. Zita királyné a legnagyobb hálával viseltetik mindenki iránt, aki valaha a legkisebb szolgálatot tette neki. *Ezek az igazi kontúrjai Zita királyné élethű, ragyogó képének.* A nyilvánosság sokszor éppen azt nem veszi észre az uralkodó királynők jellemében, ami annak legértékesebb része, a női léleknek azt a finomságát, azt a szemérmes, szolid, szerény vonását, amely önmagát szívesen háttérbe szorítja, magát inkább sejteti, mint

közismertté teszi. Meg kell mondanunk nyíltan, hogy a királyné sokat szenved lelkileg a háború borzalmai miatt és éjt-napot összetéve, folyton imádkozik, hogy ez a céltalan, esztelen emberpusztítás minél előbb véget érjen. Akkor lesz csak igazán boldog Zita királyné, ha népei a béke áldásait fogják élvezni. Ez a szép emberi érzés a királyné felséges jellemének a gyémánt-koronája.

Zita királyné társadalmi tevékenysége

Még korona sem volt Zita királyné fején, mikor a király elrendelte, hogy az Erzsébet-rend érmét ezentúl mindenkinek *a királyné* adományozza, akit egyúttal kis nevezett *a rend nagymesterévé*. Ezzel is azt akarta jelezni Őfelsége, hogy Zita mindenben méltó utódja kíván lenni Erzsébet királyasszonynak.

Nagy örömet keltett a hadseregben, amikor a legfőbb Hadúr a királynét kinevezte a debreceni híres 16. huszárezred tulajdonosává. Mária Terézia volt az utolsó nő, aki az egyik budapesti ezred tulajdonosa. Most pedig a Zita-huszárok írták fel zászlójukra a királyné nevét. A nagy magyar Alföld legmagyarabb fiai végtelenül büszkék erre a kitüntetésre. És amint értesülünk, a veszprémi vitéz honvédezred is hasonló királyi kegyben részesül. Ezzel a Dunántúl hősei és a honvédség iránt akarja leróni az uralkodócsalád az elismerés és a hála adóját.

A királyné úgy Ausztriában, mint Magyarországon irányítója, vezetője és lelke minden olyan karitatív és szociális munkának és mozgalomnak, amely hivatva van a háború ütötte sebeket orvosolni. Zita típusa annak a modern nőnek, aki nem saját szórakozását tekinti életcéljának, hanem azt, hogy mások nehéz sorsát, baját, nyomorát félismerve, igyekszik azt enyhíteni. Ha valaha szükség volt rá, hogy ez a társadalmi kiegyenlítés megtörténjék, úgy a világháború rettenetes pusztításai kö-

vetkeztében előállott szociális mizériák százszor inkább indokolják ezt.

Zita jóságos szíve itt is megtalálta a helyes utat és módot arra, hogy az emberszeretet nagy művének szobgálatába álljon és tekintélyével és személyes befolyásával másokat is reábirjon arra, hogy gyógyítsák a háború sebeit és nemes áldozatkészséggel támogassák azokat, akik a világháború áldozatai.

Milyen nagy tapintatra mutat a királynénak az az akciója, amelyet az erdélyi gyermekek segélyezéséért indított! Akkor állott először a magyar társadalom élére, mint magyar királyné. Míg Károly király elűzte az ellenséges katonákat a feldúlt Erdély völgyeiből és hegyeiből, Zita királyné a rombadőlt családítűzhelyekből űzte el a sötét gond rémeit és odavarázsolta a jóságos szeretet csodatevő hatalmát. És amikor a szegény, bujdosó, menekült székelyek hazatértek és az üszkös, galambdúcos portákon látták a háború vaskéjének borzalmas nyomait, — siró fájdalomukban azzal vigasztalták őket azok, akik odahaza maradtak volt, hogy a legnagyobb veszedelem és nyomorúság idején arra járt egy Nagyasszony, aki tündérkézzel rózsákat osztogatott, rózsákat, amelyek kenyérré, tejjé, ruhává változtak kezében. Erdély gyermekeinek a megmentése volt a királyné szeretetművének első munkája. Közel hét millió koronát gyűjtött *Pro Transsylvania* javára.

„*Mindent a gyermekért!*“ — ez a jelszava és a koronázási ajándékot, az 50 ezer aranyat is úgy ajánlotta fel hazai célokra, hogy kifejezést adott azon kívánságának, hogy ez a fejedelmi összeg a gyermekvédelem céljaira legyen elsősorban fordítva. Legsürgősebbnek egy nagy gyermekkórház felépítését mondta, — de kiterjedt a figyelme a hadigondozás egész területére. Csakúgy érdeklődött a gyermeknyaraltatás, mint a kárpáti falvak feldúlt tűzhelyeinek a felépítése iránt. A Gyermekvédő Liga is sokat köszönhet a királynénak. 650 ezer koronát gyűjtött a magyar gyermekek felruházására.

A hadiözvegyek, hadiárvak, rokkantak, vakok nyomorának enyhítése és rettenetes sorsuknak elviselhetővé való tétele érdekében fáradozik mindenütt a királyné. Nemcsak százmilliókra menő pénzt gyűjtött karitatív célokra, hanem azt nemes, szociális érzékkel el is juttatja a szenvedőkhöz.

A királyné a sebesült és betegápolás terén is példaadó tevékenységet fejt ki és nemes szívének sokat köszönhetnek a hadikórházak hősei, és a hazatért rokkant hadifoglyok. A vak katonák részére speciális órákat adományozott. Pesti kórházlátogatásait soha el nem felejtik a katonák.

Ausztriában a *hadigyámság* mozgalom élére állott mint császárné és a keletgalíciai háborúdúlta vidék felépítéseiről irányuló mozgalmat vette pártfogásába. Az osztrák női mozgalmakban tevékenyen részt vesz az uralkodónő. A néperőnek a helyreállítása a főcélja s ezért fáradhatatlan munkát végez a népélelmezés, a népruházkodás javítására. Az ő kezdeményezésére Ausztria 300 milliót fordít e célra. Mikor a múlt télen olyan nagy szénínség volt Bécsben, inkognitóban bejárta az egész várost s mikor látta, hogy mint ácsorognak a népek 2—3 kiló szénért 4—5 órát az üzletek előtt, királyi férjével együttesen intézkedett a bajok orvoslására. Amint megtudta, hogy a fuvarozási nehézségekben van a főhiba, nemcsak azt eszközölte ki, hogy a katonaság szállítsa a szegényebb lakosságnak a szenet, hanem az udvari fogatokat is a legszegényebb nép rendelkezésére bocsátotta.

A fronton lévő katonák javára *katonaotthonokat* építtetett a királyné. Erre a célra egy fél milliót adományozott.

A közegészségügy szolgálatában is áldásdús kezdeményezéseket tesz és itt főképen a szülőnők érdekében fáradozik. Sikerült is már eddig közel 20 millió koronát gyűjtenie kórházi célokra.

Minden népjóléti törekvés patrónusa és lelkes apostola a királyné.

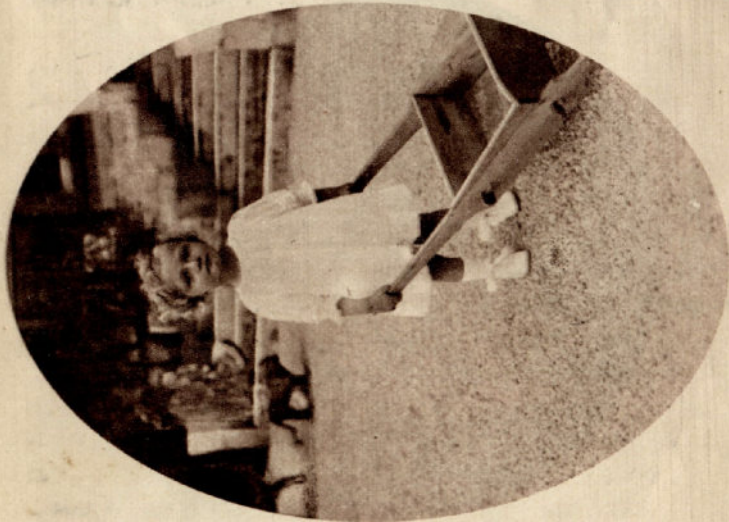
A szociális munkában nem mint dilleltáns vesz részt, hanem alapos politikai, nemzet-gazdasági és szociális tudás alapján teszi meg intézkedéseit. Karitatív és szociális működésében tehát szívvel és érzéssel egyaránt részt vesz és csak jót cselekszik jártában-kel-tében. Az ő emberbaráti fáradozásának a nagy értéke abban nyilvánul leginkább, hogy nemcsak anyagilag akar és szokott segíteni, hanem lelkileg is. Karitatív szereplésének ez a magasabb értékű felfogása nagyban fokozza annak erkölcsi kihatásait.

Zita királyné új "szociális érzéket és karitatív szellemet vitt a magyar társadalomba és példát mutatott az úri társadalom hölgyeinek arra, hogy miként kell tö-rődni a néppel és a szegényekkel.

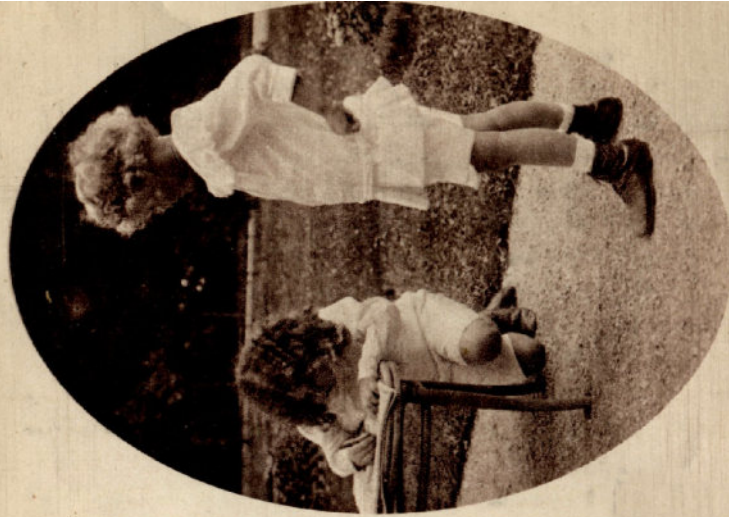
Sok millió szegény asszony, gyermek, özvegy és árva, rokkant és vak áldja az ő nagy szívének anygali jóságát és lehetetlen, hogy a felsegélyezettek hálaímá-ját az Ég meg ne hallgassa.

Zita királyné csöndben, szerényen, majdnem titok-ban folytatja szeretetművét, mint *Magyarország Nagy-asszonya*. Művei azonban beszélnek helyette. Csak az-óta tudjuk és érezzük át teljesen, hogy milyen árvák voltunk Erzsébet halála után, mióta *Zita királyné* jár köztünk, mint egy modern szent Erzsébet.

Egy vitézségi éremmel kitüntetett harisnyás szé-kely mesélte a Maros völgyében, hogy milyen puha és selymes a királyné keze, amelylyel sebes homlokát sí-mogatta az egyik tábori kórházban. A magyar szívek tengersokasága mind érzi már a *Zita királyné* felkent és áldott kezének melegét. Adja az Úristen, hogy a Min-denható kegyelmével kísérje a nagy királyné minden lépését és áldás, boldogság és megelégedés fakadjon Iá-bai nyomán is mindenütt a magyar haza ezeréven át könnyekkel, verejtékkel és vérrel áztatott szent földjén.

Felix főherceg.

Otló és Róbert főhercegek.

Károly Eajos föherceg.

Gyelix föherceg.

A királyfi

*Egyszer egy királyfi
Mit gondolt magában ...*

Így kezdődik a magyar ballada a királyfiról, aki lánynézőbe ment és boldogan tért haza királyi palotájába.

Minden királyfi születése percében már lánynézőbe megy. Menyasszonya a nemzet, amellyel felbonthatatlan szent frigyet köt. Menyasszonya az esküvő napján teszi fejére férji koronáját és ekkor országos lakodalom van a palotákban, a kunyhókban, a szívekben. És mint ahogy a magyar népmese mondja, azontúl csak ásó-kapa választja el egymástól a hites feleket.

Ez a magyar néplélekben fogant misztérium a magyar nemzet évezres életének egyik fenntartó titka. A tudósok megkonstruálták a szent korona közjogi elméletét, a nép ösztönös lelkében megalkotta magának a szent korona kultuszát. Búcsújáró buzgalommal tódul Szent István király napján első koronás királyunk tiszteletére az ország minden részéből Budavárába és a nemzedék, amely megér egy-egy király-koronázást, rajókban lepi el a fővárost, hogy élő szemével lássa a holtig tartó, felbonthatatlan frigy megkötését Nemzet és Király között.

Ebben gyökerezik a magyar nemzet legendás királyhúsége.

Semmi nép a világon a maga hűségét és hazafiságát ilyen vallásos momentumokkal össze nem fonta. Ez nem egyszerű polgári és alattvalói kötelesség- ez történelmi sejtelem, transzcendentális hit, nemzeti vallás és erkölcsi tartalma a magyar léleknek. És ennek a varázsa hatalmába vette még a nem-magyar nyelvű magyarokat is és ez, a szent korona a király fején, ez fejezi ki azt a megbonthatatlan magyar nemzeti egységet, mely bennünket a világháborúban hőökké tett- melynek erejével el tudtuk viselni az elviselhetetlent, amelytől elbuktak más nemzetek, akiknek szíve, lelke, hite nem egyesülhet egy szent korona misztikus, összefoglaló, éltető és lelkesítő bűvöletében.

És láttátok-e Károly király koronázása ünnepén azt a szőkefürtös, talpig hermelines, hófehérbe öltözött gyermeket, aki a ragyogó szertartáson végig kíserte királyi atyját, fejedelmi anyját?

Kacagányos urak, selyemben, bársonyban pompázó hölgyek, fényes vértű vitézek, infulás és bíboros egyházfejedelmek mesébe illő kincses gazdagságának káprázatos sokadalmában úgy lebbent ide-oda, mint egy kis úszó báránnyelű a felhőtlen ég mérhetetlen ragyogványán. És aki látta, meghatva mondta: a királyfi!

A kis királyfi pedig gyermeki, tágrányított szemmel nézte a csodalátványt, amint édesanyja vállát érintik a koronával s ahogy meglebben Szent István nehéz palástja, midőn az ő apja fejére teszik a koronát- s hogy mozdul meg a tömeg és hogy tör ki egetverő riadalomban, mikor daliás atyja délceg paripán felvágat a koronázó dombra s belehasít Szent István pallósával a világ négy tája felé a levegőbe, azzal a gondolattal, hogy ő védi a nemzetet, a nemzet védi őt,

bárhonnan támadjon is ránk ellenség. Mindezt nézte a királyi gyermek ártatlan gyermek szemével és én nézvén a gyermeket, magamban ismételtem a ballada kezdő sorait:

*Egyszer egy királyfi
Mit gondolt magában ...*

Mit gondolt magában?

Jól tudom én, hogy a gyermek csak néz, a gyermeknek lehet ötlete, de a gyermek még *magában* mit sem gondol.

A gyermeknek az a kiváltsága van, hogy mindent játéknak nézzen. Háborút és koronázást, lakódalmát és temetést egyaránt. És az ő játszi elméjének a nagyok minden komoly munkája csak anyag, melyből az ő képzelete játékot formál. Mentül nagyobb benyomást tesz rá valami, annál lelkesebben ismétli meg játékaiban. És a benyomásoknak, melyeket azután magával visz az életbe, ezek az ő játékaik adják meg az utolsó ecsetvonásokat.

A kis királyfi, akinek a gondviselés megadta azt a boldogságot, hogy gyermekszemmel és gyermekeimévei nézhette végig atyja fejedelmi felemeltetése napját, tündéri világításban fogja emlékezete lapján látni egy életen keresztül mindazt, aminek gyerekente e nemzeti ünnepen tanúja lehetett, s amit játékaival utóbb gyermeklelke tiszta tábláira rávésett eltörülhetetlenül.

És talizmánjául fogja viselni keblében ez emléket addig, amíg ő maga nem fog belépni Mátyás király templomának misztikus világításába, hogy az ő fejére tegyék a bűvös Szent Koronát, és a Szent Háromság szobra elé, hogy esküre emelje jobbját, és délceg paripán fel nem rohog — Szent István palástja lengvén

férfias válla körül — a koronázó dombra, hogy bele hasítson a világ négy tájéka felé az égi levegőbe.

De odáig is nagy út vezet. Kívánnunk kell, kérnünk az Istentől, hogy mentül nagyobb út vezessen oda. Am ez út mentén is sok és gyönyörű virág terem a magyar királyfi számára, akit a magyar szójárás mint trónörökös kiskirálynak nevez. Ezen az úton, ami kiskirályunk egy-egy pihenőt tartva, megtudja majd azt is, mint veszi a magyar nép a maga naiv és hívő szívébe a magyar királyfit. S megtudja, mint szövö, akit szívébe vett — megható legendákba. Megtudja, hogy a magyar kunyhó mint ruházza fel a mondák halhatatlan köntösével a királyfit, akire a balsors rátette gyilkos kezét, s akit el is rabolhatott ez élettől, de kit nem tudott kiragadni a magyar szívekből, ahol, legendákba szöve bűvös életet él. És megtudja a másik magyar királyfi legendáját, aki jámbor elmével dicsőségét nem az uralkodásban, hanem az Ur. szolgálatában, a szüzi életben és a felebaráti szeretetben kívánta keresni és akinek piros napja van a magyar kalendáriumban, mert a magyar nép szeretetéért a szentek közé avattatott.

És megtudván ezeket és megismervén a magyar népet, ő is megtanulja a verset:

*Egyszer egy királyfi
Mit gondolt magában ...*

És el fog töprenkedni ezen a versen és kitarja nekünk a szívét, valamint mi kitarjuk neki a mi szívünket, mert amit a királyfi magában gondol, annak rendeltetése, hogy tetté váljon és a krónikások által följegyeztessék a nemzet történetébe.

Rákosi Jenő.

A királyi család gyermekei

Virágfakadás, fecskéfészek csicsergése, bimbónylás, tavaszi napsugár és májusi szellő enyhe fuvalma nem olyan bájosan kedves és elragadóan bájos, mint a királyi gyermekek játszószobája. A nagy hegyeken túl, a szőke Duna vize mellett van egy nagy palota, abban laknak a király gyermekei. A palota tele van bársonnyal, bíborral, tükrökkel, de *a schönbrunni gyermekszoba* igen egyszerű. A falon értékes gobelinek, amelyek egy vásári csepürágó mutatványos bódéját ábrázolják, amint a bűvész esernyője alatt csinálja huncutságait és nagy tömeg bámulja. A fenséges apróságok szobája tele van játékszerekkel. A legkedvesebb a mackó bácsi és az elefánt. Nagy kelendősége van azonban a katonáknak és a szebbnél-szebb babáknak is. A szoba közepén van a járószék, amelyet a legkisebb testvéрке használ. Egy kis kanári madár éneke teszi vidámmá a hangulatot.

Öten vannak a király gyermekei. A legidősebb, *Ottó trónörökös* 1912. november 20-án született a reichenau kastélyban és a teljes neve: Ferenc József Ottó Róbert Mária Antal Károly Miksa Henrik Sixtus Xaver Felix Renatus Lajos Gaétan Pius Ignác. Keresztapja I. Ferenc József volt.

Etelka (Adelheid) főhercegnő Hetzendorfban született 1914. január 3-án. *Róbert estei főherceg* Schönbrunnban született 1915. február 8-án. *Felix* főherceg, mint hadigyermeke Bécsben született 1916. május 23-án,

mikor édesatyja a király győzelemről győzelemre vezette csapatait az olasz harctéren, *Károly Lajos* főherceg pedig 1918. március 10-én született.

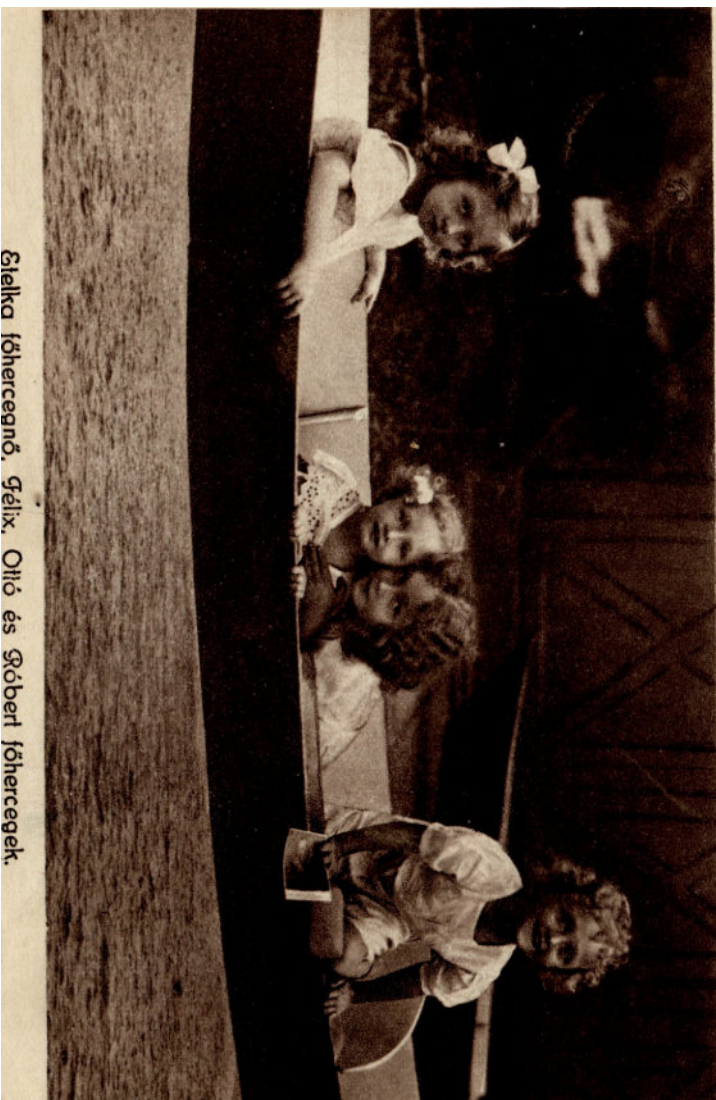
A királyi gyermekek édesanyjuk gondos nevelése folytán pompásan fejlődnek. A kis testvérek között a legideálisabb a viszony. Ők is csak úgy játszanak, hancuroznak, homokoznak és kergetőznek, mint más gyermekek. A dadájuk *Steininger* Mária asszony, a magyar gondozónőjük és nevelőnőjük *Melissa* nővér, leány nevén Gubicza Mária, aki Zirczre való. Laxenburg, Wartholz, Eckartsau és Gödöllő azok a helyek, ahol a királyi gyermekek hosszabb tartózkodásra megállapodnak. A Hofburgban érdeklődve szemlélgetik a régi császárok és hadvezérek szobrait. Laxenburgban már szabadabban mozognak a kertben. Eckartsauban nem szeretnek lenni, mert ott sok a szűnyog. Legkedvesebb tartózkodási helyük Wartholz. Az idén ősszel először jönnek hosszabb időre Gödöllőre és bizonyosan úgy megszeretik, hogy a szívük mindig vissza-visszavágyik.

„Aranyos, édes fiúcska a mi *kiskirályunk* — írja Bilkey Ferencz. — Csupa szépség minden mozdulata. Mintha a bölcsejénél minden reggel mesebeli tündérleányok sűrögnének-forognának, elhozva tündérországból mindent, ami egy szép gyermeket gyönyörűséggé tud varázsolni. Az egyik a haját színarany fényével fésülgeti, gondorítja a vállaira, a másik liliomból fehérséget rajzol a homlokára, a harmadik a gyémánt fényét lopja meg, hogy a szeme mindenképpen a gyémánt színeben mosolyogjon, a negyedik a rózsaszirmából szép eleven pirosra festi a két orcáját, az ötödik aranyos jókedvet, kacagó egészséget hoz neki az élet tiszta forrásából, a hatodik a szívét önti tele az angyalok szelid jóságával, adakozó jókedvével, a szegények iránt való nagy irgalmasságával és a magyarság megbecsülésével.“

A legendás Rudolf tragikus halála óta nem volt a magyarnak királyfia. *Ottó* trónörökös személyében újra

ᄒ királyi gyermekek játéka.

Ételka főhercegnő, Félix, Ottó és Gróbert főhercegek.

megtaláltuk a magyar jövődő fényes reménységét a trónon.

Először akkor láttuk, mikor I. Ferenc Józsefet tették Bécsben. A sötét gyászmenetben, az aranyos koporsó után ott lépdelt édesatyja és édesanyja között, félénken és riadtan simulva a királynéhoz. Egy kis síró fehér galamb volt a gyászos sötétség komor tengerén.

Másodszor a koronázási ünnepeken láttuk. Úgy nézett ki, mint a mesék búbajos hercege. Minden nagyon szép volt azon a koronázáson, de a legszebb maga a kiskirály volt, a trónörökös, *a jövő királya*. Mintha Hollós Mátyás király udvarából jött volna, olyan szép magyar fiú volt a Benczúr mester által tervezett remek díszmagyárban. Harisnyába futó fehér selyem trikói nadrágocska, arany sújtással ékes fehér selyem magyar-kabát, aranybrokát hermelinprémes mente feszült rajta, kócsagtollas aranykalpag a fején és hermelinnel szegélyezett arany czipőcske a lábán. Aranyszőke fürtjével, csillogó fekete szemeivel és búbajos mosolyával mesesen szép volt. De hiszen ő is örült, hogy részt vehetett a koronázáson. Kis testvérkéi, az okos Róbert és az élénk Etelka sírtak is eleget, hogy nekik „otthon“ kellett maradniok. Ottó trónörökös azzal vigasztalta meg őket, hogy a koronázási ünnepek után hetekig „*koronázást*“ játszott testvérkéivel. A ragyogó ünnepségnek minden mozzanatát utánozták a fenséges gyérmekek. Ottó trónörökös a hercegprimás volt. Róbert a király és Etelka a királyné. A papának, a mamának és a nevelőnöknek pedig folyton „éljent“ kellett kiáltani. A királyné maga is részt vett a játékban. A szalon egyik sarka volt a koronázási templom. A királyné, mint jó édesanya gyönyörűséggel nézte végig, hogy a kis ártatlan gyermeklélek minő benyomásokat őrzött meg a nagy közjogi ünnepből és hogy a magyar koronázás szép emlékei minél jobban bele vésődjenek a fenséges apróságok lelkébe, aristonnal igyekezett pótolni a katonazenét. Ez a játék naponkint meg lett ismételve.

Természetes, hogy ezzel együtt jár a magyar nyelvnek kijáró megbecsülés is. Hiszen csak természetes, hogy a magyar királynak magyarul kell beszélni alattvalóival. A kiskirály játékszobája állandóan hangos a magyar nyelv zajától. Magyar játékokat játszanak, a katonasí-
dit magyarul vezénylik, mag var a nóta, magvar a játék lelke.

A kormányzási szertartást annak idején a szentély fölött lévő oratóriumból nézte végig Ottó trónörökös. Két udvarhölgy is ült mellette, akik alig győztek a kérdéseire válaszolni. Nem tudott betelni a sok csudaszép látnivalóval. Az infulás püspökök, pálcás urak, rubintos kardok, a díszmagyarok, a fényáradat, a zsongó muzsika, mind úgy hatottak reá, mint egy lehetetfinom népmese, mint egy tündérálom. A szent korona, koionás apja és koronás édesanyja dicsfényben jelentek meg előtte, olyan szépen, mint ahogy még ő se látta őket soha. Mikor a király leborult az oltár előtt, Ottó is magyarul imádkozott. Mikor édesanyját koronázták örös mében összecsapta a kezét. A szertartás alatt állandóan integetett a szüleinek. Csókolnivalóan bájos volt a kardvágásnál a balkonon és a koronázási ebédnél, ahol az egész ünnepi közönség a könnyekig meghatva percekig ünnepelte. — Úgyse azt hitték, hogy a papa vagyók! — kérdezte naivan. Okos, értelmes, egész é^es, gyönyörűséges gyermek *Ottó* trónörökös, aki két hatalmas birodalom jövőendő reménysége, apjának büszke-
sége és anyjának szemefénye.

Ha csak lehet mindig a szabadban tartózkodnak a királyi gyermekek. Kerti játékszereik nekik a legkedve-
sebbek. A talicska és az ásó legtöbbször van a kezükben, de rendkívül örülnek a csacsifogatnak is. Valamennyien csodálnivalóan frissek, biztos fellépésűek és élénk temperamentumúak. Közlékenységük elbájoló. Bizony megesik, hogy a legfontosabb tanácskozások közben beszalad *Ottó* trónörökös egy csókra a papához és ő is jelentést tesz a gyermekszobában történt leg-

újabb eseményekről. A reichenai intelligencia gyerekeivel sokat érintkezik és a cukrot is megosztja velük.

Melissa nővér egy év alatt tökéletesen megtanította *Ottó* királyfit a szép magyar nyelvre és újabban *Róbert* főherceg is magyarul tanul már. A király sokszor társalog magyarul a trónörökössel és nem egyszer mondja a fiának, hogy „*a magyarok mind jó emberek*“. Ez az első dolog, amit a magyar nemzetről megtanult az eljövendő király. Este mindig magyarul imádkozik.

A kis főhercegek a rendet és a tisztaságot nagyon szeretik. A királyné szigorú fegyelmet tart kisdedei között.

Történt egy alkalommal, hogy a kis trónörökös feldőntötte *Melissa* nővér uzsonnakávéját. A kávésfindzsa is darabokra törött. *Zita* királynő jelen volt, amikor ez történt és bizony a kettős monarchia jövendő urát a sarokba állították. Ott is kellett maradnia, amíg vigyázatlanságáért bocsánatot nem kért.

Szüleiket rendkívüli módon szeretik és tisztelik a kis fenségek.

Ottó főherceg különösen nevezetes arról, hogy milyen rendszerető. Róla mondotta egyik nevelőnője, hogy könnyű lesz annak rendben tartani az országot, aki már öt esztendő korában annyira rendben tudja tartani a szekrénykékét és a holmiját, mint a kis fenség. Néha egy kicsit fontoskodó, de ez is igen jól áll neki. A trónörökös legjobban szeret „vonatosait“ játszani. Persze mindig ő a masiniszta. A szobának minden butodarabja egy-egy vonatkocsi. Sorba állítja őket, a játékaikat bevagonírozza és a tesvérkéit és a dajkáit beszállítja a vonatba, és sípolva utaznak Konstantinápolyba és Budapestre....

Hullámos haj fürtjeire, amelyek okos fejének olyan festői díszet adnak, sokszor haragszik, mert játék közben útjában vannak.

— Miért nincs nekem is olyan kopasz fejem, mint a többi fiúknak? — kérdi nagyon sokszor környezetétől.

Magyarul nagyon szívesen tanul és beszél, sőt mindenkinék eldicsekszik vele. Eleinte körülírásokkal segített magán. „Oltzuk el“ — helyett azt mondta, hogy — „csináljuk úgy, hogy ne égjen!“ Ha valamelyik szó nem jutott az eszébe ráhúzta a magyar ruhát a német szóra, pld. „Nézze csak, hogy *tröpfliz* az eső“. Nagyon boldog volt Pozsonyban, ahol *Etelka* főhercegnő is jelen volt, mert a leányka addig sírt, míg őt is el nem eresztették. Mikor a dévényi határnál az ágyúk üdvölvését hallotta a kis főhercegnő, bájosan azt kérdezte:

— Úgy-e az ellenségeinket lövik a magyarok-

Reichenauban az öreg Széchényi gróf látogatta meg a kis trónörököst. Könnyek perdültek végig az öreg magyar mágnás arcán, mikor a királyfi kifogástalan magyarsággal társalgott vele és megígérte neki, hogy ha majd nagy lesz, akkor ő is ad neki egy fényképet úgy, mint a papa.

Társalgás közben nyíltan mindenkinék a szemébe néz *Ottóka* és annyi kérdése van, hogy alig győznek reá felelni. Nagyanyjaikat, a király és a királyné testvéreit és nővéreit nagyon szeretik a kis fenségek. A mezőn virágokat szednek a kis apróságok és haza viszik a királynak, de juttatnak nevelőiknek is, akik iránt igen hálásak.

Azt szeretik legjobban, ha Melissza nővér magyar népmeséket regél nekik.

Mikor a király az Isonzóba esett és a gyermekek hallották a szerencsés megmenekülés részleteit, heteken át vízbeesés és életmentés volt a játékprogramm. Nagyon gyakran „állatosdit“ is játszanak és ilyenkor hangutánzó lárma veri fel a park csendjét. Van egy kis fűrésze *Ottócskának*, azzal sokat dolgozik, sok gálya!: felfűrészel és vigyáz reá, hogy meg ne dézsmálják.

A lengyelek az egyik karácsonyra egy szép játékvarát küldtek neki sok katonával. Ezzel is sokat játszik.

Ottó roppant eleven gyermek.

Róbert igen helyes fiúcska. *Felix* valamennyi kö-

zött a legélénkebb. *Etelka* aranyos kis baba. *Károly Lajos* most kezd gügyögni.

Mikor a kis trónörökös még egészen piciny volt, talán két éves lehetett, mindig jó reggelt kívánt a kedves Istenkének, mikor a templomba lépett.

Általában véve nagyon szeret köszönetni, de mindjárt feltűnik neki, ha mások nem köszöntik. Az ilyeneket mind külföldieknek nevezi.

Rajong a trónörökös a repülőgépert és közismert az a kép, amikor a király egy pilótának az ölébe adja a repülőgépre a trónörököst.

Nemrégiben a déli harctérről jött vissza egy magyár huszárszázados ... Udvari úr ... Figyelmeztették a trónörököst, hogy magyar tiszt, menjen hozzá, üdvözlje magyarul. A bájos gyermek hozzálépett:

— Kérem szépen, százados úr, a déli harctéren is vannak hőemberek?

A király kinevezte Ottót a 17. ezred tulajdonosává. Erre nagyon büszke a kiskirály. Azóta sokkal snájdigabbul execiroz. Mikor az olasz frontról győzelmi hírek érkeztek, arra volt kíváncsi, hogy az ő ezrede, a 17. ezred hogyan küzdött.

Egyszer túlpajos volt, és bizony, mi tagadás, kissé megpacskolta az anyai kéz. Másnap kérdezték tőle:

— Hát mi volt az tegnap?

Szégyenlősen felelte:

— A mamától volt egy kis mozdonyjavítás. Mert ez már egy régi mozdony, mindig kisiklik, azért javította meg a mama ...

Néhány nap múlva újra csintalankodott. Kísérője így szólt hozzá:

—Ezt a mozdonyt jó volna megint a gyárba küldeni!

—Á... Most nem, — felelte. — A gyáros nincs itthon. — Felséges anyja Schwartzauban volt.

Ez mind magyarul történt.

Mikor Vadász Miklós rajzolta a kis trónörököst, megkérdezte, hogy mit üzen a magyar ifjúságnak:

— Mondja meg a magyar gyermekeknek, — volt a friss válasz, — hogyha nagyobb leszek, veszek egy repülőgépet s akkor *nagyon gyakran leröpülök a magyar fiukhoz, akik az én papámat és mamámat úgy szeretik*. Elmegyünk testvéreimmal is, mert azok is nagyon szeretik a magyarokat, akik mind nagyon jó emberek.

Nagyon szeret a trónörökös telefonálni. Édesapjával a messze távolból is szépen beszélgetni szokott.

Mikor szülei a trónra kerültek csudálkozva hallotta, hogy édesanyját mindenki „Majestätnek“ szólította. A dadájához, Mimihez fordult:

— Mondjam én is a mamának: „Majestät“? ...

— Ha akarja!... Kérdezze meg: „Majestät, mehetünk-e sétálni a kamarai majorba“? ...

És a kis trónörökös elfogultan, huncut mosolylyal indult a másik terem felé, ahol Zita királyné volt.

Ott megállt a küszöbön és elkezdte:

— Majestät...

De azután hirtelen odaszaladt:

— Mégis, inkább csak azt mondom „Kedves mama“. És igaza van, ennél szebb név nincs is a világon. Egyelőre ennyit tudunk a királyi pár gyermekeiről.

Ez is, mintha csak mese, álom, vagy tündérrege volna... Ők még csak a boldogságot ismerik. Ők a királyi méltóság, dicsőség és hatalom verőfényében sűtkéreznek még, mint a tavaszi mezőn cikázó kis pillangók. Angyal lelkük boldogságban úszik. Bárcsak minél tovább tartana számukra az életnek az a szebbik része, amelyet az öntudatlanság rózsaszínű ködfelhőjébe takart a Mindenható bölcsesége és ha el is múlnak felettük a szép ifjúság bűbájos napjai, a magyar nemzet szeretete és tisztelete, hűsége és erős támogatása fogja kísérsni őket is, a magyar király gyermekeit az élet nehéz és komoly utain.

Tartalomjegyzék

Oldal

Előszó	3
--------------	---

A király.

A magyar királyi hatalom és annak mai letéte- ményese, írta gróf Apponyi Albert	7
Károly király gyermekkora	5
A király ifjúsága és katonai nevelése.....	33
A király eljegyzése és esküvője.....	37
A trónörökös a világháborúban.....	44
A gyopárhadtest diadalmas vezére.....	58
Károly főherceg, mint harcvonalphelvező.....	63
Károly trónörökös Erdély felszabadítója	66
Károly király trónralépése	71
A koronázás	79
Ő Felsége a király kézírata.....	95
Károly király, mint legfőbb Hadúr.....	99
IV. Károly, mint uralkodó	123

A királyné.

Zita királyné, írta Túri Béla.....	135
A királyné családja és neve	140
Ő Felsége a királyné kézírata.....	145
Zita hercegnő nevelése.....	149
Zita hercegnő boldog ifjúsága.....	153
Zita királyné és a magyarság.....	161
Zita királyné egyénisége.....	166
Zita királyné társadalmi tevékenysége.....	173

A király gyermekei.

A királyfi, írta Rákosi Jenő	179
A királyi család gyermekei	183